

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE’DE YEREL SİYASETTE KADIN:
Kadın Belediye Başkanlarının Kadın Hareketleri İçerisindeki Yeri

MELEK BUSEM ÖZTEKİN
1178285254

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. AYTEKİN GELERİ

EDİRNE, 2025

Tez Adı: Türkiye’de Yerel Siyasette Kadın: Kadın Belediye Başkanlarının Kadın Hareketleri İçerisindeki Yeri

Hazırlayan: Melek Busem ÖZTEKİN

ÖZET

Kadınların siyasal katılımında görülen eksiklik ve siyasetin kadınları ve kadın sorunlarını dışlayan yapısı, dünyada ve Türkiye’de kadınların hak ve eşitlik mücadelesinde öne çıkan gündem maddelerinden biri olagelmıştır. Türkiye’de kadınlar yerel ve genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkına, sırasıyla 1930 ve 1934 yıllarındaki yasal düzenlemelerle sahip olmuşsa da günümüzde politika yapıcılarının büyük bir kısmını hâlâ erkekler oluşturmakta ve kadınların güçlenmesinde siyasetin ve kadın siyasetçilerin rolü ve işlevi üzerinde yeterince durulmamaktadır. Tezin konusu, Türkiye’de kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmelerinden günümüze kadar geçen sürede anayasal şartlara uygun olarak seçilip görev yapmış ve/veya yapmakta olan kadın belediye başkanlarının toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi yönündeki söylem ve uygulamalarıdır. Niteliksel yöntem benimsenerek kadın belediye başkanları evreninden toplamda on iki kadın belediye başkanıyla görüşülmüştür. Görüşmelerin sekizi Covid-19 pandemisi döneminde çeşitli uzaktan ve çevrim içi yöntemlerle, dördü de yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Kadın belediye başkanlarının yarı yapılandırılmış görüşme sorularına verdikleri cevaplar toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik söylem ve uygulamaları çerçevesinde eleştirel söylem analizi ile değerlendirilmiştir. Böylece kadın belediye başkanlarının görevde bulundukları sürelerdeki etkinliğinin gözlemlenebilir birer veri olarak ortaya çıkarılması ve bu konuda gelecekte yapılabilecek çalışmalara bir zemin hazırlanması hedeflenmiştir. Araştırmanın bulguları, kadın belediye başkanlarının aynı zamanda birer siyasetçi olmaları nedeniyle seçim bölgelerindeki tüm seçmene hitap etmeleri gerektiğinden kadın hareketleriyle sınırlı bir ilişki içerisinde bulunduklarını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın belediye başkanları, oy hakkı, toplumsal cinsiyet, siyasette kadın

Thesis Title: Women in Local Politics in Turkey: The Place of Female Mayors in Women's Movements

Prepared By: Melek Busem ÖZTEKİN

ABSTRACT

The lack of women's political participation and the exclusionary nature of politics towards women and women's issues have been prominent in the struggle for women's rights and equality around the world and in Turkey. Although women in Turkey gained the right to vote and be elected in local and general elections with the legal reforms in 1930 and 1934 respectively, most policymakers are still men, and there has been insufficient focus on the role and function of politics and female politicians in empowering women. The subject of this thesis is the discourse and practices of female mayors who have been elected and served/has been serving in accordance with constitutional requirements since the 1930s up to present day, in terms of the struggle for gender equality. Within this framework, a qualitative method was adopted, and a total of twelve female mayors were interviewed. Eight of the interviews were conducted during the Covid-19 pandemic using various remote and online communication methods, while four were conducted face-to-face. The responses given by women mayors to the semi-structured interview questions were evaluated using critical discourse analysis. The practices of female mayors aimed at achieving gender equality were examined within the framework of their discourse on this issue. Thus, the aim was to reveal the effectiveness of women mayors during their tenure in office as observable data and to prepare a basis for future studies on this issue. The findings of the study reveal that women mayors have a limited relationship with women's movements as they are also politicians who need to address to the entire electorate in their constituencies, regardless of their gender.

Key Words: Women mayors, right to vote, gender, women in politics

ÖNSÖZ

Bu tezin düşünsel temelleri, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi alanındaki yükseköğrenimim boyunca ilgi odağım olmuş hak ve eşitlik mücadelelerinin, kadınlar açısından ne ifade ettiğini merak etmeye başladığım doktora ders aşaması döneminde atılmıştır. Kadınların hak ve eşitlik mücadelesine ilişkin okumalar yaparken; kadın belediye başkanlarının rolünü merak ettim. Araştırma evreni olarak yerel düzeydeki siyaseti ve seçilerek göreve gelen bu kadınları belirlemem tesadüf değildi. 1980’li yıllar itibarıyla dünyadaki değişimlere paralel olarak Türkiye’de de kamu yönetimi alanında birçok önemli yasal değişikliklerle birlikte, merkezi yönetimin elinde toplanmış yetki ve sorumlulukların yerel yönetimlere devredilmesi öngörülmüştü. Ne var ki, bu çerçevede yapılan çalışmalar kamu hizmetlerinin dağıtılması gibi konulara odaklandı; siyasetin ve kamu yönetiminin önemli bir parçası olan ve bu alanlarda önemli rolleri bulunan kadınları çoğunlukla içermedi. Halbuki kadınların siyasetin ve yönetimin her kademesindeki varlığını olağanlaştırmak ve bu mevcudiyeti toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirmek elzemdir. Bu noktada, sayıları Cumhuriyet tarihi boyunca gerek merkezi düzeyde gerekse de yerel düzeyde az olagelmış kadın siyasetçilere önemli bir rol düşmektedir.

Tezimin yazım sürecindeki akademik yönlendirmeleri ve sabırları için başta çok değerli hocalarım Prof. Dr. Aytekin GELERİ, Prof. Dr. Nalan DEMİRAL ve Doç. Dr. Ebru Z. BOYACIOĞLU’na; katkıları için Prof. Dr. Hakan EVİN, Prof. Dr. Arif KÖKTAŞ ve Prof. Dr. Serdar CANBAZ’a; her biri ayrı ayrı anlamlı destekleri için Prof. Dr. Cemile A. ÜNDÜCÜ, Doç. Dr. Deniz EROĞLU UTKU, Dr. Öğr. Üy. Gökben DEMİRBAŞ ve Dr. Öğr. Üy. Elif HACISALİHOĞLU’na; dostluklarını hiçbir zaman esirgemeyen biricik Dr. Dilde ŞERBETÇİ, Dr. Sezgin ÇİFTÇİ ve EKİZ ailesine; sevgili Y. KURÇENLİ ve sevgili R. LÜLE’ye; benimle görüşmeyi kabul eden ve bana tarihsel bir deneyim yaşadığım duygusunu armağan eden tüm kadın belediye başkanlarına; son olarak ise, tüm güçlüklerle rağmen devam edebilme dirayetimi borçlu olduğum babam Yılmaz ÖZTEKİN, kardeşim Yiğit ÖZTEKİN ve gidenlerin ardından İkinci Cihan’dan gelip aklıma ve kalbime konan tüm kelebeklere teşekkür ederim. Bu tezi annem Emel ÖZTEKİN’e ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
TÜRKİYE’DE KADIN MÜCADELESİNİN KURAMSAL VE TARİHSEL	
ARKA PLANI	4
1.1. Feminist Kuramı Anlamak.....	4
1.1.1. Ataerki Kavramı ve Ataerki Düzenin Ortaya Çıkışı.....	5
1.1.2. Feminist Dalgalar Sınıflandırması ve Farklı Feminizmler.....	9
1.1.2.1. Birinci Dalga Feminizm: Eşit Haklar.....	15
1.1.2.2. İkinci Dalga Feminizm: Kamusal Alan-Özel Alan Ayrımı	26
1.1.2.3. Üçüncü Dalga Feminizm: Kimlik Siyaseti	34
1.1.2.4. Dördüncü Dalga Feminizm: Kapsayıcı Dijital Aktivizm	39
1.2. Türkiye’de Kadınların Hak ve Eşitlik Mücadelesi.....	42
1.2.1. Osmanlı Kadın Hareketine Bir Bakış.....	43
1.2.1.1. Kadın Dergileri ve Gazeteleri	46
1.2.1.2. Kadın Dernekleri	51
1.2.1.3. Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası ve Türk Kadınlar Birliği.....	55
1.2.2. Cumhuriyet Modernleşmesinde Kadın Mücadelesi	58
1.2.2.1. 1580 Sayılı Belediye Kanunu	60
1.2.2.2. Kadınların Genel Seçimlerde Seçme ve Seçilme Hakkını Elde Etmesi	62
İKİNCİ BÖLÜM	68
TÜRKİYE’DE KADIN BELEDİYE BAŞKANLIĞI.....	68
2.1. Feminizm ve Demokrasi İlişkisi	69
2.1.1. Temsili Demokrasi, Siyasal Katılım ve Yönetişim.....	72
2.1.2. Yönetişim Feminizmi ya da Feminist Yönetişim.....	77
2.1.3. Kadınların Siyasal Katılımı ve Eşit Temsili İçin Uygulamalar	80

2.1.3.1. Pozitif Ayrımcılık	82
2.1.3.2. Cinsiyet Kotası Uygulamaları	86
2.2. Türkiye’deki Kadın Belediye Başkanları	91
2.2.1. 1930’dan 2024’e Türkiye’de Kadın Belediye Başkanları.....	91
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	112
ALAN ARAŞTIRMASI: TÜRKİYE’DE KADIN BELEDİYE	
BAŞKANLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNE YÖNELİK	
SÖYLEM VE UYGULAMALARI.....	112
3.1. Alan Araştırmasının Yöntemi	113
3.2. Alan Araştırması Sırasında Karşılaşılan Zorluklar	120
3.3. Alan Araştırmasının İçeriği.....	123
3.3.1. Yerelde Kadın Yönetici Olma Deneyiminin Değerlendirilmesi.....	124
3.3.2. Kadın Belediye Başkanlarının Kadın Sorunlarına Yönelik Söylemlerinin Değerlendirilmesi.....	131
3.3.3. Kadın Belediye Başkanlarının Kadın Hareketlerine Katkıları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Söylemlerine İlişkin Bulgular.....	137
SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA	149
EKLER.....	172
EK-1 ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN BİLGİLENDİRME FORMU	172
EK-2 KATILIMCI ONAY FORMU	175
EK-3 ARAŞTIRMA SORULARI.....	176
EK-4 2024 Mahalli İdareler Seçimleri Sonuçlarına Göre İkinci Sırada Listelenen DEM Partili Kadın Eş Başkanlar	178

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1: Genel Seçim Yıllarına Göre Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki Kadın Milletvekili Oranları.....	65
Tablo 2: Türkiye’de 1930’dan Günümüze Kadar Görev Yapmış veya Yapmakta Olan Kadın Belediye Başkanları.....	94
Tablo 3: 2024 Mahalli İdareler Seçimleri Sonuçlarına Göre Göreve Gelen Tüm Kadın Belediye Başkanları.....	108
Tablo 4: Türkiye’de Kadın Belediye Başkanlarının Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Söylem ve Uygulamaları Alan Araştırması Katılımcı Listesi.....	115
Tablo 5: 2024 Mahalli İdareler Seçimleri Sonuçlarına Göre İkinci Sırada Listelenen DEM Partili Kadın Eş Başkanlar	178
Şekil 1: 1930-2025 Yılları Arasındaki Mahalli İdareler Seçimleri Sonuçlarına Göre Kadın Belediye Başkanlığı Sayıları	100
Şekil 2: Türkiye'deki Kadın Belediye Başkanları Evreni	101

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.md.	Adı geçen madde
A.K.	Ayşe Karadağ
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BB	Belediye Başkanı
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMM	Büyük Millet Meclisi
CDA	Critical Discourse Analysis (Eleştirel Söylem Analizi)
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Disrimination Against Women (Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi)
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
DB	Dünya Bankası
DEHAP	Demokratik Halk Partisi
DEM Parti	Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti

DTP	Demokratik Toplum Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
E.T.	Erişim Tarihi
EB	Eşbaşkan
ECOSOC	Economic and Social Council (Ekonomik ve Sosyal Konsey)
Ed.	Editör
HADEP	Halkın Demokratik Partisi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
IAW	International Alliance of Women (Uluslararası Kadın İttifakı)
ICW	International Council of Women (Uluslararası Kadın Konseyi)
IPU	Inter-parliamentary Union (Parlamentolararası Birlik)
İn.T.	İnci Tunç
KA-DER	Kadın Adayları Destekleme Derneği
KHF	Kadınlar Halk Fırkası
KP	Kadın Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MKP	Milli Kalkınma Partisi
N. O.	Netice Okutan
N. U. A.	Nurgül Uçar Aktuğ
NAWSA	National American Women Suffrage Association (Amerikan Kadınları Ulusal Oy Hakkı Derneği)
NUWSS	National Union of Women's Suffrage Societies (Ulusal Kadın Oy Hakkı Dernekleri Birliği)
NWP	National Woman's Party (Ulusal Kadın Partisi)

Ö.B.	Özlem Becan
ÖDP	Özgürlük ve Dayanışma Parti
ÖZDEP	Özgürlük ve Demokrasi Partisi
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKB	Türk Kadınlar Birliği
TUKP	Türkiye Ulusal Kadınlar Partisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)

GİRİŞ

Bu tezin amacı; Türkiye’de kadınların seçme ve seçilme hakkı elde etmelerinden günümüze kadar geçen sürede, anayasal olarak kabul edilen şartlarda belediye başkanı seçilerek görev yapmış ya da yapmakta olan kadın belediye başkanlarının ülkedeki toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine katkıları olup olmadığının araştırılmasıdır. Türkiye’deki toplumsal cinsiyet eşitliği ve iktidar ilişkisine kadın mücadelesinin tarihi bağlamında dikkat çekilerek, kadın belediye başkanlarının kadınların hak ve eşitlik mücadelesiyle ilişkisinin ortaya koyulması ve bu kadınların yerel siyaset düzeyinde sundukları toplumsal cinsiyete duyarlı hizmetlerin, gözlemlenebilir birer veri olarak ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Feminist kuramdan beslenen kadın mücadelesinin tarihsel süreçte elde ettiği kazanımlar ve bunların uygulamaları zaman zaman örtüşmeler de dünyanın hiçbir yerinde aynı olmamıştır. Geleneksel kodlar ve kültürel alışkanlıklar farklı coğrafyalardaki kadınları farklı şekillerde etkilemiş ve bu durum kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşama katılımlarına farklı şekillerde yön vermiştir. Feminist kuramın tarihsel çerçevesi de işte bu farklılıkları anlaşılabilir bir bütün olarak değerlendirebilmek için, kadın mücadelesinin tarihiyle paralel bir şekilde, feminizmin dalgalar (veya kuşaklar) olarak adlandırılan bir sınıflandırmaya tâbi tutulmasıyla çizilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada feminist dalgalar ifadesi tercih edilecektir. Kadınlar ve erkekler için eşit doğal haklar talebini öne çıkaran birinci dalga feminizm, kamusal alan-özel alan ayrımını vurgulayan ikinci dalga feminizm, kadınlar kategorisini eleştiren üçüncü dalga feminizm biçiminde yapılan bu sınıflandırmayı günümüzde dünyada dijital araç ve uygulamaların yaygınlaşmasıyla bir arada kavranan dördüncü dalga feminizmin yaşanıp yaşanmadığı tartışmaları izlemektedir. Feminist kuramın farklı tezahürlerini içeren bu sınıflandırmaya göre, Aydınlanmacı liberal feminizm, sosyalist feminizm, Marksist feminizm, radikal feminizm, dijital feminizm ve post modern feminizm kavramlarını ele almak mümkündür. Bunlar aynı zamanda kadınların ataerkinin değişen yüzlerini nasıl deneyimlediğine dair farklı görüşler öne süren farklı feminizmler olarak karşımıza çıkmaktadır. Feminizme ilişkin

tarihsel ve kuramsal çerçeveyi ortaya koymak için öncelikle ataerki kavramının irdelenmesi gereği de işte burada yatmaktadır.

Çalışmanın teorik altyapısını oluşturan Türkiye’de Kadın Mücadelesinin Kuramsal ve Tarihsel Arka Planı başlıklı birinci bölümde ilk olarak ataerki kavramının aydınlatılmasına çalışılarak, sözü edilen feminist dalgalar ve feminist kuramlar ele alınacak ve kadınların baskılanmasına yönelik farklı bakış açıları araştırılacaktır. Böylece, dünyada kadın mücadelesinin günümüzdeki durumunun ortaya koyulması amaçlanmaktadır. İkinci olarak ise, Türkiye’deki kadın mücadelesinin kökenlerinin keşfedilmesi ve siyasette birer etken olarak kadınların varlığının incelenmesi planlanmıştır. Bu kapsamda, öncelikle Tanzimat’tan günümüze Türkiye’de kadın mücadelesi değerlendirilecektir. Bunun içinse kadın dergileri ve kadın dernekleri ile Kadınlar Halk Fırkası (KHF) etrafında örgütlendiği söylenebilecek Osmanlı kadın hareketi ve kadın mücadelesinin Cumhuriyet dönemindeki kurumsallaşma sürecini aydınlatma çabasıyla kadınların Türkiye siyasetindeki varlığı değerlendirilecektir.

Türkiye’de Kadın Belediye Başkanlığı başlıklı ikinci bölümde öncelikle feminizmin demokrasi ve siyasal katılımı ilişkisi değerlendirilecektir. Bu nedenle öncelikle demokrasi, temsili demokrasi ve siyasal katılım kavramları ele alınarak kadınların siyasal katılımının ve siyasal alanda eşit temsiline önemi vurgulanacaktır. Böylece dünyada gerek merkezi gerekse de yerel siyasette kadınların varlığının ve kadın belediye başkanlığının önemi ortaya koyulacaktır. Daha sonra, kadın mücadelesinin yerel düzeydeki tezahürleri örneklendirilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede; tezin araştırma evrenini oluşturan kadın belediye başkanlarının konumunu anlamak ve kronolojik olarak değerlendirebilmek için 1930’dan günümüze görev yapmış ve yapmakta olan kadın belediye başkanlarının özgün bir tablosu ortaya koyulacaktır. Günümüzde hâlâ görev yapmakta olan kadın belediye başkanlarına ve eş başkanlık sisteminin anayasallığı tartışmalarına da bu bölümde yer verilecektir.

Alan Araştırması: Türkiye’de Kadın Belediye Başkanlarının Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Söylem ve Uygulamaları başlıklı üçüncü bölüm alan araştırmasını içermektedir. Bu bölümde öncelikle araştırmanın yöntemi ortaya koyulacaktır. Bu çerçevede bilimsel araştırmalarda niteliksel yöntemle değinilecek ve tezi oluşturan alan

araştırmasının dayandığı kuramsal temeller ortaya koyulacaktır. Son olarak araştırma evrenini oluşturan ve sınırlılıklar dahilinde görüşülebilen kadın belediye başkanlarının Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından onaylanan görüşme sorularına verdikleri cevaplar eleştirel söylem analizi ile değerlendirilecektir. Türkiye’de 1930 yılından bu yana görev yapmış ve/veya yapmakta olan kadın belediye başkanlarının toplam sayısı 2024 Mahalli İdareler Seçimlerinden önce yüz elli beş olarak belirlenmişken, söz konusu yerel seçimlerden sonra iki yüz on altıya yükselmiştir. Bu kadın belediye başkanlarından yirmisi ile görüşülmesi planlanmışsa da yüz yüze ya da çevrim içi olarak on iki kadın belediye başkanıyla görüşülmüştür. Bu duruma neden olan sınırlılıklara değinildikten sonra, kadın belediye başkanlarının siyasette kadın olma deneyimi ile kadın sorunlarına ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik görüşlerine ilişkin bulgular açığa çıkarılacaktır. Böylece kadın belediye başkanlarının görevde bulundukları sürelerdeki etkinliğinin gözlemlenebilir birer veri olarak ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Alan araştırmasının ortaya koyduğu veriler, Türkiye’de kadınların siyasetteki varlığının anlaşılmasına hizmet edeceğinden, sonuç bölümü bu amaca ayrılacaktır. Çalışmadaki temel kavramlar ve kuramsal çerçeve hatırlatılarak alan araştırmasının bulguları yorumlanacak ve geleceğe yönelik önerilere yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KADIN MÜCADELESİNİN KURAMSAL VE TARİHSEL ARKA PLANI

1.1. Feminist Kuramı Anlamak

Geçmişten günümüze hemen hemen bütün toplumlarda kadına ve erkeğe farklı cinsiyet rolleri yüklenmiştir. Çeşitli şekillerde içselleştirilen bu roller, erkek üstünlüğünün meşru kılınarak kadınların ikincil konumda görülmelerini beraberinde getirmiştir. Cinsiyet ayrımcılığına karşı gelerek, kadınların gerek kamusal gerekse de özel alanda erkeklerle eşit statü, hak ve özgürlük elde etmeleri için verilen mücadeleler feminizm kavramını ve bunun yanında kadın çalışmalarını ortaya çıkarmıştır. Feminizm; tarihsel ve kuramsal gelişimi sırasında, çeşitli birçok kavramsal analize ve siyasal ve toplumsal düşünceye karşılık gelecek kapsayıcı bir hal almıştır. Bu durum feminist kurama yalnızca yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerdeki değil, küresel düzeydeki gelişmeleri de analiz edebilme yetkinliği kazandırmıştır¹.

Ortaya çıktığı ilk andan beri tarihsel öneme sahip geleneksel kavramların yeniden tanımlanmasına ve genişletilmesine yol açarak yepyeni bilimsel araştırma imkânları sunan bir dünya görüşü olan² feminizmi tarihsel ve kuramsal olarak değerlendirebilmek için öncelikle **ataerki** kavramını irdelemek gerekmektedir. Çünkü feminist kuramda; sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortak kaynağı ataerki olarak saptanmaktadır. Buna göre, iktidar tarihin ilk momentinden beri ataerki olmuştur. Ataerkinin yalnızca erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümü olarak anlaşılmaması gerekir. Her türlü sömürü ilişkisini imkânlı kılan esnek ve uyarlanabilir bir kavram olarak ele alındığında, ataerkinin, gelmiş geçmiş tüm iktidar biçimlerinin tamamlayıcısı olduğu görülmektedir³. Farklı tarihsel dönem ve coğrafyalarda farklı

¹ Mehmet Ecevit, “Feminizmin Farklılaşan Bazı Özellikleri: Feminist Kuram ve Feminist Hareket Açısından Sonuçları”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar 1. Cilt: Değişim ve Güçlenme*, Editör (Ed.): Füsün Çoban Döşkaya, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 2010, ss. 225-228, s. 225.

² Ann D. Gordon, Mari Jo Buhle ve Nancy Shrom Dye, “The Problem of Women’s History”, *Liberating Women’s History*, Ed: Berenice Carrol, University of Illinois Press, Urbana, 1976, ss. 75-91, s. 89.

³ Sibel Özbudun; Cahide Sarı; Temel Demirel, *Küreselleşme, Kadın ve ‘Yeni’ Ataerki*, Ütopya Kadın Dizisi, Ankara, 2007, s. 8-9.

görüntülerle daima karşımıza çıkmasının nedeni budur. Görüldüğü üzere, feminist kuramı anlamak için ataerki kavramını anlamak elzemdir.

Tezin teorik altyapısını oluşturan birinci bölümde ilk alt başlıkta ataerki kavramının aydınlatılmasına çalışılmıştır. Daha sonra birinci dalga, ikinci dalga ve üçüncü dalga feminizm olarak sınıflandırılan feminist dalgalar ile dördüncü dalga feminizm tartışmaları ve feminist kuramın farklı tezahürleri olarak karşımıza çıkan farklı feminizmlerin bu feminist dalgalar içerisindeki yeri ele alınmış ve ataerkinin feminist kuramın bu farklı tezahürleri tarafından nasıl kavramsallaştırıldığı ortaya koyulmuştur. Feminist mücadelenin günümüzdeki durumu ile güncel toplumsal cinsiyet tartışmalarına da bu başlık altında yer verilmiştir.

1.1.1. Ataerki Kavramı ve Ataerki Düzenin Ortaya Çıkışı

Bir toplumdaki aile sistemi, o toplumda mülkiyetin nasıl düzenlendiğini ve takip eden kuşaklara nasıl devredildiğini ortaya koymaktadır⁴. Aile reisinin mülkiyetin düzenlenmesi ve devrine ilişkin rolüne göre toplumlar, babasoylu (*patrilineal*) ve anasoylu (*matrilineal*) olarak sınıflandırılmaktadır. Babasoylu ve anasoylu kelimeleri günlük kullanımda çoğunlukla sırasıyla atayerlilik (*patrilocality*)/ataerki (*patriarchy*) ve anayerlilik (*matrilocality*)/anaerki (*matriarchy*) kelimeleriyle aynı anlama geliyormuş gibi kullanılsa da bunlardan farklı olarak yalnızca mülkiyetin düzenlenmesi ve devrindeki soy anlayışını ortaya koymaktadır. Buna karşın atayerlilik; evlilikten sonra sahip olunan ailenin, erkek eşin ailesinin mahallinde ya da bu ailenin dâhil olduğu grupla birlikte yaşamasını ifade etmektedir⁵.

Bu kavramların ortaya çıkışı antik dünyaya dayanmaktadır. Antik dünyanın toplumları içerisinde sosyal bilimlere en çok beslemiş olanların başında gelen eski Yunan ve eski Roma toplumlarında klasik dönem öncesini ifade eden arkaik dönemde katı bir şekilde anaerki olmasa da anasoylu sistemler bulunduğu dair görüşler bulunmaktadır⁶.

⁴ John Crook, "Patria Potestas", *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 17, No. 1, 1967, pp. 113-122, s. 113.

⁵ Maria Mies, *Dünya Ölçeğinde Ataerki ve Birikim: Uluslararası İşbölümünde Kadınlar*, Dipnot Yayınları, 2011, s. 271.

⁶ Bu görüşlerden en öne çıkan anasoylu klan dizgesinin ilk toplumsal örgütlenme biçimi olduğunu öne süren Evelyn Reed'e aittir. Detaylı bilgi edinmek için **Bakınız (Bkz.):** Evelyn Reed, *Kadının Evrimi: Anaerki Klandan Ataerki Aileye I-II*, Çev.: Şemsa Yeğin, Payel Yayınları, 3. Bası, İstanbul, 2014. Ayrıca; anaerkiyi, ataerki

Buna rağmen, mülkiyet ilişkilerini ve aile kurumunu etkisi altına alan gelenekçi yapı beraberinde babasoylu olan ve **patria potestas** (baba hâkimiyeti) olarak adlandırılan bir düzeni getirmiştir⁷. Patria potestas terimi, genellikle Roma hukukunu inceleyen çalışmalarda, antik dünyadaki babasoylu ailelerin ekonomik ve toplumsal kurgulanışını ifade etmek için kullanılmaktadır⁸.

Etimolojik olarak değerlendirildiğinde ataerki kavramının İngilizcede **patriarchy**, Fransızcada **le patriarcat**, Almancada **das patriarchat**, Eski Yunancada kısaca baba ve yönetim anlamlarına gelen **patēr** (pater) ve **arxela** (archie) kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıktığı ve **patria potestas** teriminden türediği görülmektedir. Aslında **pater** sözcüğü; Hint Avrupa dil ailesinde (özellikle Sanskritçe, Latince ve Yunancada) aynı şeyi ifade etmek üzere, tek başına **baba** değil fakat “*aile ve mülk üzerinde otoritesi bulunan ve başka kimseye bağlı olmayan erkek*” anlamında kullanılmıştır⁹.

Özel mülkiyetin görülmediği ilkel kapalı (komün) toplumlarda üretimle ilgili işler kolektif olarak yapıldığından (kabile içerisinde iş bölümü bulunduğundan) mülkiyet de ortak olmuştur ve bu nedenle cinsiyetler arası eşitsizlik ya da cinsiyete dayalı bir tahakküme neden olacak şartlar bu toplumlarda henüz oluşmamıştır. Üretimin artması ve artık ürünün ticaretinin yapılmaya başlanmasıyla, kabileler arasında savaşlar baş göstermiş ve savaşlarda ele geçirilen esirler köleleştirilmeye başlanmıştır. Michel¹⁰, özel mülkiyet birikiminin köle emeğinin gasp edilmesiyle iç içe olduğunu öne sürmektedir. Buna göre, artı değer belirlen bir sınıfta birikmeye başlaması köleliğe

olduğu gibi, bir cinsin hâkimiyetinin diğer cinsin haklarını kısıtlama seviyesiyle ölçüldüğü bir düzen olarak ele almanın, erkek merkezli bir düşünmeye dayandığını öne süren görüşler de bulunmaktadır. Buna göre, anaerki ancak toplumsal ve siyasal olarak cinsiyet eşitliğine dayanan bir düzen olabilir. Endonezya’nın Sumatra adasında yaşanan en büyük etnik kabile olan Minangkabau toplumu bu düzene örnek gösterilmektedir. **Bkz.:** Peggy Reeves Sanday, *Woman At The Center: Life In A Matriarchy*, Cornell University Press, 2002. Bu görüşlerin bir diğer örneği için **Bkz.:** John Zerzan, *Gelecekteki İlkel*, Çeviren: Cemal Atila, Kaos Yayınları, 2013.

⁷ Alda Facio, *What is Patriarchy?*, 2013, <https://www.learnwhr.org/wp-content/uploads/D-Facio-What-is-Patriarchy.pdf>, **Erişim Tarihi (E.T):** 07.10.2020; Nurcan İpek, *Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF HAD), Cilt 23, Sayı 2, 2017, s. 295-359, s. 299.

⁸ Detaylı bilgi için **Bkz.:** Kamil Doğancı ve Fulya Kocakuşak, “Eski Roma Ailesinde ‘Pater Familias’ ve ‘Patria Potestas’ Kavramları”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 16, Sayı 27, 2014, ss. 233-250.

⁹ Christine Delphy, “Patriyarka Teorileri”, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, Ed: H. Hırata, F. Laborie, H. L. Doarê, D. Senotier, Çeviren: Gülnur A. Savran, Kanat Yayınları, 2007, ss. 278-285, s. 279.

¹⁰ Andrée Michel, *Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 17.

dayalı bir devlet yapısı ve toplumsal sınıfların oluşmasına neden olmuştur. Toprak, hayvan ve köle üzerinde özel mülkiyetin ortaya çıkmasını beraberinde getiren bu süreçte, önceleri kolektif olarak üstlenilen çocuk bakımı ve ev işleri gibi işler kadınların üzerine yıkılmaya başlanmış ve bu durum tarihsel ve kalıcı biçimde onları aile ve ev içine hapsetmiştir¹¹. Kadınların ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda etkinlik gösterip belirleyici olamamaları da tarihsel süreçte *homo fabare* (alet kullanan) erkeklerin tahakkümü altında üretici güç olmaktan böylece yoksun bırakılmalarıyla açıklanmaktadır¹².

Aile yapısında klasik anlamıyla ataerkinin uzantılarının görüldüğü coğrafya Kuzey Afrika, Müslüman Orta Doğu, Güney ve Doğu Asya olarak işaretlenmekte ve Müslüman Orta Doğu ülkeleri arasında İran ve Pakistan ile birlikte Türkiye de sayılmaktadır¹³. Atayerli ve atasoylu olarak genişleyen ailelerden oluşan bu sistemde ailenin yaşlı erkekleri herkesin üzerinde otorite sahibidir. Kadınlar çok genç yaşlarda aileler tarafından düzenlenen evliliklere zorlanır. Eşlerinin ailelerinin evlerine mülksüz olarak giren bu genç kadınlar ancak bir erkek çocuk dünyaya getirdiklerinde kabul görürler. Evdeki ataerkil düzen kadının emeğine ve doğurganlığına el koymaya dayanmaktadır. Kadınlar bir baş etme stratejisi olarak, kendi kontrol ve otoritelerini ancak gelecekte sahip olacakları gelinleri üzerinde kurabilecekleri beklentisiyle, çeşitli yoksunluk ve zorluklarla dolu bu ataerkil düzeni içselleştirir ve ona uyum sağlarlar. Deniz Kandiyoti'nin¹⁴ **ataerkil pazarlık** kavramıyla açıkladığı bu süreçte, gelinleri üzerinde otorite ve kontrol kurmaya yönelik beklentileri kadınlar için bir yaşlılık güvencesi ve oğullarının kendilerine ömür boyu sadakatini sağlama anlamına gelmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşmasıyla bu klasik ataerkil sistemde günümüzde önemli değişiklikler söz konusu olmuştur. Bu nedenle, ataerkil yapıların ve ideolojilerin kapitalizmle yoğurulmuş yeni dışavurumları gözden kaçmamalıdır¹⁵.

¹¹ E. Mine Tan, *Kadının Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1979, s. 164.

¹² Hüseyin Kızılkaya, *Anasoyluluktan Günümüze Kadın*, İlya Yayınları, İzmir, 2005, s. 131.

¹³ Deniz Kandiyoti, "Bargaining with Patriarchy", *Gender&Society*, 2(3), Eylül 1988, ss. 274-290, s. 278.

¹⁴ Kandiyoti, a.g.m., s. 279.

¹⁵ Maria Mies, a.g.e., s. 12.

Türkçede ayrıca patri(y)arka, babaerki ve pederşahi kelimeleriyle de anlatılan ataerki kavramının feminist kuramdaki karşılığı, ataerki sistemin kökeni ve yayılmasına ilişkin araştırmaların ortaya koyduğundan farklıdır. Ataerkinin belirli bir tarih ve coğrafyaya özgü ya da feodal bir geçmişin kalıntısı olarak düşünülmemesi gerektiğini vurgulayan feminist kurama göre; kadınların ezilmesi ve sömürülmesi hiçbir zaman rastlantısal olmamıştır. Aksine bunlar, binlerce yıldır devam eden ve dünyadaki bütün medeniyet ve kültürleri yapılandıran ataerki düzenin içsel unsurlarıdır¹⁶. Feminist kuramda ataerkinin nasıl kavramsallaştırıldığı değerlendirilirken, farklı feminizmlerin ataerkini farklı şekillerde ele aldığını da belirtmek gerekmektedir. Örneğin, kavramın erkek egemenliğinin hemen her biçimine uygulanarak geniş bir tanımla ele alınması ilk olarak radikal feminizmde görülmüştür. Buna göre, ataerkinin temelleri, cinsiyetler arasındaki iş bölümüne ve kadının ailedeki özel işlevi ve/veya görevi olan **biyolojik üreticinin yeniden üretimi** işlevine dayandırılmıştır¹⁷. Radikal feminizme benzer şekilde Marksist feminizm ve sosyalist feminizm de kapitalizmden çok önce var olan ataerkini günümüz kapitalist toplumlarında kadınların tâbi kılındığı evrensel bir erkek egemenliği olarak değerlendirmektedir¹⁸.

Günümüzdeki biçimleriyle ataerkinin geçmişin bir kalıntısı ya da uzantısı olduğunu reddeden sosyalist feminizmin önemli temsilcilerinden biri olan Christine Delphy¹⁹ “ataerkinin (patriyarkanın) çağdaş sanayi toplumlarında erkeklerin kadınları ezmesi sistemi olduğunu ve bu sistemin ekonomik bir temeli olduğunu ve bu temelin de ev içi üretim tarzı olduğunu” ifade etmiştir. Christine Delphy’e göre; “ailede mülkiyetin bir nesilden diğerine nasıl geçtiğini incelemek, aynı zamanda toplumun tamamlayıcı ve uzlaşmaz mülksüzlerini ve mülk sahiplerini üreten sınıfların işleyişini görmek açısından ilginçtir. (...) Mirasın aktarılmadığı kadınlar ve küçük kardeşler mirasın

¹⁶ Mies, a.g.e., s. 10.

¹⁷ Şirin Tekeli, *Feminizmi Düşünmek*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2017, s. 6; Deniz Kandiyoti, “İslam ve Ataerkillik Karşılaştırmalı Bir Perspektif”, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Kadın Araştırmaları, 5. Basım, İstanbul, 2015, ss. 119-145, s. 121-122.

¹⁸ Deniz Kandiyoti, “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları: Gelecek için Geçmişe Bakış”, *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 41-61, s. 44.

¹⁹ Christine Delphy, *Baş Düşman: Patriyarkanın Ekonomi Politikası*, Çev: Handan Öz ve Lale Aykent Tunçman, Saf Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1999, s. 14-19.

aktarıldığı koca veya ağabey için ücretsiz çalışırlar. Ev içi dolaşım (mirasın aktarım kuralları) dolaysız olarak patriyarkal üretim ilişkileri içerisinde işler.”

Ataerki sistemin ortaya çıkışını ve ataerki kavramını böylece ele aldıktan sonra, feminist kuramın feminist dalgalar sınıflandırması çerçevesinde tarihsel olarak değerlendirilmesi mümkün görülmektedir.

1.1.2. Feminist Dalgalar Sınıflandırması ve Farklı Feminizmler

Feminizm, içeriği farklı zaman ve bağlamlarda değişen bir kuramdır. Yine de feminizmin genel olarak iki temel iddiaya dayandığını söylemek mümkündür. Bunlardan ilki kadınlarla erkeklerin eşit olması gerektiği, ikincisi ise toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin başka toplumsal eşitsizliklerle (sınıfsal, etnik, vb.) iç içe geçtiği ve onları besleyerek onlarla bir arada var olduğudur.

Cinsiyetçi yapıyı kuran ve yeniden üreten bütün unsurlara karşı geliştirilen düşüncelerin ve bu düşünceleri temel alarak verilen çeşitli mücadelelerin bir ifadesi olan feminizmin ne zaman ortaya çıktığına yönelik farklı bilgilere rastlanmaktadır.

Daha Orta Çağ'da Katolik Kilisesi'nin evlilik kurumunu kutsamasına karşı seslerini yükselten kadınlar bulunduğu öne sürülmektedir²⁰. Fransız yazar Jean De Meun'un 1280'de tamamladığı Gül Romanı (*Roman de la Rose*) kitabında bütün kadınları şehvet düşkünü varlıklar olarak hicvetmesine karşı Venedik doğumlu bir şair olan Christine de Pisan tarafından kaleme alınan Aşkların Tanrısına Mektup (*L'Epistre au Dieu d'Amours*) (1399) ve Hanımlar Kentinin Kitabı (*Le Livre de la Cité des Dames*) (1405) isimli eserler de bugünkü anlamıyla feminist eserler olarak değerlendirilmektedir²¹. Benzer şekilde, İngiliz yazar Mary Astell'in 1694'te kaleme aldığı Hanımlara Gerçek ve Yüksek Çıkarları İçin Ciddi Bir Öneri (*A Serious Proposal to Ladies for the Advancement of Their True and Greatest Interest*) başlıklı kitapçık

²⁰ Şirin Tekeli, "Feminizm Nedir, Ne Değildir?", *Feminizmi Düşünmek*, Yayıncı Hazırlayanlar: Fahri Aral ve Beyza Becerikli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2017, ss. 131-140, s. 131.

²¹ Serpil Çakır, "Feminizm: Ataerki İktidarın Eleştirisi", *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, Derleyen: H. Birsan Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 9. Baskı, 2016, ss. 413-476, s. 416; Emine Öztürk, *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s.40.

da on sekizinci yüzyıl öncesindeki feminist eserler arasında sayılmaktadır²². Aynı yazarın 1700’de kaleme aldığı Evlilik Üzerine Düşünceler (*Reflections Upon Marriage*) kitabında, klasik liberalizmin öncüsü İngiliz düşünür John Locke ile girdiği tartışma Fatmagül Berktaş²³ tarafından aktarılmıştır: “Eğer mutlak hükümlerlik devlet için gerekli değilse nasıl olur da aile içerisinde gerekli sayılmaktadır? (...) Eğer bütün insanlar doğuştan özgürse nasıl olur da bütün kadınlar köle doğmaktadır? Kadınlar, erkeklerin tutarsız, belirsiz, bilinmeyen, keyfi iradelerine tâbi olduklarına göre, bu kölelik değil de nedir?”

Feminizme ilişkin Türkçe yazın ise çoğunlukla bu kelimenin ilk kez 1772-1834 yılları arasında yaşayan Fransız düşünür Charles Fourier tarafından ortaya atıldığı görüşüne yer vermektedir. Ancak daha derin bir araştırma, Fourier’in eserlerinde evlilik ve ataerki ya da kadın ve erkek eşitliği gibi konuları ele almış olsa da feminizm kelimesini kullandığına dair bir izle karşılaşılmadığını ortaya koymaktadır²⁴. Feminizm kelimesinin, ilk kez, Fransız yazar Alexandre Dumas’ın oğlu aynı isimli Alexandre Dumas tarafından 1872 yılında kaleme alınan Erkek-Kadın: M. Henri d’Ideville’e Yanıt (*L’Homme-Femme: R’éponse à M. Henri d’Ideville*) isimli bir kitapçıkta kadın hakları hareketini anlatmak için kullanıldığı da öne sürülmüştür²⁵.

Kelime olarak ilk kez ne zaman ve kim tarafından kullanılmış olursa olsun, feminizmin modern anlamıyla ortaya çıkışını ve gelişimini, Avrupa’da Aydınlanma felsefesinin doğup geliştiği süreçle paralel olarak ele almak gerekmektedir²⁶. Aydınlanma felsefesi denince, Aydınlanma ya da Akılcılık Çağı olarak adlandırılan dönem içerisinde geliştirilen kuramlar kastedilmektedir. On yedinci yüzyılın sonlarında başlayıp on

²² Josephine Donovan, *Feminist Teori: Entelektüel Gelenekler*, İletişim Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2019, s. 21-22.

²³ Fatmagül Berktaş, “Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye”, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, No. 7, 2004, s. 5, https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf, E.T.: 09.10.2020.

²⁴ Gisela Notz, *Feminizm*, Çev: Sinem Derya Çetinkaya, Düşünce Akımları Serisi 1, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2012, s. 10; Gareth Stedman Jones ve Ian Patterson, “Introduction”, *Fourier: The Theory of the Four Movements*, Cambridge University Press, 2. Baskı, İngiltere, 2006, ss. vii-xxvi.

²⁵ Senem Soyer, *İki Kadın Bir Feminizm*, Net Kitaplık Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 25.

²⁶ Feminist kuram ve farklı tezahürleri daha genel bir sınıflandırmayla modern feminizm ve post modern feminizm olarak da ele alınmaktadır. Buna göre, Aydınlanma Çağı’ndan İkinci Dünya Savaşı’na kadarki süreçte ortaya atılan feminist düşünceler modern feminizm olarak değerlendirilirken, savaş sonrası dönemden günümüze kadarki süreçte geliştirilen feminist kuramlar post modern olarak değerlendirilmektedir. Çalışma kapsamında post modern feminizm feminist kuramın üçüncü dalga feminizm içerisindeki tezahürlerinden biri olarak ele alınmıştır, sözü edilen genelleyici sınıflandırmayla karıştırılmamalıdır. **Bkz.:** Emine Öztürk, a.g.e., s. 45.

sekizinci yüzyıl boyunca devam eden Aydınlanma Çağı; 1688 tarihli İngiliz Şanlı Devrimi, Endüstri Devrimi, 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, 1789 tarihli Fransız Devrimi ve aynı tarihli İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi'ne (*Déclaration Des Droits De L'Homme Et Du Citoyen*) ev sahipliği yapmıştır. Genellikle 1688 İngiliz Şanlı Devrimi'yle (*Glorious Revolution*) başlayıp 1789 Fransız Devrimi'yle doruk noktasına ulaştığı kabul edilen Aydınlanma, kısaca, batıda endüstrileşmeyi takiben orta sınıfın (burjuvazinin) ortaya çıkması ve bu çerçevede gerçekleşen büyük dönüşümlerin entelektüel ifadesidir²⁷. On sekizinci yüzyılın sonlarında başlayıp yirminci yüzyılın başına kadar devam eden birinci dalga feminizmi ortaya çıkaran koşullar, on yedinci yüzyılın sonlarında başlayıp on sekizinci yüzyıl boyunca devam eden Aydınlanma Çağı'nda oluşmuştur.

Öncelikle, feminizmin dalgalar biçiminde sınıflandırılmasının indirgemeci bir yaklaşım olduğunu ve böylesi bir tarihsel sınıflandırmanın her feminist dalgada tartışılan konulardaki ve ortaya koyulan mücadeledeki farklılıkları öne çıkarmaktan ziyade geri planda bıraktığını öne süren görüşler de bulunduğunu belirtmek gerekmektedir.

“Feminist dalgalar ve bu dalgaları numaralandırma alışkanlığı feminist tarihi nitelendirmekte uzlaşmış bir yol olarak özellikle birinci ve ikinci dalgaları ayırt etmekte işlevsel kabul edilse de, tartışmalı üçüncü dalga ve muhtemel dördüncü dalga (2008 yılında belirttiği düşünülen) söz konusu olduğunda uygun görünmemektedir” ifadeleri ile benzer bir görüş ortaya koyan Josephine Donovan²⁸; bugün birinci dalga olarak adlandırılan feminist dalgadan çok önce, on beşinci, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Batı Avrupa'da kadınların rasyonel öznel olarak saygı görme taleplerini ifade ettikleri çeşitli feminist dalgalar görüldüğünü öne sürmektedir.

²⁷ Sami Zariç, “Tarihsel Kökeninden Ülkelere Göre Türlerine Aydınlanma Felsefesi (Çağı) ve Türkiye Cumhuriyeti”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 28, 2017, ss. 33-54, s. 35.

²⁸ Josephine Donovan, a.g.e., s. 14-15.

Aslında, böylesi bir sınıflandırmanın, feminist kuramı tarihsel olarak değerlendirebilmek için işlevsel bir çerçeve sunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır²⁹. Her bir dalga feminizm (birinci, ikinci, üçüncü dalga feminizm ve tartışmalı dördüncü dalga feminizm), dönemsel olarak üzerinde durulan feminist düşünce ve uygulamaları ifade etmekte ve kendisinden önceki feminist dalgayla kurulan ilişkiyi ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, feminist kuramın farklı tezahürleri olan farklı feminizmleri de (Aydınlanmacı liberal feminizm, radikal feminizm, sosyalist feminizm, Marksist feminizm, post modern feminizm, vd.) feminist dalgalarla eş zamanlı olarak ele almak mümkün görünmektedir.

Daron Acemoğlu³⁰, Endüstri Devrimi'nin önceki yüzyıllarda Avrupa'da biriken bilgiyi kullanan büyük teknolojik ilerlemelere dayandığını ve bilimsel araştırmalar sayesinde geçmişten radikal bir kopuşu ifade ettiğini belirtmektedir. Buna göre, Endüstri Devrimi'nin İngiltere'de ve Şanlı Devrim'den birkaç on yıl sonra başlamış olması tesadüf olamaz çünkü Şanlı Devrim monarşi ve yönetici sınıf üzerinde etkin ve uzun süreli kısıtlamalar uygulayarak parlamentoyu ekonomik kurumları belirleyebilecek bir güçle donatmış ve böylece refah düzeyini arttırarak Endüstri Devrimi'nin yolunu açmıştır.

Endüstri Devrimi'ne damgasını vuran makineleşme, tarım toplumundan kentsel endüstriyel yapıya doğru bir dönüşüme neden olmuş, buhar kuvvetinin endüstride kullanılmasıyla büyük fabrikalar artarak küçük ev endüstrisinin çöküşü hızlanmıştır. Bu durum önceleri özel alan ve kamusal alanın daha önce hiç olmadığı kadar ayrışmasına neden olmuş ve kadınla erkek arasındaki ayrımcılık da buna paralel olarak derinleşmiştir. Akılcılığın ve siyasal özgürlüklerin uygulandığı kamusal alanın erkeklere ait olduğu kabul edilmiş; kadınlar, akıl-dışılığın ve ahlakın yer aldığı özel alana tecrit edilerek burayla özdeşleştirilmiştir³¹. İki alanın birbirlerine karşıt bir şekilde inşa edildiği bu ayrışmada, kamusal alan erk ve baskı ilişkilerinin toplumsal

²⁹ Feminist dalgalar sınıflandırmasına yönelik bir diğer tartışma için **Bkz.:** Esen Özdemir & Sevi Bayraktar (Yayına Hazırlayanlar), *İstanbul-Amargi Feminizm Tartışmaları*, Birinci Basım, Amargi Yayınevi, Kasım 2011.

³⁰ Daron Acemoğlu ve James A. Robinson, *Ulusların Düşüşü: Güç Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*, Doğan Kitap, 1. Baskı, 2013, İstanbul, s. 100-101.

³¹ Josephine Donovan, a.g.e., s. 25.

olarak yapılandırıldığı bir alan olarak kabul edilirken, özel alan aile ilişkilerinin yürütüldüğü ve erkle ilgisi olmayan bir alan olarak tanımlanmıştır³².

Aydınlanma Çağı'nın erkek kuramcıları, fiziksel evrenin basit ve akılcı kurallara göre işlediği düşüncesine dayanarak, belirli davranışları tanımlamak ve öngörmek üzere her alana uygulanabilecek temel ilkeler bulunup bulunmadığını araştırmıştır. Bu çerçevede iki temel ilke ortaya çıkmış ve dönemin belirleyicisi olmuştur: Akılcılık ve insanların hükümetlerin müdahale edemeyeceği doğuştan gelen vazgeçilmez doğal haklara sahip olduğu fikri³³. Bunlar gerek 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nin gerekse de 1789 tarihli İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi'nin dayandığı temel ilkeler olmuşsa da kadınların eş ve anne olarak evlerine ait olduğu varsayımını ortadan kaldırmamışlardır. Akla uygun olarak işlemeyen şeylerin ikincil ve yetersiz kabul edildiği bu düşünce ikliminde, kadınların ikincil kategoride sınıflandırılmasına devam edilmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bu durum karşısında dünyanın çeşitli yerlerinde kadınlardan yükselen itirazlar da aynı şekilde kaçınılmaz addedilmelidir.

Amerikan Devrimi'nin öncülerinden biri olan, ilk Amerika başkan yardımcısı ve ikinci Amerika başkanı John Adams'ın karısı Abigail Adams³⁴ eşine yazdığı 1776 tarihli mektupta “Hanımları hatırlayınız!” (“*Remember the ladies!*”) diyerek, ulusu oluşturacak yeni yasalar yapılırken kadınların da bir sesi ya da temsilcisi olmasını talep etmiştir. Amerikalı yazar Judith Sargent Murray'ın 1790'da yayınlanan Cinsiyetlerin Eşitliği Üzerine (*On the Equality of Sexes*) başlıklı eseri de benzer şekilde, dönemin hâkim anlayışına karşı itirazların dile getirildiği bir eser olmuştur.

Kadınların, Fransız Devrimi'nin neredeyse her aşamasında (devrimi başlatan halk ayaklanmaları, Bastille ve Versailles yürüyüşleri, siyasal kulüplerin kurulması, vb.) devrime kitlesel olarak katkı sağlamalarına rağmen, eşitlik, özgürlük, kardeşlik

³² Martha A. Ackelsberg ve Mary L. Shanley, “Privacy, Publicity & Power: A Feminist Rethinking of the Public-Private Distinction”, *Revisioning the Political Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory*, Editörler: Nancy J. Hirschmann ve Christine di Stefano, Westview Press, İngiltere, 1996, ss. 213-233, s. 214.

³³ Donovan, a.g.e., s. 22-23.

³⁴ Fatmagül Berktaş, a.g.m., s. 7; Donovan, a.g.e., s. 21.

ideallerinin kendilerini kapsamadığını anlamaları da uzun sürmemiştir³⁵. Olympe de Gouges'in 1791'de Paris'te yayınladığı, feminist kuramın ilk eserlerinden kabul edilen Kadının ve Kadın Vatandaşın Haklar Bildirisi (*Déclaration Des Droits de la Femme et de la Citoyenne*) başlıklı bildirisi bu noktada önemlidir. De Gouges'in³⁶ “biz, anneler, kız çocukları, kız kardeşler, ulusun temsilcileri, Ulusal Meclis'e alınmayı talep ediyoruz. Toplumun sefaletinin ve siyasal iktidarların ahlaki bozulmuşluğunun başlıca nedenlerinin, kadınların haklarının tanınmaması, unutulması ya da göz ardı edilmesi olduğunu göz önüne alarak, kadınların doğal, devredilemez ve kutsal haklarını bir bildiriyle ilan etmeye karar verdik” ifadeleriyle başlayan bu bildirisinin ilk iki maddesi de oldukça kayda değerdir: “Kadın özgür doğar ve erkeklerle eşit haklara sahip olarak yaşar. Toplumsal farklılıklar yalnızca genel yarar nedeniyle kabul edilebilir. (...) Her siyasal topluluğun hedefi ve amacı hem kadının hem de erkeğin doğal ve devredilemez haklarını korumaktır. Bu haklar özgürlük, güvenlik, mülkiyet ve özellikle baskıya karşı direnme hakkıdır.” Bu bildiriye, 1789 tarihli İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi'nin Fransızca isminde kullanılan **homme** kelimesiyle insanın değil erkek cinsinin kastedilmesine itirazını dile getirmek amacıyla kaleme alan Olympe de Gouges bildiriyi seslendirmesinden iki yıl sonra 1793 yılında devrim mahkemesi kararıyla giyotinle idama mahkûm edilmiştir. İdamının gerekçesi olarak, doğa kurallarına başkaldırarak kadın cinsine yaraşmayacak şekilde siyasetle ilgilenmesi gösterilmiş ve ölümünün diğer kadınlara ibret olmasının beklendiği belirtilmiştir³⁷.

Aydınlanma Çağı; batıdaki düşünce sisteminin akılcılık, dini ve geleneksel otoritelere kuşkuyla bakma ve demokratik toplum için eşit haklar ideali gibi vurgularla şekillenip somutlaştığı bir dönemdir. 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve 1789 tarihli İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi gibi önemli belgelerde ortaya koyulan liberal Aydınlanmacı dünya görüşünün kamusal alan-özel alan ayrımını keskinleştirip kadınların ikincil konumunu pekiştirdiğini ve yalnızca erkeklere ait olduğunu

³⁵ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2016, s. 56.

³⁶ Olympe de Gouges, “Kadının ve Kadın Vatandaşın Haklar Bildirgesi (7 Eylül 1791)”, Çeviren: Ece Göztepe, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 1, 1996, ss. 185-193, s. 185.

³⁷ Nazan Moroğlu, “Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XIII, Sayı 1, ss. 285-317, s. 288.

söyleyerek, ona karşı seslerini yükselten kadınlar günümüzde birinci feminist dalganın öncüleri olarak anılmaktadır.

1.1.2.1. Birinci Dalga Feminizm: Eşit Haklar

Kadınlar tarih boyunca görünmez olmuştur. Kadınlar ve onların yaşamları, erkek merkezli bakış açısı nedeniyle ve önyargılı bir şekilde kayıtlara geçirilmediğinden, genel tarih olarak erkeklerin tarihi tanımlanmıştır³⁸. İşte tam da bu nedenle, feminizmi ortaya çıkaran tarihsel ve kuramsal çerçeveyi anlamak önem arz etmektedir. Bunun içinse, Aydınlanma Çağı'nın düşünce ikliminde yeşeren ve feminist kuramın tarihine birinci dalga feminizmin öncüleri olarak geçen kadınları ve onların düşüncelerini ele almak gerekmektedir.

Aydınlanma Çağı'nın düşünsel ikliminden beslendikleri için Aydınlanmacı liberal feminist kuramın öncüleri sayılan kadınlardan öne çıkan bazıları İngiliz Mary Wollstonecraft, İskoç Frances Wright ve Amerikalı Sarah Grimké'dir.

Mary Wollstonecraft'ın 1792'de yayınlanan Kadın Haklarının Savunusu (*A Vindication of the Rights of Woman*) isimli çalışması feminist kuramın tarihindeki ilk önemli eser olarak kabul edilmektedir³⁹. Mary Wollstonecraft'a⁴⁰ göre, kadının köle olarak kalmasının nedeni, onun yetişmesine engel teşkil eden ve ona hayattaki gerçek amacının erkeğe hizmet etmek olduğunu öğreten toplumsallaşma sürecidir. Bunun ancak eğitimle ve eleştirel düşüncenin geliştirilmesiyle aşılabileceğini öne süren Wollstonecraft, “erkek her zaman kadın ile akıl arasında durmuştur. Kadının her şeye yalnızca puslu bir merceğin ardından bakmasına izin verilmiş ve gördüklerine güvenmesi istenmiştir. (...) Yalnızca kralların ilahi haklarına değil, kocaların ilahi haklarına da karşı çıkmak gerekir” diyerek; kadınların ahlaki ve ekonomik bağımsızlıklarını elde edebilmeleri için eğitimin önemini ve özel alana hapsolmayıp kamusal alana da girmeleri gerektiğini savunmuştur.

³⁸ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi...*, s. 44.

³⁹ Josephine Donovan, a.g.e., s. 21.

⁴⁰ Fatmagül Berktaş, a.g.m., s. 6; Donovan, a.g.e., s. 37-38.

Amerika’da siyasal ve toplumsal reformlar gibi konular hakkında halka açık alanda konuşan ilk kadın olarak tanınan Frances Wright⁴¹, düşüncelerini 1828-1830 yılları arasında ilki Cincinnati Ohio’da olmak üzere St. Louis, Louisville, Baltimore, Boston, Philadelphia ve New York gibi büyük kentlerde verdiği bir dizi seri konferansla ortaya koymuştur⁴². Her bireyin gerçeğe ancak kuşkuculukla ve kanıtları ayrıntılı bir şekilde değerlendirerek ulaşabileceğini, kadınların yalnızca kendi durumları hakkında düşünerek bile kendilerine yönelmiş geleneksel önyargıları anlayabileceklerini belirten Frances Wright’a⁴³ göre; *“kadınlar, akılla iyi duyguların aynı anlama geldiği bir toplumda kendilerine verilen görevleri üzerlerine alıncaya dek, insan ırkı çok ağır gelişecektir.”* Wright’ın dönemin Amerikalı feminist kadınlarına kıyasla daha radikal düşüncelere sahip olması ve bunları daha önce görülmemiş bir yöntemle dile getirmesi gibi nedenlerle ötekileştirildiğini ve dışlandığını; ancak, rasyonellik ve bilime dayalı düşüncelerinden ödün vermeyen yalnız mücadelesinin günümüzde artık nihayet takdir edildiğini söylemek mümkündür⁴⁴.

Wollstonecraft ve Wrightla birlikte Aydınlanmacı liberal feminizmin öncüleri arasında anılan Sarah Grimké ise, 1838 yılında kaleme aldığı Eşitlik Üzerine Mektuplar (*Letters on Equality*) isimli eseriyle tanınmaktadır. Sarah Grimké bu eserinde, doğal hakları erkekler tarafından tanınmasa da kadınların ahlaki ve düşünsel açıdan erkeklerle eşit olduğunu ileri sürerek, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi’yle somutlaşan Amerikan doğal haklar doktrinini düşünsel düzeyde kadınlara uyarlayan ilk kişi olmuştur⁴⁵.

Aydınlanma Çağı aklın ve bilimin öncülüğünde bir özgürleşme çağı olmuştur. Aydınlanma düşüncesinde eşitsizliğin doğal olmadığı kabul edilmişse de kadınlar doğal haklara dayalı bu eşitlik anlayışının dışında tutulmuştur. Sınırlayıcı yasalarla, yaşantılarındaki sürekli baskılarla ve kadın doğasına ilişkin erkeklerin tekrarladığı

⁴¹ Molly Abel Travis, “Frances Wright: The Other Woman of Early American Feminism”, *Women’s Studies*, Volume 22, Issue 3, 1993, ss. 389-397.

⁴² Robert J. Connors, “Frances Wright: First Female Civic Rhetor in America”, *College English*, Vol. 62, No. 1, 1999, ss. 30-57, s. 30-31.

⁴³ Josephine Donovan, a.g.e., s. 41-42.

⁴⁴ Travis, a.g.m., s. 389; Connors, a.g.m., s. 52.

⁴⁵ Josephine Donovan, a.g.e., s. 43-44.

aşağılayıcı iddialarla mücadele eden ve evrensel eşitlik ilkesinin kendilerini kapsamadığını gören kadınlar, mevcut durumlarını değiştirmenin ancak dayanışma ve örgütlenme yoluyla mümkün olabileceğini fark etmişlerdir⁴⁶.

Erkeklerin çalışma hayatı ve dış dünyayla, kadınların ise evle ve evcimen olmakla ilişkilendirildiği **devlet erkeğin, aile kadının** düsturu on dokuzuncu yüzyılda da sürmüştür⁴⁷. Wollstonecraft, Wright ve Grimké gibi kadınların on sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında ön ayak olduğu düşünsel hareketlilik kadınların eğitim hakkı gibi birtakım hakları elde edebilmelerinin önünü açsa da⁴⁸; kamusal alanda, talep ettikleri haklarla donanmış bir şekilde yer almalarında karşılaşılan direnci kırmaya yetmemiştir⁴⁹. Üstelik bu direnç, Endüstri Devrimi'nin ileri safhalarında artan rekabetle birlikte ortaya çıkan ucuz işgücü ihtiyacı nedeniyle kadınların evden çıkmaya ve çalışma yaşamına dâhil olmaya başlamalarına rağmen devam etmiştir⁵⁰.

Bu çerçevede; cinsiyete dayalı eşitsizliklerin sürmesi, yasaların erkekler tarafından yapılmasıyla (yasa yapıcılar arasında kadınların bulunmamasıyla) açıklanmaya çalışılınca, kadınların mücadelesi siyasal haklar etrafında yoğunlaşmaya başlamıştır⁵¹. Bu dönemde İngiliz kadın hakları savunucusu Harriot Taylor Mill, Amerikalı aktivistler Elisabeth Cady Stanton, Susan B. Anthony ve Fransız Hubertine Auclert gibi kadınlar, öncüllerinden devrıldıkları düşünsel hareketliliği eylemsel olarak somutlaştırmaya başlamışlarsa da kadın mücadelesi neredeyse yirminci yüzyılın

⁴⁶ Serpil Çakır, "Feminizm: Ataerkil İktidarın...", s. 417.

⁴⁷ Ayşe Akın, "Toplumsal Cinsiyet Bakışı ile Dünyada ve Türkiye'de Kadın Sağlığı", *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar 1. Cilt: Değişim ve Güçlenme*, Ed: Füsun Çoban Döşkaya, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 2010, ss. 105-119, s. 108.

⁴⁸ Kadınların eğitim hakkını elde etmeleriyle siyasal hakları için mücadele vermeleri arasındaki bağın zayıf olduğu öne sürülmüştür. Örneğin Amerika'da eğitim kurumlarının gelişiminin demokratik kültürün yaratılmasında belirleyici bir rol oynadığı kabul edilse de bu kurumların kadınların toplumsal yaşamdaki ya da bağımsız akıllı bireyler olarak kendileri hakkındaki bilinçleri üzerindeki etkisini değerlendirmek üzere çok az çaba harcandığı belirtilmektedir. **Bkz.:** Barbara Matthews, "Women, Education and History", *Theory into Practice*, Vol. 15, No. 1, Democracy in Education, 1976, ss. 47-53; Jill K. Conway, "Perspectives on the History of Women's Education in the United States", *History of Education Quarterly*, Volume 14, Issue 1, 1974, ss.1 -12. Kadınların eğitim hakkı mücadelesi için **Bkz.:** Jennifer Thorpe, "Here's How Women Fought for the Right to be Educated", *Bustle*, <https://www.bustle.com/p/heres-how-women-fought-for-the-right-to-be-educated-throughout-history-53150>, E.T.: 11.10.2020.

⁴⁹ Şirin Tekeli, a.g.e., s. 132.

⁵⁰ Senem Soyer, a.g.e., s. 35.

⁵¹ Şirin Tekeli, a.g.e., s. 132.

başlarına kadar (süfrajet hareketine kadar) tam anlamıyla bir karşılık bulamamıştır⁵². Yine de bu kadınların düşünce ve eylemleri de ele alınmaya değerdir çünkü birinci dalga feminizmin inşasında en az öncülleri kadar önemli bir yer tutmaktadırlar.

1832 tarihli Evlilik ve Boşanma Hakkında Erken Makale (*Early Essay on Marriage and Divorce*) ve 1851 tarihli Kadınlara Seçim Hakkı Verilmesi (*The Enfranchisement of Women*) isimli eserleriyle tanınan Harriot Taylor Mill⁵³, “*bir türün yarısının varlığı neden yalnızca diğer yarısına bağlı olsun? Kafasında erkeğin çıkarları ve hazzı ile çelişebilecek hiçbir şey olmayan ve kendine ait hiçbir çıkarı bulunmasına izin verilmeyen kadın neden erkeğin tali bir parçası olmak zorundadır? Bunu sorduğumuzda verilebilecek tek cevap, erkeklerin bundan hoşlanıyor olmasıdır*” ifadeleriyle on dokuzuncu yüzyılın Aydınlanmacı liberal feminizminin en radikal düşüncelerini seslendiren isim olarak anılmaktadır.

Elisabeth Cady Stanton Temmuz 1848’de New York yakınlarındaki Seneca Falls’ta düzenlendiği için Seneca Falls Toplantısı ismiyle anılan Kadının Hakları Kongresi’nin (*Woman’s Right Convention*) sonuç bildirisi olarak sunduğu Duygular Bildirisi (*Declaration of Sentiments*) ile öncüllerinin düşüncelerine dayanarak doğal haklar doktrininin kadınlara uyarlanmasındaki ilk somut girişime imza atmıştır. Seneca Falls Toplantısı’nı feminist kuramın tarihinde bu kadar önemli kılan yönü, kadınların ilk kez karşılıklı destek ve dayanışma için bir araya gelip ortaklık duygusu içine girdikleri bir toplantı olmasıdır⁵⁴. Duygular Bildirisi, 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi’nin yazılması sürecine kadınların herhangi bir şekilde katılmaması nedeniyle bunun adeta yeniden yazılması girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Altmış sekiz kadın ve kırk iki erkek tarafından imzalanan bu bildiride kadınların kamusal alanda yer almalarını da içeren ve o güne kadar reddedilen doğal haklarının ihlaline son verilmesi, çalışma hakkı, oy hakkı ve bunun gereği olan eğitim hakkı gibi konular vurgulanmıştır⁵⁵. Elisabeth Cady Stanton’ın⁵⁶, takip eden dönemde 1854 ve 1860

⁵² Türkçede oy hakkı anlamına gelen İngilizce “*suffrage*” kelimesinden türetilen “*suffragette*” kelimesinin Türkçeleştirilmiş ifadesidir. Süfrajet hareketi ya da “süfrajetler” gibi ifadeler kadınlara oy hakkını savunan örgütlenmiş toplumsal hareketi anlatmak için kullanılmaktadır.

⁵³ Josephine Donovan, a.g.e., s.60; Senem Soyer, a.g.e., s. 38.

⁵⁴ Serpil Çakır, “Feminizm: Ataerkil İktidarın...”, s. 419.

⁵⁵ Josephine Donovan, a.g.e., s. 30; Serpil Çakır, a.g.e., s. 418.

⁵⁶ Donovan, a.g.e., s. 48.

yıllarında kaleme aldığı New York Yasa Koyucularına Hitaben (*Address to the New York State Legislature*) başlıklı söylevlerinde de sürdürdüğü ve “aynen nefes alma hakkı gibi, medeniyetin vazgeçemediği doğal haklar vardır. Medeni erkek ve kadının doğal hakları, yönetme, mülk edinme, güçlerinin uyumlu gelişimi ve arzularının tatmin edilmesidir. (...) Kadınlar insandır; yerleşik, özgür doğmuş vatandaşlardır; mülk sahibi ve vergi mükellefidirler. Buna rağmen haklarını kullanmak üzere oy kullanmaları engellenmektedir. Cinsiyetimiz dışında, yasal bir seçmen olmak için gereken ve anayasa tarafından istenen her türlü niteliğe sahibiz. Biz ahlaklı, erdemli, akıllı ve gururlu beyaz adama her bakımdan eşit insanlarız” ifadelerinde somutlaşan talepler açıktır: Kadınlara oy hakkı.

Kuramcı olduğu kadar bir siyasal örgütleyici de olan Susan B. Anthony’nin öncüler arasında sayılmasının nedeni, Elisabeth Cady Stanton ile birlikte Amerika’yı baştanbaşa dolaşarak çeşitli konferanslar vermiş olması ve 1869’da Kadınlar için Ulusal Oy Hakkı Derneği’nin (*National Women Suffrage Association*) kuruluşunda yer almasıdır. Bundan kısa süre öncesinde (1860’da) Lucy Stone önderliğinde Amerikan Kadınları için Oy Hakkı Derneği (*American Women Suffrage Association*) kurulmuştur. Bu iki dernek 1890 yılında Susan B. Anthony ve Elisabeth Cady Stanton’ın mirasını devralan Carrie Chapman Catt ve Anna Howard Shaw önderliğinde birleşerek faaliyetlerini Amerikan Kadınları için Ulusal Oy Hakkı Derneği (*National American Women Suffrage Association-NAWSA*) adıyla sürdürmüştür⁵⁷. Susan B. Anthony ayrıca Amerika’da 1872’de yapılan kongre seçimlerinde kadın olduğu halde oy kullandığı için yargılanmasıyla da tanınmaktadır. Sonucunda kendisine yüz dolar para cezası verilen dava sırasındaki savunmasında Elisabeth Cady Stanton, suç işlemek bir yana, ulusal anayasada güvence altına alınan vatandaşlık haklarını kullandığını, söz konusu cezanın bir kuruşunu bile ödemeyeceğini ve kadınları erkek yapımı olan yasalara karşı isyana teşvik etmeye devam edeceğini belirtmiştir⁵⁸.

⁵⁷ Margaret Forster, *Significant Sisters: The Grassroots of Active Feminism, 1839-1939*, Vintage, Londra, 2004, s. 230; Katherine H. Adams ve Michael L. Keene, *Alice Paul and the American Suffrage Campaign*, University of Illinois Press, Illinois, 2008, s. xi.

⁵⁸ Serpil Çakır, “Feminizm: Ataerkil İktidarın...”, s. 420-421; Josephine Donovan, a.g.e., s. 51-54.

Fransız aktivist Hubertine Auclert ise 1881-1891 yılları arasında Paris'te çıkardığı Şehirli (*La Citoyenne*) isimli gazeteyle tanınmaktadır. Dünyada kendini feminist olarak tanımlayan ilk kadın olduğu söylenen⁵⁹ Auclert 1892'de Paris'te Üçüncü Fransız Cumhuriyet'ine karşı düzenlenen Feminist Topluluklar Genel Kongresi'nin de (kısaca Feminist Kongre) (*Le Congrès Général des Sociétés Féministes*) yürütücülerindendir⁶⁰. Dönemin Napolyon yasalarının kadınları aşağıladığını ve değiştirilmelerinin şart olduğunu öne sürmüş; kadınların kamu görevlerine getirilebilmesi gerektiğini çünkü meclis üyeleri arasında görüşleri alınan kadınlar bulunursa haksız yasalar yapılamayacağını savunmuştur. Hubertine Auclert'in feminizmin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmesinin arkasında, Feminist Kongre'nin feminizmi batıda bir işaret fişeği gibi yaymasının yattığı belirtilmektedir⁶¹.

On sekizinci yüzyılın sonlarında başlayıp yirminci yüzyılın başlarına kadar devam eden birinci feminist dalga, Aydınlanmacı liberal feminizm ve kültürel feminizmi içermektedir. Aydınlanmacı liberal feminizmin ve kültürel feminizmin öngörülleri birbirlerinden farklıdır. Kamusal alan-özel alan ayrımında önceliği kamusal alana vererek siyasal değişimin kadınların erkeklerle eşit doğal haklara sahip olmasıyla sağlanabileceğini öngören Aydınlanmacı liberal feminizmde, Aydınlanma düşüncesinin akılcılıkta kadınları aşağı gören bakış açısı yani kadının erkeğin karşısında ya da altında konumlandırılmasının kabulü söz konusudur ve kadın ile erkek arasında bu durumdan kaynaklanan eşitsizlikleri gidermenin yolları aranmıştır. Kültürel feminizmde ise kadının aslında onu erkeğe üstün kılan niteliklere sahip olduğu öne sürülerek, ona atfedilen duygular dünyası yüceltilmiş ve toplumdaki ikincil konumunun yalnızca kültürel olarak belirlendiği savunulmuştur. Bu nedenle özel alana öncelik verilerek, siyasal değişimden ziyade kültürel değişime odaklanılmıştır. Kadınların özgüveninin artması ve toplumsal ve ekonomik yaşamın birer parçası haline gelebilmeleri için kültürel yapının değişmesi gerektiği vurgulanmış, hatta güçlü

⁵⁹ Gisela Notz, a.g.e., s. 10-11.

⁶⁰ Laurence Klejman, "Les Congrès féministes internationaux", *Mil neuf cent*, 7, 1989, ss. 71-86, s. 79.

⁶¹ Filiz Karakuş, "13 Şubat 1881: Fransız Feminist Gazete La Citoyenne'in Birinci Sayısı Çıktı", *Çatlak Zemin*, 13 Şubat 2020, <https://www.catlakzemin.com/13-subat-1881-fransiz-feminist-gazete-la-citoyennenin-birinci-sayisi-cikti/>, E.T.: 10.10.2020; Notz, a.g.e., s.11.

kadınlar tarafından dişil etki ve değerlerle kurulacak anaerkil bir topluma işaret edilmiştir⁶².

Josephine Donovan⁶³, on dokuzuncu yüzyıl feminist kuramının ikinci önemli geleneği olarak değerlendirdiği kültürel feminizmin temsilcilerinin her zaman Aydınlanmacı liberal feministlerden ayrılamayacağını belirtmektedir. Buna göre; çeşitli zamanlarda her iki kuramda da yer alan kadınlar olmuştur (Stanton, ve Anthony gibi). Yine de kültürel feminizmin temsilcileri arasında öne çıkan bazı kadınlardan söz etmek mümkündür. 1845 yılında kaleme aldığı On Dokuzuncu Yüzyılda Kadın (*Women in the Nineteenth Century*) isimli eseriyle tanınan Amerikalı gazeteci Margaret Fuller ve 1892 yılında kaleme aldığı Sosyal Yerleşimlerin Öznel Gerekliliği (*The Subjective Necessity for Social Settlements*) başlıklı makalesiyle anılan Amerikalı Jane Addams bu öncü kadınlardandır. Bu kadınlar kültürel feminist geleneğin inşasında önemli rol oynamıştır. Margaret Fuller'a⁶⁴ göre kadınlar dış dünyadan dayatılan kurallarla diktatörce yönetilmek yerine içten gelen kuralları izlemeyi öğrenerek özgüvenlerini geliştirmek zorundadır. Jane Addams'a⁶⁵ göre ise, kamusal alanda olup biten her şey sürekli şekilde özel alanı etkilemektedir. Kadınların büyüme, gelişme ve dünyada tamamen yer alabilme ihtiyaçları ancak tecrit edildikleri özel alandan çıktıklarında doyurulabilir. Bu nedenle kadınların kamusal alanda rol almaları nesnel bir zorunluluktur.

Birinci feminist dalga böylesi bir arka planda somutlaşırken, erkek liberal çevrelerde kadınların vatandaşlığına dair herhangi bir itiraz nedeni bulmak güçleşmeye başlamıştır⁶⁶. Aslında birinci feminist dalganın ortaya çıkışından beri feminist mücadeleye katkıda bulunmanın yollarını arayan çeşitli erkekler olmuştur. Daha 1848'de Seneca Falls'ta Amerikalı kölelik karşıtı reformist Fredrick Douglas, Elisabeth Cady Stanton tarafından önerilen kararın geçmesine yardımcı olmak için bir konuşma yapmıştır. Toplantının yine bir kadın hakları savunucusu olan siyasetçi

⁶² Josephine Donovan, a.g.e., s. 74.

⁶³ Donovan, a.g.e., s. 74.

⁶⁴ Aktaran Josephine Donovan, a.g.e., s. 76-77.

⁶⁵ Aktaran Josephine Donovan, a.g.e., s. 115-117.

⁶⁶ Robert W. (Raewyn) Connel, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum Kişi ve Cinsel Politika*, Çev: Cem Soydemir, 1. Basım, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 49.

James Mott'un başkanlığında gerçekleşen oturumlarına kırk iki erkeğin katıldığı bilinmektedir. Oy hakkı gösterilerine de katılan bu erkekler o dönemde cinsiyetlerine ihanet etmekle suçlanmış ve aşağılanmışlardır⁶⁷. Dönemin İngiliz düşünürlerinden John Stuart Mill de 1866 yılında kadınların oy hakkının yasalaşması talebiyle binlerce kadın tarafından imzalanan bir dilekçeyi İngiltere parlamentosuna sunmuştur. John Stuart Mill'in bu önergesi parlamento tarafından reddedilmiştir⁶⁸. Mill⁶⁹, yine de karısı Harriot Taylor Mill ile birlikte geliştirdiği düşüncelerini içeren ve eşinin ölümünden sonra tamamlayarak 1869 tarihinde yayınladığı Kadınların Köleleştirilmesi (*The Subjection of Women*) isimli denemesi ile eşliğinde bulunulan değişime açık davetini sürdürmüştür: *"İki cinsiyet arasındaki sosyal ilişkileri düzenleyen ilke, yani bir cinsiyetin diğerine olan yasal bağımlılığı, kendi içerisinde yanlıştır. Hali hazırda insani gelişimin önünde duran başlıca engellerden biri olarak karşımızda bulunmaktadır ve ne bir tarafta iktidar ya da ayrımcılığa ne de diğer tarafta güçsüzlüğe izin veren kusursuz bir eşitlik ilkesiyle yer değiştirmelidir"* ve *"(...) oy kullanma hakkı erkeklere tanındığına göre, hangi koşullar altında ve hangi sınırlar içerisinde olursa olsun, kadınlara da tanınmamasını haklı çıkaracak en ufak bir neden yoktur"* ifadeleri bunu kanıtlar niteliktedir.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında artık bütün kadınların oy hakkı, eğitim hakkı, mülkiyet hakkı ve çalışma hakkı gibi hakları elde etmek için birleşip yardımlaşarak mücadele etmeleri gerektiği düşüncesi benimsenmiştir⁷⁰. Kadın mücadelesi gerek İngiltere'de gerek Amerika'da gerekse de endüstrileşmenin yarattığı dönüşümlerin görüldüğü diğer coğrafyalarda yankısını bulmaya başlamıştır⁷¹.

Örneğin İngiltere'de oy hakkını savunan kadınlar 1897'de yazar Millicent Fawcett'in öncülüğünde Ulusal Kadın Oy Hakkı Dernekleri Birliği'ni (*National Union of*

⁶⁷ James P. Sterba, "Profeminism", *International Encyclopedia of Men and Masculinities*, Editörler: Michael Flood, Judith K. Gardiner, Bob Pease ve Keith Pringle, Routledge, New York&London, 2007, ss. 505-508, s. 506.

⁶⁸ Kirstin Olsen, *Chronology of Women's History*, Greenwood Press, Londra, 1994, s. 138'den aktaran Ayşe Durakbaşı, "Tarih Yazımı", *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Editörler: Yıldız Ecevit ve Nadide Karkiner, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2307, Eskişehir, 2011, ss. 178-200, s. 186.

⁶⁹ John Stuart Mill, *Kadınların Köleleştirilmesi*, Çev: Ahmet Özcan, 2. Baskı, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2019, s. 23; Connel, a.g.e., s. 49.

⁷⁰ Andree Michel, a.g.e., s. 109.

⁷¹ Serpil Sancar, a.g.e., s. 65.

Women's Suffrage Societies-NUWSS) kurmuştur⁷². **Süfrajeterler** olarak anılmaya başlanan bu kadınların kendi içlerinde farklı eğilimler de söz konusu olmuştur. Örneğin, NUWSS'den ayrılarak 1903 yılında Kadınların Sosyal ve Siyasal Birliği'ni (*Women's Social and Political Union*) kuran aktivist Emmeline Pankhurst ve kızları Christabel Harriatte ile Estella Sylvia öncülüğündeki grup, başta şiddet içermese de sonraları yangınlar, bombalı eylemler, açlık grevleri vb. eylemlerle militanlaşan bir çizgide dönemin kadın mücadelesine damga vurmuştur. Bu kadınların sonraları ikinci feminist dalga içerisinde yer alacak radikal feminizmin öncülüğünü yaptıklarını söylemek mümkündür⁷³.

Kendi içerisinde farklı eğilimleri barındırsa da birinci dalga feminizmin düşünsel ve eylemsel öncüleri (bu çalışmada isimleri anılan ve anılmayan bütün kadınlar) talep ettikleri hakları elde etmek için evrensel bir dayanışmanın önemini fark etmişlerdir. Nitekim, 1888'de Washington'da kurulan Uluslararası Kadın Konseyi (*International Council of Women-ICW*), 1892'de Paris'te düzenlenen Feminist Kongre, 1899'da ICW'nin Londra'da gerçekleştirdiği ikinci beş yıllık toplantıyla birlikte düzenlenen Uluslararası Kadın Kongresi (*International Congress of Women*)⁷⁴ ve 1904'te Berlin'de Susan B. Anthony'nin çağrısıyla düzenlenen bir konferansta oluşturulan Uluslararası Kadın Oy Hakkı İttifakı (*International Women Suffrage Alliance*)⁷⁵ gibi oluşum ve toplantılarla dayanışma uluslararası düzeye de taşınmıştır.

⁷² Rachel Holmes, "Which branch of feminism won women the vote? We all did", *The Guardian-Opinion* (6/2/2018), <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/feb/06/feminism-women-vote-suffragette-democracy-protests-political-theatre>, E.T.: 12.10.2020.

⁷³ Fern Riddell, "Suffragettes, violence and militancy", *Votes for Women*, British Library, (6/2/2018), <https://www.bl.uk/votes-for-women/articles/suffragettes-violence-and-militancy#>, E.T.: 21.10.2020.

⁷⁴ İlk uluslararası kadın kongresi Uluslararası Kadın Hakları Kongresi (*International Congress of Women's Rights*) adıyla 1878'te Paris'te toplanmıştır. Ahlak ve evlilik konularının ön plana çıktığı bu kongrede, kadınlara oy hakkı konusu katılımcı ülkelerin bir kısmı tarafından tartışmalı bulunduğu için gündeme alınmamıştır. Öyle ki, Hubertine Auclert'in bu konudaki talepleri ortaya koymak için hazırladığı konuşmasını seslendirilmesine izin verilmemiştir. **Bkz.:** Lyn Reese, "Women in Every Country: First International Congress of Women's Rights (Paris, 1878)", *Women in World History*, (Tarih belirtilmemiş), <http://www.womeninworldhistory.com/TWR-17.html>, E.T.: 22.10.2020; Susan G. Bell ve Karen M. Offen, *Women, the Family and Freedom*, Stanford University Press, Stanford, Kaliforniya, 1983, ss. 512-515.

⁷⁵ Bu ittifak 1920'de ismini Uluslararası Oy Hakkı ve Eşit Vatandaşlık için Kadın İttifakı olarak, 1946'da ise Uluslararası Kadın İttifakı (*International Alliance of Women-IAW*) olarak değiştirmiştir. Günümüzde faaliyetlerini bu isimle sürdürmektedir. **Bkz.:** <https://womenalliance.org/>, E.T.: 21.10.2020. İngiltere'de Millicent Fawcett'in önderliğinde çalışan NUWSS bünyesindeki kadınlar da bu ittifaka katılmıştır. **Bkz.:** Carol F. Cini, "From British Women's WWI Suffrage Battle to the League of Nations Covenant: Conflicting Uses of Gender in the Politics of Millicent Garrett Fawcett", *UCLA Historical Journal*, 14(0), 1994, ss. 78-100.

Yirminci yüzyıla girerken feminizm artık ayırıcı noktalama işaretleri (apostroflar) gerekmeksizin kullanılan bir kelime haline gelmiştir⁷⁶. Dönemin gazetelerinin arka sayfalarında değil gündemin ortasında yer almaya başlayan⁷⁷ süfretler dayanışmalarını Birinci Dünya Savaşı sırasında da sürdürmüştür. 28 Nisan-1 Mayıs 1915'te Hollanda'da Lahey'de (*Den Haag/The Haug* olarak da bilinir) gerçekleştirilen Uluslararası Kadın Kongresi⁷⁸ gibi geniş katılımlı toplantılarda erkeklerin savaşına karşı çıkılmış, gelecekte herhangi bir savaşın önüne geçecek bir uluslararası hukuk düzeni kurulması çağrısı yapılmıştır⁷⁹.

Kadınlar genel oy hakkını ilk olarak 1893'te Yeni Zelanda'da elde etmişlerdir⁸⁰. 1907 yılına kadar devlet statüsüne sahip olmasa da Yeni Zelanda bu konuda somut bir adımın atıldığı ilk ülkedir. Yeni Zelanda'yı 1894 yılında Güney Avustralya izlemiştir. Amerika'da kadınların oy hakkı mücadelesi NAWSA'dan ayrılıp 1916 yılında Ulusal Kadın Partisi'ni (*National Woman's Party-NWP*) kuran aktivist Alice Paul ve beraberindeki kadınların öncülüğünde ivme kazanmıştır⁸¹. Eyaletten eyalete yayılarak ve kademeli olarak elde edilen seçme ve seçilme hakkının ırk ayrımı yapılmaksızın federal düzeyde kazanılması 1920'de yapılan On Dokuzuncu Anayasa Değişikliği ile (*Nineteenth Amendment*) mümkün olmuştur⁸². İngiltere'de ise Kasım 1918'de 21 yaş üzeri bütün erkeklerle ve 30 yaş üzeri üniversite mezunu, asgari gelir sahibi ve vergi mükellefi kadınlara tanınan seçme ve seçilme hakkının erkeklerle aynı koşullarda bütün kadınları kapsayacak şekilde genişlemesi 1928 yılına denk gelmektedir⁸³. Kadınların genel oy hakkı elde etmelerinin ülkelere göre tarihçesi araştırıldığında öne

⁷⁶ Alice Rossi (Ed.), *The Feminist Papers: From Adams to de Beauvoirs*, Northeastern University Press, Boston, 1988, s. xiii.

⁷⁷ Katherine H. Adams ve Michael L. Keene, a.g.e., s. xiv, 210, 218; Jill Diane Zahniser ve Amelia R. Fry, *Alice Paul: Claiming Power*, Oxford University Press, 2014, s. 79, s. 87, s. 194.

⁷⁸ Freya Baetens, "International Congress of Women (1915)", *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Ed. Rüdiger Wolfrum, Oxford University Press, Oxford, 2010, (Online version), ss. 1-8. <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e2102>, E.T.: 22.10.2020. Ayrıca Bkz.: Jane Addams, Emily G. Balch ve Alice Hamilton, *Women at the Hague: the International Congress of Women and Its Results*, The Macmillan Company, New York, 1915.

⁷⁹ Baetens, a.g.m, s. 2.

⁸⁰ Robert W. (Raewyn) Connel, a.g.e., s. 50.

⁸¹ Katherine H. Adams ve Michael L. Keene, a.g.e., s. xiv.

⁸² Asuman Özden, "ABD'de Kadınların ve Azınlıkların Medeni Haklar Mücadelesi", *America Kotku Women Association (AKWA)*, (Tarih belirtilmemiş), <https://www.akwa.us/abdde-kadinlarin-ve-azinliklarin-medeni-haklar-mucadelesi/>, E.T.: 21.10.2020; Sandra D. O'Connor, "The History of the Women's Suffrage Movement", *Vanderbilt Law Review*, Cilt 49, Sayı 3, 1996, ss. 657-675, s. 668.

⁸³ Rachel Holmes, a.g.m, E.T.: 12.10.2020.

çıkan ülkeler Finlandiya (1906), Norveç (1913), Danimarka (1915), Avusturya (1918), Almanya (1918), Kırgızistan (1918), Lüksemburg (1919), Belçika (1919), Arnavutluk (1920), Çek Cumhuriyeti (1920), Azerbaycan (1921), Türkmenistan (1927), İspanya (1931), Brezilya (1932), Tayland (1932), Türkiye (1934), Filipinler (1937), Özbekistan (1938), Bulgaristan (1938), Jamaika (1944), Fransa (1944), İtalya (1945) ve Japonya (1945)'dir. Türkiye'deki bu konuya ilişkin süreç Türkiye'de Kadın Belediye Başkanlığı başlıklı ikinci bölümde ele alınmıştır. Görüldüğü gibi; Türkiye, dünyada kadınların oy hakkı elde etmesindeki öncü ülkelerden biridir. Kadınların genel oy hakkını en geç elde ettiği ülkeler ise Kuveyt (2005) ve Suudi Arabistan (2011) olmuştur⁸⁴.

Alice Rossi⁸⁵, feminist tarihin genellikle Pankhurstların militan özelliklere sahip eylemlerinin öne çıktığı İngiliz süfrajyet hareketiyle ya da Alice Paul tarafından kurulan NWP'nin öne çıktığı Amerikan kadın hakları hareketiyle eş tutulduğunu ancak bunun doğru olmadığını belirtmektedir. Alice Rossi'ye göre kadınların kurtuluşu ve özgürleşmesi (*emancipation of women*), siyasal hakların elde edilmesi ya da yasaların değişmesinden öteye geçen niteliklere sahiptir. Kadınların ev içerisindeki, üreme hakları konusundaki ya da ekonomi, eğitim, cinsellik ve kültür gibi alanlardaki kurtuluş mücadelesi de siyasal alanda özgürleşmeleri kadar önem arz etmektedir. Serpil Çakır⁸⁶ da benzer şekilde; kadınların kurtuluş hareketinin İngiltere'de burjuva kadınların önderliğinde süfrajyet hareketine (oy hakkı talebine) bürünürken, Amerika'da kölelik karşıtı hareketle, Fransa ve Almanya'da işçi kadınların mücadelesiyle iç içe geçtiğini belirtmektedir. On sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca hemen her ülkeden ve her kesimden kadınlar içerisinde yaşadıkları ülkenin koşulları ve toplumsal yaşama katılma dereceleriyle bağlantılı olarak seslerini yükseltmişlerdir. Burjuva kadınlar ekonomik ve siyasal haklardan yoksun bırakılmalarına, işçi kadınlar ise düşük ücrete, işsizliğe ve çalışma koşullarının ağırlığına karşı çıkmıştır. Bu kapsamda yirminci yüzyılın başlarında elde edilen

⁸⁴ Kadınların genel oy hakkı elde etmelerinin ülkelere göre tarihçesi için **Bkz.:** Inter-Parliamentary Union (IPU), "Women's Suffrage", *Women in Politics*, (Tarih belirtilmemiş), <http://archive.ipu.org/english/issues/wmndocs/suffrage.htm>, E.T.: 23.10.2020.

⁸⁵ Alice Rossi, a.g.e., s. xiii.

⁸⁶ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi...*, s. 57.

kazanımlar bu çalışmada Aydınlanmacı liberal feminizm ve kültürel feminizm gibi kuramsal çatılar altında on dokuzuncu yüzyılın sonlarında somutlaşan birinci dalga feminizm kapsamında değerlendirilmiştir.

Birinci dalga feminizmin mücadeleleri sonucunda dünyada kadınlar başta oy hakkı olmak üzere seçilme hakkı, çalışma hakkı, eğitim hakkı gibi yasal haklarını elde etmişlerse de, bağımlı statüleri ortadan kalkmamış, dahası, Aydınlanmacı liberal feministlerin düşündüğünün aksine⁸⁷ söz konusu kazanımlar kadınların kamusal alanda var olmalarını ve temsil edilmelerini sağlayacak dönüşümü gerçekleştirmemiştir⁸⁸. Bunun arkasında, kadınların yasal olarak erkeklerle eşit olması talep edilirken, özel alanda karşı karşıya kaldıkları baskı ve ayrımcılığın ön plana çıkarılmamasının yattığını söylemek mümkündür. Birinci dalga feminizmde ortaya koyulan bu kamusal alan-özel alan ayrımına kapsamlı bir eleştiri ancak ikinci dalga feminizmle birlikte söz konusu olmuştur.

1.1.2.2. İkinci Dalga Feminizm: Kamusal Alan-Özel Alan Ayrımı

İkinci dalga feminizm, 1960'ların sonunda başlayarak 1980'lerin başına kadar süren dönemi ifade etmektedir. Birinci dalga feminist hareket ile kadınların siyasi haklarını elde etmesinin ardından, kadın mücadelesinde dünya genelinde 1960'lı yıllara kadar bir durgunluk söz konusu olmuştur. Siyasi hakların elde edilmesiyle başlarda kadınlar açısından sorunların çözüldüğüne dair bir anlayış söz konusu olmuş ve bu durum bir sessizlik dönemini doğurmuştur. Daha sonra kadınların özellikle özel alanda sorunlar yaşamaları ve siyasi alanda da yeterince temsil edilmediklerini fark etmeleriyle birlikte, birinci dalga feminizmde üzerinde durulmayan konular ele alınmaya başlanmıştır. İkinci dalga feminizm, kadınların elde ettikleri yasal hakların, erkeklerin tahakkümündeki toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunlara çözüm sunmadığını ileri sürmüştür. İkinci dalga feminizmde cinsiyetler arası farklılıklar ve kadınlar için bu farklılıklarda temellenen eşit haklar vurgulanmıştır. Bu çerçevede,

⁸⁷ Ayşegül Yaman, *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili*, 2. Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2015, s. 19.

⁸⁸ Ahu Sumbas, "Kadının Politik Temsil Meselesi Üzerine Bir Tartışma", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (53), ss. 103-121, s. 108.

erkek iktidarı ve kamusal alan-özel alan ayrımı gibi konular tartışmaya açılarak, kadın karşıtı yapıların dönüştürülmesi amaçlanmıştır⁸⁹.

Bu noktada Simone De Beauvoir'ın kadınların ezilip sömürülmesinin felsefi kökenlerini irdelediği 1949 tarihli İkinci Cins (*Le Deuxième Sexe*) isimli kitabını anmak gerekmektedir. Türkçeye ilk kez Payel Yayınları tarafından 1970'li yıllarda Genç Kızlık Çağı, Evlilik Çağı ve Bağımsızlığa Doğru başlıklarıyla üç cilt halinde kazandırılmış olan bu eser, çevirilerin eserin Fransızca orijinal baskısında yer alan iki alt başlıkla (Gerçekler ve Mitler ve Günümüzde Kadınların Hayatı) bağdaşmaması nedeniyle eleştirilmiştir⁹⁰. Söz konusu eser 2019 yılında Gülnur Acar-Savran tarafından İkinci Cinsiyet adıyla iki cilt olarak tekrar çevrilene kadar, Türkçedeki kaynak söz konusu bu üç ciltlik çeviri olmuştur. Simone De Beauvoir bu eseriyle, yayınlandığı güne kadar süregelen olan kalıplaşmış anlayışı sarsmış ve “*kadın doğulmaz, kadın olunur*” ifadesiyle, kadınlığın varoluşsal değil öğrenilen bir şey olduğunu öne sürerek özel alanda kadınlara atfedilen rollerin sorgulanmasına ön ayak olmuştur. Günümüzde de feminizm ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında kaynak kitaplar arasında bulunan bu kitap, ikinci dalga feminizmi önceden haber veren bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci dalga feminizmin öncülerinden ve öne çıkan temsilcilerinden biri olarak anılan Simone De Beauvoir, kitabı yazdığı dönemde kendisini bir feminist olarak tanımlamasa da sonradan ikinci dalga feminizmde dile getirilen birçok görüşün temelini oluşturan tahliller ortaya koymuştur⁹¹.

1960'lı yıllardan itibaren gelişen ikinci dalga feminizm çerçevesinde kadınlar kadın olmaktan kaynaklanan sorunlar etrafında örgütlenmeye; bu çerçevede kürtaj, doğum kontrolü, cinsel özgürlük gibi konularda kamuoyunun dikkatini çekmeye başlamışlardır. Bu dönemde kadın kimliğinin temelden sorgulanması ve yeniden inşasına odaklanılmıştır. Toplumsal cinsiyetin analitik bir kategori olarak önerilmesi de bu döneme denk gelmektedir. Kadınlık ve erkeklik rolleri toplumsal cinsiyet

⁸⁹ Ayşegül Yaraman, a.g.e., s. 18.

⁹⁰ Yener Bayramoğlu, “İkinci Cinsiz Dönüşüm Mümkün Değil”, *Bianet*, 15 Kasım 2008, <https://bianet.org/biamag/kadin/110867-ikinci-cins-siz-donusum-mumkun-degil>, E.T.: 01.05.2021.

⁹¹ Ayşe Düzkın, “İkinci Dalga Feminizm”, *Amargi Feminizm Tartışmaları*, Amargi Yayınevi, 2011, ss. 175-193, s. 179.

bağlamında tartışılmaya başlanmış, bu rollerin biyolojik olarak değil toplumsal olarak edinildiği ve ataerkil sistemin bir ürünü oldukları kabul edilmiştir.

İkinci dalga feminizmin dünyanın farklı bölgelerinde farklı şekillerde ortaya çıkışını söylemek mümkündür⁹². İkinci dalga feminizm Amerika’da insan hakları hareketi ve siyahi eşitlik hareketleriyle iç içe geçmişken, Fransa’da **68 Hareketi** olarak adlandırılan özgürlük hareketi ile temellenmiş ve kadınların kürtaj hakkına yönelik eylemlerle ortaya çıkmıştır⁹³. 68 Hareketi’nin ortaya koyduğu çeşitli taleplerle paralel olarak kadınların kendi bedenleri üzerinde söz hakkı olmaları gerektiği savunulmaya başlanmıştır. Federal Almanya’da 1967-1968 yıllarında ortaya çıkan öğrenci hareketlerinin uzantısı olarak Fransa’dakine benzer biçimde şekillenen ikinci dalga feminizm, özel alanın sınırları içerisinde değerlendirilen kürtaj hakkı, doğum kontrol araçlarına ücretsiz erişim hakkı, çocuk bakımı gibi konular üzerinde durmaya başlamıştır. Bu konulardaki eşitsizliklerin kadınların kamusal alana erkeklerle eşit olarak katılmalarına engel olduğu öne sürülmüştür.

Kamusal alan-özel alan ayrımı, cinsiyetler arası toplumsal hiyerarşileri ve eşitsizlikleri derinleştirerek sürdürürken⁹⁴, kadını özel alana hapsedmekte ve dolayısıyla onu kamusal alandan dışlayarak burada erkeklerle bir arada yer alıp rekabet etmesini engellemektedir. Aslında söz konusu bu ayrım yalnızca ikinci dalga feminizmde değil, günümüzdeki feminist araştırmalarda da kadınların siyasal temsilinin yetersizliğinin temel dayanağı olarak karşımıza çıkmaktadır⁹⁵.

Liberalizmde bireyler özgür iradeleri ile bir araya gelerek oluşturdukları toplum sözleşmesi ile egemenlik haklarını siyasal iktidara devrederler ve siyasetin kurucu öznese olarak tanımlanırlar. Bu şekilde ortaya çıkan kamusal alanda toplumsal sözleşmeyi yapan bireylerin ortak çıkarları temsil edilir. Bireylerin anlam dünyası kamusal alan-özel alan ve akılcılık-duygusalılık gibi kavramsal ayrımlar etrafında inşa

⁹² Farklı ülkelerin deneyimleri için **Bkz.:** Serpil Sancar, “Türkiye’de Kadın Hareketinin...”, ss. 61-76.

⁹³ Ayşe Düzkın, a.g.m., s. 178.

⁹⁴ Jean L. Cohen, “Demokrasi, Farklılık ve Özel Yaşam Hakkı”, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, Editör: Seyla Benhabib, Çevirenler: Zeynep Gürata ve Cem Gürsel, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 1999, ss. 268-310, s. 271.

⁹⁵ Gülnur Acar-Savran, *Beden Emek Tarihi: Diyalektik Bir Feminizm İçin*, 2. Baskı, Pusula Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 155.

edilirken, bu ayrımları oluşturan kavramlar birbirlerine karşı hükmetme yetkisi ile donatılır. Örneğin kamusal alana siyasetin uygulama alanı olarak olumlu özellikler atfedilirken, özel alan mahrem olarak değerlendirilerek kamusal alandan ayrı ve onun tahakkümünde konumlandırılır. Bu durumun bir uzantısı olarak, liberalizmin bireyi kendisine erkek bedeninde karşılık bulurken, kadınlar doğaları gereği kamusal alandan dışlanarak, erkeklere bağımlı bir şekilde özel alana hapsedilirler⁹⁶. Böylece, kamusal alan-özel alan ayrımı sınırları ataerki ile çizilen cinsiyetler arası bir iş bölümüne dayandırılır. Bu durum, kapitalist toplumlarda kadınlarla erkeklerin farklı vatandaşlık statülerinde yer almalarını da beraberinde getirmiştir. Carole Pateman'a⁹⁷ göre kadınlar, doğaları gereği bireyde bulunması gereken yeterlikleri taşımadıkları varsayıldığından, vatandaş olduklarında bile erkeklerle aynı şekilde vatandaş değildirler. Kapitalist toplum, üretim ve istihdam temelli vatandaşlık vurgusu ile kadını kamusal alanın dışında bırakarak siyasal olarak temsil edilmesini engellemekte ve onu özel alana hapsetmektedir.

İkinci dalga feminizmle birlikte; liberalizme göre kadınlar için özgür ve güvenli bir yaşam alanı olarak kabul edilen özel alan tamamen reddedilmiş, kamusal alan-özel alan ayrımı ortadan kaldırılmak istenmiştir. Buna göre; özel alan reddedildiğinde, kadınlara kamusal alanın kapısı aralanacak ve liberal kuramın birey ve vatandaşlık kavramlarına kadınlar da dâhil edilerek siyasal bir temsil elde etmeleri mümkün olabilecektir. Catherine A. Mackinnon'a⁹⁸ göre; “*kişisel olanın siyasal olması, kadınların kadınlar olarak yaşadıkları ayırt edici deneyimlerin -özel, duygusal, içe dönük, özgül, kişiselleştirilmiş, mahrem- kişisel olarak tanımlanan alanda yaşandığı anlamına gelir; öyle ki, kadınların siyasal durumunu bilmek, onların kişisel hayatlarını (...) bilmekten geçer.*” Bu ifadelerle, özel alanın da siyasal olduğu dile getirilmektedir. Özel alanda seçme hakları olmayan ve karar alma süreçlerine katılımları bir hayli sınırlı olan kadınlar, özel alanın siyasallaştırılması olarak da değerlendirilebilecek bu süreç sayesinde, kamusal alanda temsil edilebileceklerdir.

⁹⁶ Susan Moller Okin, “Gender, the Public and the Private”, *Feminism and Politics*, Ed.: Anne Phillips, Oxford University Press, London, 1998, ss. 116-142 , s. 119.

⁹⁷ Carole Pateman, *The Sexual Contract*, Stanford University Press, Stanford, 1998, s. 241-245.

⁹⁸ Catherine A. Mackinnon, *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, İkinci Basım, Çevirenler: Sabir Yücesoy ve Türkân Yöney, Metis Yayınları, İstanbul, 2015, s. 142.

Kadınların ve onların özel alana dair sorunlarının kamusal alanda ele alınarak görünür hale gelmesi için, kamusal alanın yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Söz konusu bu yeniden yapılanmanın ancak yeni bir bakış açısıyla ve kamusal alan ile özel alan arasında birlik kurularak mümkün olabileceğini belirten Gülnur Acar-Savran'a⁹⁹ göre, bu yolda yalnızca insan hakları ve siyasal temsil gibi yasal ve siyasal unsurlar değil, ekonomik unsurlar da yeniden değerlendirilmelidir.

İkinci dalga feminizmin çatısı altında radikal feminizm, Marksist feminizm ve sosyalist feminizm olmak üzere üç feminist kuram yer almaktadır. Bu üç feminist kuramın ortaya koyduğu görüşler çoğu zaman iç içe geçmektedir. Örneğin, çoğu çalışmayan ve evde eşlerine hizmet eden kadınlar, evin de bir üretim alanı olduğunu, ev içerisinde ortaya koyulan emeklerine erkeklerin el koyduğunu ve bu üretim ilişkisinin eşitsiz iki sınıf doğurduğunu¹⁰⁰ öne sürdüklerinde, ikinci dalga feminizm içerisindeki Marksist ve sosyalist feminizmin görüşlerini dile getirmiş oluyordular¹⁰¹.

Marksist feminizmin kökenleri, 1840'ların sonunda başlayan Alman İşçi Hareketi ve Marksist kurama dayanmaktadır. Aydınlanma düşüncesinin katkısı ve Karl Marx'ın kadın sorununu sınırlı da olsa ele alması gibi etkenler, işçi hareketi içerisinde yer almaya başlayan kadınları Marksist feminizmin geliştirilmesine yöneltmiştir. Ortodoks Marksist kuramda kadın sorunlarını ayrı ele almanın işçi sınıfı hareketini zedeleyeceği iddia edilmesine karşın; Marksist feminizm, kapitalizmin işçileri sömürdüğü gibi erkeklerin de kadınları sömürdüğünü ve kadının bu sömürü sonucunda kendi emeğine yabancılaştığını öne sürmektedir. Bu sorunun çözümü için aile kurumunun ortadan kaldırılması ve ev içi emeğin ücrete tâbi kılınması gerektiği savunulmuştur¹⁰². Kadınların ancak toplumsal üretim süreçlerine dâhil olarak bir sınıf bilinci geliştirebilecekleri öne sürülmüştür¹⁰³.

⁹⁹ Gülnur Acar-Savran, a.g.e., s. 156.

¹⁰⁰ Alison Blunt ve Robyn Dowling, *Home*, Second Edition, Routledge, 2022.

¹⁰¹ Sophia Bowlby, Susan Gregory & Linda McKie, "Doing Home: Patriarchy, Caring and Space", *Women's Studies International Forum*, 20 (3), ss. 343-350.

¹⁰² Emine Öztürk, *Feminist Teori...*, s. 126.

¹⁰³ Zekiye Demir, *Modern ve Post Modern Feminizm*, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 73.

İkinci dalga feminizm içerisinde yer alan bir diğer feminist kuram ise radikal feminizmdir. Radikal feminizme göre **kişisel olan siyasaldır** (*the personal is political*)¹⁰⁴. Radikal feminizmde bu slogan kadar öne çıkan bir diğer kavrayış ise **kız kardeşlik** (*sisterhood*) olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamusal alan-özel alan ayrımına karşı çıkan radikal feminizme göre, bütün kadınlar evrensel bir şekilde kız kardeşlik bağıyla bağlıdır zira erkekler bütün kadınların bedenleri üzerinde her konuda tahakküm kurmuşlardır. Ayrıca, kişisel olanın siyasal olduğunu ifade etmek de kadınların birbirlerine yalnız olmadıklarını ve arkalarında kadınların ve kadın mücadelesinin bulunduğunu söylemeleri anlamına gelmektedir. Carol Hanisch'e¹⁰⁵ göre kişisel olanın siyasal olduğunu söylemek; yalnızca siyaseti, seçimleri ve seçmenleri değil, daha geniş bir alanı kapsamak üzere güç ilişkilerini kastetmektir. Kamusal alan-özel alan ayrımının ataerkil sisteme dayandığı ve gerek kamusal gerekse de özel alanlardaki tüm kurumların bu ideolojiyi pekiştirerek yeniden ürettiği ve kadınların ezilmesine neden olduğu ifade edilmiştir.

Radikal feminizm, kadınların ezilmesini ataerkine dayandırmaktadır. Buna göre; tüm toplumlar, kadınların aile içerisindeki yeniden üretici konumunda ve cinsellikte temellenen erkek egemenliği ile tanımlanmıştır. Ataerkinin görüldüğü her alan kadınlar için bir mücadele alanıdır. Hangi sınıftan, ulustan, ırktan, etnik kökenden olursa olsun tüm kadınlar ataerkil yapı ve ilişkilerin egemenliği altında ezilmektedir. Ataerkinin her biçimiyle her yerde mücadele eden kadınlar için, kişisel olan siyasaldır sloganında vurgulandığı gibi, özel alan temel bir mücadele alanı olarak görülmeye başlanmıştır.

Sosyalist feminizmin, radikal feminizmle Marksist feminizmi bir araya getirmeye çalışan bir kuram olduğunu söylemek mümkündür. Sosyalist feminizm de radikal feminizme benzer şekilde ve kadınların ikincil konumunu kapitalist toplumdaki üretim tarzı ile üretim ve sınıf ilişkileri çerçevesinde açıklayan Marksist feminizmden farklı olarak ataerkini merkeze almaktadır. Buna göre; Marksist feminizmde kadınlar yeniden üretim süreçlerinde emeklerini kullanan emekçiler olarak değerlendirilmekte

¹⁰⁴ Amerikalı radikal feminist Carol Hanisch'in 1970 yılında aynı isimle kaleme aldığı makaleye dayanan bir ifadedir.

¹⁰⁵ Carol Hanisch, *Kişisel Olan Siyasaldır*, Kült Neşriyat, 2013, s. 39-40.

ve ev içi kadın emeğinin sermaye açısından bir değer üretilip üretilmediği ve erkeklerin bu emeğe el koyup koymadığı tartışılmaktadır. Radikal feminizm ve sosyalist feminizm ise bu yaklaşımın yalnızca kadınların ekonomik olarak nasıl sömürüldüğünü açıkladığını öne sürmüştür. Kadınların kadın olarak sömürülmeleri ve ikincil konumda bulunmaları ancak erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünü ifade eden ataerkiyle açıklanabilir. Ayrıca, ataerkini evrensel bir tahakküm biçimi olarak ele aldıkları için radikal ve sosyalist feminist kuramlarda toplumdaki sınıf, ırk, etnik köken ve din gibi unsurlara dayalı eşitsizlikler üzerinde durulmamıştır. Marksist feminizme göre ise, tüm kadınların aynı şekilde sömürüldüğünü söylemek mümkün değildir. Kadınlar sınıf, ırk, etnik köken ve din gibi unsurlar ve sosyoekonomik konumları açısından kendi aralarında farklılık göstermektedir. Dolayısıyla sömürüyü deneyimleme biçimleri de birbirlerinden farklı olmaktadır. Örneğin siyahi yoksul bir kadın her türden sömürü karşısında beyaz ve üst sınıfa mensup bir kadına göre daha savunmasız durumdadır¹⁰⁶.

Görüldüğü gibi; kadınların birinci feminist dalga içerisinde verdikleri mücadeleler ve bu mücadelelerin sonucunda elde ettikleri haklar, onların kamusal alanda özgürce yer alabilmeleri için yeterli olmayınca, ikinci feminist dalga ve bu dalganın içerisinde yer alan feminist kuramlar erkeklerin evrensel tahakkümü olarak ataerkine ve kadınların sömürülmesini beraberinde getiren kapitalist sistemin özelliklerine odaklanmıştır¹⁰⁷. Bu çerçevede kadınlar için evrensel haklara yönelik talepler sürdürülürken ortak çıkarlar zemininde bir kadın mücadelesi önerilmiştir¹⁰⁸.

Feminist kuramda, iktidar eşitsizliklerinin çeşitli analitik kategoriler altında örgütlendiği kabul edilmektedir. Sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet olarak sıralanan bu analitik kategoriler, birbirleriyle ilişkili olsalar da farklı nedenselliklere ve farklı dinamiklere dayanmaktadır¹⁰⁹. Bu analitik kategoriler içerisinde feminist kuramın 1980'li yıllar itibarıyla merkezine aldığı kategori **toplumsal cinsiyet (gender)**

¹⁰⁶ Martha E. Gimenez, "Çağdaş Feminist Kuramda Son Gelişmeler", *Klasik ve Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş: Eleştirel Bir Perspektif*, Ed.: Berch Berberoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 206.

¹⁰⁷ Deniz Kandiyoti, "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet..." s. 44.

¹⁰⁸ Serpil Sancar, "Türkiye'de Kadın Hareketinin..." s. 69.

¹⁰⁹ Joan W. Scott, "Gender: A Useful Category of Historical Analysis", *The American Historical Review*, Vol. 91, No. 5, 1986, ss. 1053-1075, s. 1053.

olmuştur. Alan yazında toplumsal cinsiyet kavramını ilk kez kullanan isim olarak kabul edilen Ann Oakley'e¹¹⁰ göre; toplumsal cinsiyet, cinsler arasındaki ilişkinin toplumsal olarak belirlendiğini ve cinsler arasındaki ayrımların esasında toplumsal olduğunu ifade etmektedir. Buna göre; “*toplumsal cinsiyetin yalnızca biyolojik cinsiyetle değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel öğelerde biçimlenen sosyal inşa olduğu*” kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle; toplumsal cinsiyet, erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel (ve toplumsal bakımdan eşitsiz) bölünmeye gönderme yaparak **cinsiyet** (*sex*) kavramından ayrılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet terimini kullanmak, cins ya da cinsel farklılık gibi ifadelerin kullanımında örtülü bir şekilde yer alan biyolojik determinizmin (belirlenimciliğin) de reddi anlamına gelmektedir. Biyolojik yapıları nedeniyle kadınların kültürden çok doğaya yakın oldukları yönündeki cinsiyetçi bakış, kadın-erkek ilişkilerinin her tarihsel dönemde farklı olduğu öne sürülerek sorgulanmaya başlanmıştır¹¹¹. Toplumsal cinsiyet, feministler tarafından analitik bir kategori olarak önerildiğinde disipliner paradigmayı temelden dönüştürmeye başlamıştır¹¹².

Kadınların sömürülmesine yol açan erkek egemenliğinin modern toplumların evrensel özelliği olduğunu vurgulayan ikinci feminist dalgaya karşı 1990'lı yıllar itibariyle batılı olmayan feministler tarafından eleştiriler yükseltilmiştir. Batılı feministlerin kadınların yalnızca kadın olarak ezilmelerini değil aynı zamanda sömürgeci rejimler tarafından da ezilmelerini ve onların farklı kadınlık deneyimlerini görmezden geldiği öne sürülerek; kadınların ortak çıkarlarından ziyade, farklılık ve kimlik siyaseti vurgulanmaya başlanmıştır¹¹³. Söz konusu bu görüş ayrılığı ve farklılaşmanın üçüncü dalga feminizmin ortaya çıkışını işaretlediğini söylemek mümkündür.

¹¹⁰ Ann Oakley, *Sex, Gender and Society*, Gower Publishing Company Limited, 7. Baskı, İngiltere, 1985, s. 16.

¹¹¹ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın...*, 2016, s. 42.

¹¹² Joan W. Scott, a.g.e., s. 1054.

¹¹³ Serpil Sancar, a.g.m., s. 68.

1.1.2.3. Üçüncü Dalga Feminizm: Kimlik Siyaseti

Üçüncü dalga feminizmi tarihsel olarak işaretlerken genellikle 1990'lı yıllar itibariyle ortaya koyulan feminist mücadele ve kuramlara yer verilmektedir. Bunları değerlendirmeden önce modernizm ve post modernizm kavramlarına kısaca da olsa değinmek gerekmektedir. Çünkü ilgili yazında modern feminizm ve post modern feminizm biçiminde ikili bir sınıflandırmaya da rastlanmaktadır ve post modern feminizm ifadesiyle üçüncü dalga feminizm içerisinde yer alan feminist kuramın kastedildiği görülmektedir¹¹⁴.

Türkçede çağdaş anlamında da kullanılan modern kelimesi; şimdi, hemen anlamlarına gelen Latince **modo** kelimesinden türetilen **modernus** kelimesinden gelmektedir¹¹⁵. Daha çok bir sıfat olarak kullanılan bu kelime ile dünya ait olmayan, içerisinde bulunulan döneme özgü olan şeyler nitelendirilmektedir. Dolayısıyla çağ değiştikçe modern olan da değişmektedir. Bu durumda; modernlik ifadesiyle, belirli bir zaman diliminde modern kabul edilen değerlerin, ilişkilerin ve kurumların kastedildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İnsanlık tarihini kronolojik olarak ele alırken erken modern çağ ve geç modern çağ gibi sınıflandırmalar kullanılmaktadır. Erken modern çağ, on dördüncü yüzyıl sonları ile Endüstri Devrimi'nin gerçekleştiği on sekizinci yüzyıl sonları arasındaki dönemi ifade ederken, geç modern çağ bu dönemden İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar geçen dönemi ifade etmektedir. Modernizmi ise, batıda ortaya çıkmasından sonra zamanla tüm dünyaya yayılan ve toplumsal, ekonomik ve siyasal öğelere gönderme yapan bir özet kavram olarak değerlendirmek mümkündür¹¹⁶. İkinci Dünya Savaşı'nın sonları itibariyle modernizme yöneltilmeye başlanan eleştiriler çerçevesinde **post modernizm** doğmuştur. Çok sık kullanılan bir kavram olmasına rağmen post modernizm ile **post** (sonrası veya ötesi) ön ekinin ifade ettiği gibi modern sonrasının mı yoksa modernini aşan ve ona karşıt bir düşünce sisteminin mi kastedildiği belirgin değildir. Dahası, post modern teriminin, üzerinde

¹¹⁴ Böylesi bir sınıflandırmanın işlevsel olduğunu öne süren çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. **Bkz.:** Zekiye Demir, *Modern ve Post Modern...*, 2014; Emine Öztürk, *Feminist Teori...*, 2017; Gün Taş, "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri", *The Academic Elegance*, 2016, ss. 163-175.

¹¹⁵ Raymond Williams, *Anahtar Sözcükler*, 3. Baskı, Çeviren: Savaş Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.251.

¹¹⁶ Zekiye Demir, a.g.e., s. 20.

uzlaşa sağlanmış bir anlamı bulunmamaktadır. Terimin post modernlik, post modernite, post modernleşme ve post modernizm gibi türevlerini içeren terim ailesi sıklıkla kafa karıştırıcı ve birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanılmaktadır¹¹⁷. Post modernizm temelinde, modern çağın tüm söylem ve kuramlarını “söz merkezci, aşkın (*transcendental*) ve bütünselleştirici üst anlatılar” olarak değerlendirerek aynı kefeye koymakta ve hepsini kökten reddetmektedir¹¹⁸. Diğer bir ifadeyle; modernizmin eleştirisi ve sorgulanmasına dayalı olarak yirminci yüzyılın ikinci yarısı itibariyle ortaya çıkan post modernizm, modernizmin yücelttiği tüm değerleri ve kurumları reddetmiş ve bilimden felsefeye sanattan mimariye, yaşama dair tüm alanlarda karşılık bulmuştur.

1990’lı yıllara gelindiğinde ikinci dalga feminizmde ortaya çıkan görüş ayrılıkları bütün üst anlatıları reddeden post modernizmin etkisi altında şekillenmiştir. Farklılıkların öne çıkarıldığı, bireylerin kendilerini etnik köken, din, cinsel kimlik vb. özellikleriyle tanımlamaya başladıkları bu dönemde feminist mücadele de söz konusu bu farklılıkların bir arada var olabilmesine yönelik söylemler geliştirmeye başlamıştır. Tek bir evrensel kadın kategorisi değil, kadınların farklı ırk, millet ve dinlere ait olabilecekleri vurgulanmaya başlanmış; feminist epistemolojinin homojen değil, heterojen bir şekilde kavramsallaştırılması gerektiği dile getirilmiştir¹¹⁹. Özellikle üçüncü dalga olarak adlandırılan feminizmle birlikte alan yazına 1990’lı yıllar itibariyle giren ve **kesişimsellik** (*intersectionality*) olarak kavramsallaştırılan bu görüşe göre; başta kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizlikler gelmek üzere, toplumdaki her türlü eşitsizlik, tahakküm ilişkisinin temel kaynağı olan eril tahakküme son verilmesiyle ortadan kaldırılabilir. Konuya ilişkin Türkçe alan yazında Aksu Bora’nın¹²⁰ görüşleri öne çıkmaktadır. Buna göre; feminizmin öznesi kadınlar değil, feministlerdir ve kesişimsellik kavramını kullanırken temkinli davranmak gerekir.

¹¹⁷ Mike Featherstone, *Consumer Culture and Post Modernism*, 2nd Edition, SAGE Publications, 2017, s. 11.

¹¹⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi: Thales’ten Baudrillard’a*, Say Yayınları, İstanbul, 2019, s. 1269.

¹¹⁹ Rosemarie Tong, & Tina Fernandes Botts, *Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction*, Fifth Edition, Routledge, 2017, s. 187; Diane L. Wolf, “Saha Çalışmasında Feminist İnkilemler”, *Methods: Kuram ve Yöntem Kenarından*, Editörler: Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2009, ss. 372-442, s. 378.

¹²⁰ Kesişimsellik kavramına ışık tutan diğer çalışmalar arasında 2021 yılında yaşamını kaybeden Gloria Jean Watkins (Bell Hooks)’in ve Patricia Hill Collins’inkiler öne çıkmaktadır.

Çünkü, birbirleriyle dayanışma potansiyeli olmayan bir dizi kimlik ve bunlar arasındaki sömürü ilişkileri, bu kişilerin sınıfsal konumları da gözetilmeden anlaşılamaz.

Deniz Kandiyoti¹²¹ de feminist bilimsel uğraşının gelişiminde üç aşama tespit etmektedir. Bunlardan ilki, yaşamın ve bilimin her alanındaki **erkek merkezli** (*androcentric*) bakış açısını görünür kılarak bunu hedef alan epistemolojik eleştirinin gelişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede kadınların birer özne olarak yok sayılmasına ve tarihin erkek bakış açısından yazılmasına dikkat çekilince **kadın bakış açısı** kavramı ortaya çıkmıştır. İkinci aşama, kadınların ikincil ve/veya tâbi varlıklar olarak görülmesine karşı çıkılmasını içermektedir. Bu aşamada tartışmalar evrensel erkek egemenliği olarak ataerkinin kadınların ikincil ve/veya tâbi varlıklar olarak görülmesindeki rolüne ve buna paralel bir sömürü sistemi olan kapitalizmin özelliklerine yoğunlaşmıştır. Tüm kadınların sırf eziliyor oldukları için aynı toplumsal kategoride değerlendirildiği ve söz konusu bu kadınlık kategorisine dayalı bir mücadelenin mümkün olduğunun düşünüldüğü bu aşama, 1980’li yılların sonu itibarıyla yerini üçüncü aşamaya bırakmıştır. Söz konusu üçüncü aşama, evrensel bir özne olarak kadın kavramının reddedilmesine sahne olmuştur. Başlarda kadınları ve kadın-erkek ayrımına ilişkin her çeşit toplumsal inşayı açıklayan bir kavram olarak toplumsal cinsiyet kavramı yürürlüğe girmiş, günümüze yakın zamanlarda ise bu kavram sorgulanarak yerine “*sınıf, ırk, etnik ayrımlar, din, cinsiyet ve cinsel yönelim farklarına dayalı birbirinden farklı tahakküm sistemlerinin iç içe geçmişliğini vurgulayan kesişimsellik kavramı*” önerilmiştir¹²². Görüldüğü gibi feminist dalgalar sınıflandırmasıyla da denk düşen bu üç aşama, feminizmi ve toplumsal cinsiyet tartışmalarını günümüze taşıyan arka planı oluşturmaktadır.

1990’lı yıllar itibarıyla ve özellikle batılı olmayan feministler tarafından ortaya atılan bu görüşler çerçevesinde, her bir toplumsal grubun, sorunları kendine özgü farklılıkları temelinde deneyimlediği, dolayısıyla, farklı çözüm önerileri etrafında örgütlenmeleri gerektiği belirtilmiştir¹²³. Diğer bir ifadeyle, ikinci dalga feminizmin

¹²¹ Deniz Kandiyoti, “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın...”, s. 41-42.

¹²² Kandiyoti, a.g.m., s. 42.

¹²³ Gülnur Acar-Savran, *Beden, Emek, Tarih...*, s. 176.

bütün kadınlar için mutlak eşitlik talebi, yerini, kadınların sorunlarını genellemek yerine bireysel olarak ele alan ve farklılıklara önem veren çözüm arayışlarına bırakmıştır.

Bu dönemde, evrensel kadın kategorisi ya da kadınların ortak çıkarları gibi kapsayıcı ifadelerin düşünüldüğü kadar açık olup olmadığı sorgulanıp kadınlar arası farklılıklar ve kimlik siyaseti ön plana çıkarılırken¹²⁴, kadınlık kategorisinin kimleri temsil edip kimleri dışladığı da ele alınmaya başlanmıştır¹²⁵. Buna göre, feminist mücadelenin önceki dönemlerinde işlevsel sayılan evrensel kadınlık kategorisi post modern dünyada tam bir temsil sağlamamaktadır. Dolayısıyla, varlığı kabul edilip vurgulanan farklılıkların nasıl örgütleneceği ve farklı çıkarların nasıl temsil edileceği gündeme gelmiştir. Farklı kadınlar arasında ilişkiler inşa edilerek (ister ortak örgütlenme isterse kadın dayanışması için koalisyon kurma biçiminde olsun) hâkim konum, sınıf ya da statüde olan gruplardaki kadınların diğer kadınlar adına konuşması ve sorunları tek ağızdan tanımlamaları engellenmek istenmiştir¹²⁶. Böylece ulusal düzeyde örgütlenmeler yerlerini yerel ve küresel düzeyde örgütlenmelere bırakmaya başlamıştır. Serpil Sancar¹²⁷ bu gelişmeleri küresel kadın hareketinin ortaya çıkması olarak değerlendirmektedir.

Küresel kadın hareketinin temellerinin Birleşmiş Milletler (BM) tarafından atıldığını söylemek mümkündür. Kadın sorunu ve cinsiyet eşitsizliği konularını kurulduğu 1945 yılından bu yana gündeminde bulunduran BM’de görev yapan kadınlar, ikinci dalga feminizm döneminde, dönemin feministlerinden etkilenmeye başlayınca kadın mücadelesi BM’de de karşılık bulmaya başlamıştır. 1975 yılında 1975-1985 yılları arası Kadın On Yılı ilan edilmiş, 1977 yılında 8 Mart günü Barış ve Uluslararası Kadın Hakları günü olarak kabul edilmiş¹²⁸, 1979’da Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi toplanmış (*Committee on the Elimination of*

¹²⁴ Serpil Sancar, a.g.m., s. 68.

¹²⁵ Ezgi Sarıtaş, “Feminist Politika ve Temsil Sorunu”, *Ayrıntı Dergi*, 10 Mart 2014, <https://ayrintidergi.com.tr/feminist-politika-ve-temsil-sorunu>, E.T.: 10.05.2021.

¹²⁶ Sancar, a.g.m., s. 70.

¹²⁷ Serpil Sancar, a.g.m., ss. 71-76.

¹²⁸ 8 Mart’ın feminist mücadeledeki önemi ve BM bünyesinde nasıl ele alındığına yönelik değerlendirmeler için **Bkz.:** Filiz Karakuş & Gülfer Akkaya, “8 Mart”, *İstanbul-Amargi Feminizm Tartışmaları*, Amargi Yayınevi, 2011, ss. 55-84.

Disrimination Against Women-CEDAW) ve kadına yönelik ayrımcılığa karşı bir referans metni olan Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (*Convention on the Elimination of Disrimination Against Women*) kabul edilmiştir¹²⁹. Nihayet BM'nin 1995 yılında 4-15 Eylül tarihleri arasında Pekin'de gerçekleştirdiği Dördüncü Kadın Konferansı ve bu konferansta oluşturulan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı'yla¹³⁰ üçüncü dalga feminizm içerisinde değerlendirilen küresel kadın hareketinin somutlaştığını söylemek mümkündür.

İkinci dalga feminizm döneminde kadın sorunlarını ayrımcılık çerçevesi içerisinde ele alan ve kadınları ayrımcılığa uğrayan bir grup olarak tanımlayan BM, odağını, 1970lerden sonra toplumsal eşitlik, kalkınma ve azgelişmişliğin önlenmesi, sömürüye karşı çıkılması gibi dünyada da geniş bir şekilde kabul gören tartışmalara kaydırmıştır. 1990lara gelindiğinde ise **toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasına** (*gender mainstreaming*) yönelik ilke ve uygulamalar benimsenmeye başlanmıştır. Aslında BM'nin kadın sorunlarına bakış açısının, feminist kuramdaki birikim ve değişimlere paralel olarak dönüştüğünü söylemek mümkündür. Örneğin, CEDAW ile **kadının insan hakları** (*women's human rights*) söyleminin ön plana çıkmasıyla birlikte “*kamusal alan dışında tutulan özel alanda, özellikle evlilik ve aile ilişkileri içerisinde kadınların karşılaştığı cinsel şiddet, ayrımcılık ve bağımlılık insan hakkı ihlalleri olarak tanımlanmaya*” başlamıştır¹³¹. Benzer şekilde, BM Kadın On Yılı'nın başlarında kadınlık kategorisine odaklanan eylemlilik, giderek cinsiyetler içi, cinsiyetler arası ve kuşaklar arası ilişkileri kapsayan bir kavram olan toplumsal cinsiyet kavramını benimsemiştir¹³². 5-15 Eylül 1995 tarihleri arasında Pekin'de gerçekleştirilen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı sonucunda ortaya çıkan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı'nda da toplumsal cinsiyet gündemi kabul edilmiş ve “*toplumsal cinsiyetin, tüm resmi kalkınma politikaları ve uygulamalarının her aşamasında dikkate alındığı*” bir yaklaşım benimsenmiştir¹³³. Bu örnekler ikinci dalga

¹²⁹ İngilizce CEDAW kısaltması Türkçe alan yazında da aynı şekilde yer almaktadır. Zaman zaman komiteyi zaman zaman da 18 Aralık 1979 tarihli sözleşmeyi ifade etmek için kullanılmaktadır.

¹³⁰ Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı'nın tam metinleri için **Bkz.:** TBMM Uluslararası Mevzuat, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/mevzuat.htm>, E.T.: 11.05.2021.

¹³¹ Serpil Sancar, a.g.m., s. 73.

¹³² Deniz Kandiyoti, “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet...”, s. 45.

¹³³ Deniz Kandiyoti, a.g.m., s. 47.

feminizmde 1980’li yıllar itibariyle bir analitik kategori olarak ön plana çıkan toplumsal cinsiyetin, üçüncü dalga feminizm içerisinde küresel kadın hareketi bünyesinde de olsa benimsendiğinin göstergesidir. Yine de feminist dalgalar sınıflandırmasında üçüncü dalga feminizmi çeşitli yönleriyle tartışmalı kabul eden ve 2008 yılı itibariyle muhtemel bir dördüncü dalganın başladığına değinilen Josephine Donovan ve Jennifer Baumgardner¹³⁴ gibi düşünürlerin görüşleri çerçevesinde, üçüncü dalga feminizmin yalnızca küresel kadın hareketini içermediğini belirtmek gerekmektedir. Josephine Donovan’ın¹³⁵ *“yirminci yüzyılın sonunda, feminist kuramın merkezi uğraşı, tekil kavramların tiranlığına direnmek halini aldı. Post modernist ve çok kültürcü teorinin fark vurgusunun da etkisiyle, feminist kuram daha spesifik hale geldi, kadınlar arasındaki farklılıklara daha fazla dikkat sarf eder oldu – özellikle de ırk, sınıf, etnik bağlam ve cinsellik farklılıklarına...”* ifadeleri de bu süreci özetler niteliktedir.

Bu dönemde yönetim feminizmi ya da feminist yönetim anlayışı olarak anılan ve yirmi birinci yüzyılın getirdiği karmaşa içerisinde daha kapsayıcı ve esnek bir yönetim biçimi talebiyle ortaya çıkan bir anlayış daha söz konusu olmuştur. Feminist dalgalara paralel şekilde geliştiği ve küresel kadın hareketini desteklediği söylenebilecek yönetim feminizminin merkezinde kesişimsellik yer almaktadır. Feminist kuramın ve uygulamalarının devletlerin yapısı ve işleyişlerine içkin hale getirilerek, **taban hareketlerinden** (*grassroots movements*) BM ve Dünya Bankası (DB) gibi küresel kuruluşlara kadar birçok düzeyde yerleştirilmesini ve bürokratik ve yasal çerçevelerin bu anlayışla yeniden biçimlendirilmesini ifade eden yönetim feminizmine çalışmanın ikinci bölümünde detaylı olarak yer verilecektir.

1.1.2.4. Dördüncü Dalga Feminizm: Kapsayıcı Dijital Aktivizm

Kadınların dünyanın her yerinde her gün her an tecrübe ettiği baskı ve sömürüler, günümüzde kadınların hak arama ve toplumsal cinsiyet eşitliği

¹³⁴ Josephine Donovan, a.g.e., s. 14; Jennifer Baumgardner, *F’em! Goo, Goo, Gaga and Some Thoughts on Balls*, Seal Press, Berkeley, Kaliforniya, 2001.

¹³⁵ Josephine Donovan, *Feminist Teori...*, s. 349.

mücadelesinin gerek ulusal gerek yerel ve gerekse de uluslararası düzeylerde sayısız biçimde ve birçok söylem etrafında devam etmesine neden olmaktadır.

Post modernizmle birlikte feminizmin de bir üst anlatı olduğu fikrini benimseyen, kadınların elde ettikleri (ya da edecekleri) başarıları feminizme değil kendi bireyselliklerine bağlayan, politik doğruculuktan vazgeçip **feminist püritenliğin** katılığına tepki gösteren yeni kuşak kadınlar da ortaya çıkmıştır¹³⁶. Örneğin Adeline Sire¹³⁷, feminist püritenliği, Amerika’da yayınlanan ve ülkenin ilk ulusal gazetesi olma özelliğini taşıyan **USA Today**’de yer alan köşe yazısında; Amerikan feminizmini totaliter, androfobik (erkeklerden korkan) ve kadınları kurban gösterici olması nedeniyle eleştiren Fransız feministlerin görüşünü anlatmak üzere kullanmıştır. Seyla Benhabib¹³⁸, post modernizmin öznenin ölümünü ilan ettiğini, dolayısıyla kadın öznenin de sonuna gelinmesiyle feminist siyasetin imkânsız hale geldiğini öne sürerken; Judith Butler¹³⁹, “*özne eleştirisi, öznenin yok edilmesi değil onun önceden verili bir öncül olarak kurgulanmasını sorgulamaktır*” diyerek bu görüşe karşı çıkmıştır. Feminist siyasetin imkânsız hale gelmediğini, aksine, “*feminist öznenin hangi dışlamalarla kurulmuş olduğunun sorgulanmasıyla daha önce yetki verilmemiş alanda özne olabilmenin, konuşmanın ve siyaset yapabilmenin önünün açıldığını*” söylemektedir.

Toplumsal cinsiyet kategorisinin kadın ve erkeği ayrı toplumsal kategoriler olarak ele alan özcü bir çerçeve sunduğunu, bunun yerine, toplumsal cinsiyetin toplumsal pratiğin ürünü olan bir süreç olarak ele alınması gerektiğini söyleyen Janet Holmes ve Meredith Marra¹⁴⁰ da sözü edilen yeni kuşak kadınlara bir diğer örnek olarak karşımıza

¹³⁶ Deniz Kandiyoti, a.g.m., s. 46.

¹³⁷ Adeline Sire, “Some French Woman Say ‘Puritanism in American feminism threatens sexual liberty’”, 16 Ocak 2018, **Bkz.:** <https://www.usatoday.com/story/news/world/2018/01/16/some-french-women-say-puritanism-american-feminism-threatens-sexual-liberty/1035354001/>, E.T.: 23.12.2022.

¹³⁸ Seyla Benhabib, “Feminizm ve Post Modernizm: Huzursuz Bir İttifak”, *Çatışan Feminizmler: Felsefi Fikir Alışverişi*, Editörler: Seyla Benhabib, Judith Butler, Drucilla Cornell & Nancy Fraser, 3. Basım, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2017, ss. 25-43, s. 41-42.

¹³⁹ Judith Butler, “Olumsal Temeller: Feminizm ve ‘Post Modernizm’ Sorusu”, *Çatışan Feminizmler: Felsefi Fikir Alışverişi*, Editörler: Seyla Benhabib, Judith Butler, Drucilla Cornell & Nancy Fraser, 3. Basım, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2017, ss. 44-67, s. 46, 53, 61, 67.

¹⁴⁰ Janeth Holmes & Meredith Marra, “Femininity, Feminism and Gendered Discourse”, *Femininity, Feminism and Gendered Discourse: A Selected and Edited Collection of Papers from the Fifth International Language and Gender Association Conference (IGALA5)*, Editörler: J. Holmes & M. Marra, Cambridge Scholars Publishing, 2010, ss. 1-18, s. 1, 4, 7.

çıkmaktadır. Benzer şekilde Surya Monro ve Diane Richardson¹⁴¹ da toplumsal cinsiyetin eşcinselleri, biseksüelleri, transseksüelleri, interseksüelleri, androjenleri ve cisgender kadın ve erkekleri içerdiğini ve bu çeşitliliğin yaygın olarak kabul edilmesiyle yeni hak taleplerinin doğduğunu belirtmiştir.

Bu örneklerin, kadınlık kategorisini yadsıyarak farklı kadınlık durumlarını öne çıkaran çoğulcu yaklaşımla paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle, üçüncü dalga feminizmin izleriyle ve dördüncü dalga feminizm tartışmaları etrafında artık *“hegemonik feminizm olarak bilinen batıcı anlayışa karşı çıkılarak çoğulcu alternatifler geliştirilmiş ve çok sayıda gerçekliğin bir arada ve aynı anda var olabileceği kabul edilerek buna uygun eylemlilik ve mücadele alanları önerilmeye başlanmıştır”*¹⁴². Görüldüğü gibi, tarihsel olarak kapsayıcılıktan yoksun olmakla eleştirilen ve sınırlı bir batılı üst sınıf ruhuyla harekete geçtiği iddia edilen önceki feminist dalgalardan farklı olarak dördüncü dalga feminizmin kapsayıcılığına vurgu yapılmaktadır.

Feminist dalgalar sınıflandırması başlıkları altında ele alınan başlıca feminist kuramların yanında günümüzde ekofeminizm, siberfeminizm, anarkofeminizm, lezbiyen feminizm, transfeminizm, erkek feminizmi, hayat yanlısı feminizm (*prolife feminism*), olgusal feminizm (*phenomenological feminism*), demokratik feminizm, yönetim feminizmi ve İslami feminizm gibi birçok feminist düşünce sisteminden söz edilmektedir¹⁴³. Dördüncü dalga feminizm sınıflandırması altında, bütün bu farklı feminizmleri mümkün kılan ve aktivizmi kolaylaştıran temel unsurun **dijital devrim** olarak da adlandırılan **dijitalleşme** olduğunu söylemek mümkündür.

Dijitalleşmenin feminist kurama sağladığı faydalar yanında kadın mücadelesini zedeleyen ve kadınlar başta olmak üzere, erkeklik kategorisinin dışında kalan bütün

¹⁴¹ Surya Monro & Diane Richardson, “Citizenship, Gender and Sexuality”, *Handbook of Political Citizenship and Social Movements*, Editör: Hein-Anton van der Heijden, Edward Elgar Publishing Ltd., 2014, ss. 60-85, s. 63.

¹⁴² Muhittin Ataman, “Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti”, *Alternatif Politika*, Cilt 1, No 1, Nisan 2009, ss. 1-41, s. 21.

¹⁴³ Parantez içerisinde İngilizce karşılıkları belirtilen feminizm türleri için Türkçe alan yazında kaynak ya çok azdır ya da bulunmamaktadır. Araştırmacılar için yol gösterici olması amacıyla bu kavramların İngilizcelerine de yer verilmiştir.

kategorilere ayrımcılık, şiddet, vb. birçok unsura alan açtığını söyleyen çalışmalar da bulunmaktadır¹⁴⁴. Yine de dijitalleşmenin sağladığı imkânların faydaları göz ardı edilemez. Bu faydalardan kapsayıcılık anlamında öne çıkanlar; dijital alan sayesinde kadınların hak ve eşitlik mücadelelerine yönelik bilgiye erişimlerinin artması, siyasal katılım ve aktivizmin artmasına olanak sağlanması, yerel kadın hikâyelerinin küresel anlatılara dönüşebilmesinin kolaylaşması ve kolektif eylemliliklerin mümkün olmaya başlamasıdır.

Görüldüğü gibi, feminist kuramı tek bir çatı altında ele almak artık neredeyse imkânsızdır. Çizgisel bir tarihsellikte değerlendirilmeye çalışılsa da feminizm ve kadın mücadelesi, farklı coğrafyaların her birinde farklı şekillerde ortaya çıkmış ve kendine özgü etkileşimlerle dönüşmüştür. Bir sonraki başlıkta ele alınacağı gibi, Türkiye’deki deneyim de bu durumdan azade görünmemektedir.

1.2. Türkiye’de Kadınların Hak ve Eşitlik Mücadelesi

Kadınların hak ve eşitlik mücadelesini feminist kuramın ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi çerçevesinde değerlendirmek, Türkiye’deki kadın mücadelesini ele alabilmek için önem arz etmekteydi. Söz konusu mücadelenin Türkiye’deki dayanağı yalnızca kadınların siyasal haklarını yerel ve ulusal düzeylerde sırasıyla elde ettikleri yıllar olan 1930 ve 1934 yılları değildir. Bu yılları kadınların siyasal hakları için önemli kılan gelişmeler; 3 Nisan 1930 yılında çıkarılan Belediye Kanunu’nda kadınların yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkının yer alması ve 5 Aralık 1934’te *Teşkilât-ı Esasiye Kanunu*’nun (1924 Anayasası) onuncu ve on birinci maddelerinde yapılan değişikliklerdir. Bu değişikliklere dayanarak 11 Aralık 1934 tarihinde *İntibah-ı Mebusan Kanunu*’nun (Milletvekili Seçimi Kanunu) ilgili maddeleri de değiştirilmiş ve kadınlar genel seçimlerde oy hakkını elde etmişlerdir. Bunlar Türkiye’de kadınların hak ve eşitlik mücadelesindeki önemli dönüm noktalarından yalnızca önemli ikisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasen, Cumhuriyet’in kadınlarının bu kazanımlarının zemin harcı Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde yaşamış feminist kadınlar tarafından atılmıştır. Bu nedenle öncelikle bunları getiren arka plandaki deneyimi,

yani, Osmanlı'daki kadın hareketini değerlendirmek gerekmektedir. Söz konusu yasal değişikliklere bu arka planın aydınlatılmasından sonra değinilecektir.

1.2.1. Osmanlı Kadın Hareketine Bir Bakış

Osmanlı devlet düzeni *şer'i* ve *örfi* olmak üzere ikili bir hukuk sisteminin uygulandığı geleneksel bir düzendir¹⁴⁵. Cumhuriyet öncesi Osmanlı toplumu da İslam hukuku ve şeriatın hâkim olduğu, kadın ve aile ile ilgili düzenlemelerin bu çerçevede belirlendiği bir toplumdur. Ailenin reisi erkektir ve kadınlar erkeklere göre doğal bir şekilde ikincil ve aşağı bir konumda kabul edilmiştir.

Ahmet Yılmaz'a¹⁴⁶ göre “*din (yani İslamiyet), kadınların biçimlendirilmesinde en önemli araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel yapı içerisinde dini yükümlülüklerle dayandırılan kadın ve erkek kimlikleri, kadınların erkekler karşısında ikincil bir konumda olmasını ve bu durumun kaçınılmaz ve kutsal bir yazgı şeklinde içselleştirilmesini beraberinde getirmiş ve erkeklere tanınan haklar kadınlara tanınmamıştır.*” Kadınların kamusal ve özel yaşamlarına ilişkin her bir detay -gidip gezebilecekleri yerler, hangi araçlara binebilecekleri, aracın hangi bölümünde oturacakları, nerelerden alışveriş yapabilecekleri, hangi camilerde ibadet edebilecekleri vb.- padişah fermanlarıyla düzenlenmiştir. Böylece kamusal alan erkeklere tamamen açıkken, kadınlar için yalnızca fermanların izin verdiği ölçüde erişilebilir olmuştur¹⁴⁷.

Şadiye Deniz¹⁴⁸ “*devlet, din ve ailenin tutsağı, devletin kulu olan erkeklerin (baba, koca, kardeş, oğul) kulu, eşitsiz ilişkilerin mutlak anlamda tâbi kişileri olan kadınların*” evlilik ve aile içerisinde ancak zevcelik ve dinsel olarak yüceltilen annelik rolleri sayesinde güçlenebildiğini belirtmektedir. Öte yandan kadınların menkul ve gayrimenkul mülkiyetleri üzerinde bir sınırlama olmadığı ve miras haklarının

¹⁴⁵ İlber Ortaylı, “Osmanlı Devleti’nde Laiklik ve Hukukun Romanizasyonu”, *Erdem*, 27. Sayı, ss. 1201-1208, s. 1204; Nevin Yurdsever Ateş, *Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu: 1925-1927*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009, s. 18.

¹⁴⁶ Ahmet Yılmaz, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, IX/20-21, 2010, ss. 191-212, s. 193.

¹⁴⁷ Şadiye Deniz, *Türkiye’de Kadın ve Siyaset*, 1. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 51.

¹⁴⁸ Şirin Tekeli, “Türkiye’de Feminist İdeolojinin Anlamı ve Sınırları Üzerine”, *Yapıt*, Sayı: 9, 1985, s. 51.

bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Yine de şer'i hükümlerce ikincil kabul edilmeleriyle bağdaşan biçimde bu haklardan erkeklerle aynı oranda yararlanmamışlardır¹⁴⁹.

Osmanlı toplumunda kadınların özel alandan çıkıp kamusal alanda yer almaya başlamalarında öncelikle Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) eğitim konusunda atılan adımlar etkili olmuştur. Tanzimat Fermanı'nda doğrudan kadınlarla ilgili düzenlemeler yer almasa da kadınların lehine olabilecek kimi hükümlerle kız çocukları için okullar açılması mümkün olmuştur¹⁵⁰. Tanzimat Dönemi'nden önce kadınların eğitimi, vakıfların tasarrufundaki sübyen mektebi ya da mahalle mektebi denen ilk mekteplerle sınırlı kalmıştır. Osmanlı tarihi boyunca medrese eğitimi almayan kadınların üst düzeyde eğitim almaları ise ya özel ders alarak ya da bir tarikat dergâhında genellikle şiir ve müzik alanında yeteneklerini geliştirerek mümkün olabilmıştır¹⁵¹. Çilem Tuğba Akdağ'ın¹⁵² aktardığına göre: “*Osmanlı toplumunda, uzun yıllar boyunca genç kızların, geleneksel kadınlık mitine uygun olarak, belli bir yaşa gelince evlenip bir evin hanımı ve annesi olacağı düşünüldüğü için, ilk mektepten sonra kızlar genellikle okutulmamaktaydı. Bu sebeple genç kızlar, ilk mektepten sonra annelerinden ya da büyük ninelerinden, ev idaresine yönelik olarak, çocuk bakımı, dikiş hocalarından el işi gibi konularda bilgi edinmekte ve bu becerilerini geliştirebilecek şekilde yetiştirilmekteydiler. Genç bir kızın eğitim alması bile hayal iken, yabancı dil bilmesi çok nadir rastlanan bir durumdu. Örneğin Ahmet Mithat Efendi, özel gayretiyle abisine ders vermeye gelen hocayı izleyerek Fransızca öğrenen ilk Türk kadın romancı Fatma Aliye Hanım'a, ailesinin karşı çıktığını ifade etmiştir. Buna göre Fatma Aliye'nin yabancı dil öğrenmesi ancak annesiyle seyahatleri sırasında gemideki diğer insanlarla iletişim kurmaya yardımcı olduğu zaman takdir edilmiştir.*”

¹⁴⁹ Fatmagül Berktaş, “Türkiye’de Kadın Hareketi: Tarihsel Bir Deneyim”, *Kadın Hareketinin Kurumlaşması: Fırsatlar ve Rizikolar (1-4 Kasım 1991’de Frauen-Anstiftung tarafından gerçekleştirilen uluslararası toplantının tutanakları)*, Çeviren: Meral Akkent, Metis Yayınları, 1994, ss. 18-27, s. 19.

¹⁵⁰ Nevin Yurdsever Ateş, a.g.e., s. 18.

¹⁵¹ Selçuk Akşin Somel, “Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi”, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, 2000, ss. 223-238, s. 224.

¹⁵² Çilem Tuğba Akdağ, “Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kadınlarının Eğitimiyle İlgili Basında Yer Alan Tartışmalar”, *Humanities Sciences (NWSAHS)*, 11 (2), ss. 55-68, s. 56.

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı-Türk kadınının eğitimine ilişkin olarak Nevin Yurdsever Ateş¹⁵³; “*geleneksel kültürün bir parçası olarak, İstanbul’un muhafazakâr ailelerinin kızlarını eğitmek için bulunmuş bir yöntemle mahalle mektebini bitiren ve kız ortaokullarına devam etmeyen kızların namus ehli olarak tanınmış bir kadın ustanın yanında becerikli ev kadınları olarak yetiştirildiğini*” ve “*bir diğer eğitim biçimi olan konak eğitimi ile genellikle bürokrat ve ilmiye sınıfına mensup babaların kızlarının, entelektüel bir kadın tipi yaratmayı amaçlayan bu sistem içerisinde erkeklerle birlikte hayatın kültürel dolaşımını izleyebildiklerini*” söylemektedir.

Tanzimat Dönemi’nde ilk kız rüştiyesi 1857’de kurulmuştur. Bu gelişmeyi 1869 tarihli ***Maârif’i Umûmîye Nizamnâmesi*** (Genel Eğitim Tüzüğü) ile kız çocuklarının ilkokula devam etmelerinin zorunlu hale getirilmesi izlemiştir. Aynı yıl kız ortaöğretiminin yaygınlaştırılması amacıyla İstanbul dışındaki yedi ilde daha kız rüştiyeleri açılmıştır. Söz konusu ilkokul ve ortaokullarda kız çocukları için Tanzimat Dönemi’nin reformcu devlet adamlarının öngördüğü bir eğitim tarzı benimsenmiştir¹⁵⁴. Buna göre; Kur’an-ı Kerim, ahlak, biçki dikiş, yalnızca ev düzenine yardımcı olacak düzeyde matematik ve genel kültür gibi derslerden oluşan bir müfredatla “*yarını biçimlendirecek olan çocukların devlete ve millete yararlı evlatlar olmaları için onlara ilk terbiyeyi verecek olan iyi anneler*” yetiştirilmesi amaçlanmıştır¹⁵⁵. Diğer bir ifadeyle; öncelikli amaç, kadınların eğitim alarak kendi hakları için mücadele etmelerini sağlamak olmamıştır. Aynı yıl (1869’da) ilk kız sanayi mektepleri açılmış, 1870 yılına gelindiğinde ise ***Dârülmualimât*** adıyla ilk kız öğretmen okulu kurulmuştur¹⁵⁶. Kız çocuklarının ve kadınların eğitime yönelik bu adımlar, kadınların kamusal alana çıkmalarında cılız da olsa ilk etkiyi yaratan adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanzimat’ın ve sonrasındaki düzenlemelerin içerdiği batılılaşma düşüncesi, aile yaşamına ve kadına yönelik yeni yaklaşımları da beraberinde getirmiştir. Kadının özgürleşmesi modernleşmenin önemli basamaklarından biri olarak kabul edilmeye

¹⁵³ Nevin Yurdsever Ateş, a.g.e., s. 20.

¹⁵⁴ Selçuk Akşin Somel, a.g.m., s. 227.

¹⁵⁵ Şadiye Deniz, a.g.e., s. 55.

¹⁵⁶ Çilem Tuğba Akdağ, a.g.m., s. 56.

başlanmıştır. Bayram Kodaman¹⁵⁷ bu dönemi “*Osmanlı İmparatorluğu’ndaki feminist yazarlar ve feminist hareketler daha çok Avrupa’daki liberallerin savundukları ve hukuk alanına tekabül eden feminist fikirlerin tesiri altında kalmışlardır. Sosyalistlerin feminist görüşleri Osmanlı toplumuna pek yansımamıştır. Genç Osmanlıların kadınlarla ilgili konularda yaptıkları yayınlarda liberalizmin etkisini görmek mümkündür. (...) Bu fikir adamları eserlerinde ve basında Türk toplumundaki kadının mevcut durumunu tenkit ediyorlar, fakat teorideki İslam kadınının statüsüne karşı çıkmıyorlardı*” ifadeleriyle değerlendirmektedir.

Osmanlı kadın hareketi olarak adlandırılan hareket içerisinde Tanzimat sonrasını içeren ilk dönemde, Osmanlı kadınlarının kendilerini ifade etmeleri basın (özellikle **kadın dergileri**) ve çeşitli dernekler aracılığıyla mümkün olmuştur. Diğer bir ifadeyle, bu dönemde çıkarılan kadın dergileri ve kurulan dernekler kadınların taleplerini dile getirmelerinde önemli bir işlev görmüştür. Söz konusu dergiler ve dernekler; birbirinden farklı konuları ve bakış açılarıyla farklı kadınlık savunuları ortaya koymuş, farklı kadın hakları yaklaşımlarını benimsemiş ve feminizme farklı mesafelerde yer almışlardır¹⁵⁸. Buna rağmen, 1930 ve 1934 yıllarındaki kazanımları getiren süreçte her birinin ayrı ayrı katkıları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1.2.1.1. Kadın Dergileri ve Gazeteleri

Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırları içerisinde çıkarılan ilk kadın dergileri olarak, Rum kadınlar tarafından 1845 yılında İstanbul’da otuz dört sayı çıkarılan **Kypseli** (Petek) ve 1862 yılında Ermeni kadınlar tarafından yedi sayı çıkarılan Gitar isimli dergiler sayılmaktadır¹⁵⁹. Gayrimüslim kadınlar tarafından çıkarılan bu kadın dergileri; kadın dergiciliği açısından öncü olmakla birlikte, Osmanlı kadın hareketiyle ilişkileri açısından Müslüman kadınların çıkardığı dergiler kadar etkili olmamıştır.

¹⁵⁷ Bayram Kodaman, “Tanzimattan Sonra Türk Kadını”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, 1990, ss. 131-178, s. 158.

¹⁵⁸ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 101.

¹⁵⁹ Gülizar Özev, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Kadın Dergileri”, 6 Haziran 2021, www.iktisadidayanisma.com/Osmanli-dan-Cumhuriyete-Kadin-Dergileri/Yazi/31effd9c-77e9-4f6e-beff-5957fd2868fd, E.T.: 20.07.2023.

Tanzimat sonrası ve İkinci Meşrutiyet öncesi çıkarılan kadın dergilerinden ilki yayın hayatına **Terakki-i Muhadderât** (Müslüman Kadınların İlerlemesi) adıyla 1869'da başlayan Terakki Gazetesi ekidir. Terakki Gazetesi'nin haftalık gazete eki olarak "*Muhadderât İçin Gazetedir*" alt başlığıyla ve toplamda kırk sekiz sayı çıkarılan bu dergide çoğunlukla kadınların ilim ve irfan yönünden eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi, iyi bir eş ve anne olarak ev idaresindeki yetkinliklerinin arttırılması konularında yazılar¹⁶⁰ ve başlıksız ve isimsiz (ya da mahlaslı) kadın mektupları¹⁶¹ yer almıştır.

İkinci Meşrutiyet öncesi dönemin kadın dergileri arasında öne çıkan diğerleri ise; 1875'te çıkarılan **Vakit yahud Mürebbi-i Muhadderât** (Terbiyeli Hanımların Eğitimi) ve **Ayine** (Ayna) isimli dergiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar çoğunlukla kadınlara gündelik hayatta faydalanabilecekleri tavsiyeleri içermiş ve evlilik, çocuk terbiyesi gibi konuları ele almıştır. 1880 yılında çıkarılan Aile dergisi, 1883 tarihli İnsaniyet ve Hanımlar dergileri, 1886 tarihli **Şükûfezar** (Çiçek Bahçesi), 1887 tarihli **Mürüvvet** dergisi, 1889'da yayınlanan Parça Bohçası, 1895 tarihli Hanımlara Mahsus Malumat, 1906 yılında çıkarılan **Âlem-i Nisvan** (Kadınlar Dünyası) gibi dergiler de diğer örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶². Bu dönemde yayınlanmaya başlayıp, en uzun süreli kadın dergisi olarak tarihe geçen bir diğer dergi ise Hanımlara Mahsus Gazete olmuştur.

Başyazarı ve yazar kadrosunun çoğunluğu kadın olan Hanımlara Mahsus Gazete 1895 yılında ilk kez yayınlanmasından sonra, birinci ila yüz ellinci sayıları haftada iki kez, geri kalan sayıları haftada bir kez olmak üzere, toplam altı yüz on iki sayı halinde 1908 yılına kadar çıkarılmıştır. Derginin ilk sayısında "*nesil yetiştiriciliği rolleri nedeniyle kadınların da geliştirilmesi gerektiği*" vurgulanmış ve kadınlar; yalnızca iyi anne ya da iyi eş rollerine hapsolmek yerine konumlarını sorgulamaya davet edilmiştir¹⁶³. Hanımlara Mahsus Gazete'nin yayın çizgisinin ilk Türk kadın romancı kabul edilen Fatma Aliye (Topuz) Hanım ile somutlaştığını söylemek mümkündür. Buna göre, o

¹⁶⁰ Ebru Davulcu ve Mustafa Temel, "Osmanlı Devleti'nde Yayınlanan İlk Kadın İlavesi Terakki-i Muhaderat'taki Kadın Mektuplarının Tahlili", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 44, 2017, ss. 227-242, s. 228

¹⁶¹ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın...*, s. 61.

¹⁶² Serpil Çakır, a.g.e., s. 62-66, s. 73.

¹⁶³ Çakır, a.g.e., s. 67, s. 69.

dönemde Yeni Osmanlıcılık şemsiyesi altında bir araya gelen İslamcılık ve Milliyetçilik anlayışları çerçevesinde Osmanlı-İslam kadınlarının gelişmişliği ve kadın haklarına olan bağlılıkları Avrupa'ya ispatlanmaya çalışılmıştır¹⁶⁴.

1908 yılında eşitlik ve özgürlük ilkeleriyle yola çıkan İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra; erkek Osmanlı aydınları ile Tanzimat Dönemi'nden başlayan reformlar sonucunda yetişmeye başlayan eğitilmiş Osmanlı kadınlarının bu dönemde öne çıkan İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük akımları çerçevesinde şekillenen farklı bakış açıları, kadınların hak ve eşitlik mücadelesinin daha detaylı ele alınmasına neden olmuştur¹⁶⁵. Bu dönemde, batıda eğitim gören Osmanlı aydınları burada yükselen ilerici düşüncelerden etkilenmiş olarak geri dönmeye başlamış, döneme hâkim olan anlayış kadınların gelişiminin kaçınılmaz olduğu fikrini yaygınlaştırmaya başlamıştır. Gerek çeşitli dergilerde gerek kaleme alınan eserlerde gerekse de düzenlenen çeşitli toplantılarda Müslüman-Türk kadınının mevcut durumu, Avrupalı kadın, ideal kadın, kadın hakları vb. konular tartışmaya açılmıştır¹⁶⁶.

Bu noktada, İkinci Meşrutiyet döneminde haklarını talep eden Osmanlı kadınlarının bir araya geldiği bir başka oluşumdan; 1911 tarihli **Beyaz Konferanslar**'dan söz etmek gerekmektedir. Katılan kadınların beyaz renkte giyinmeleri ve toplanılan salonun duvarlarının beyaz olması nedeniyle bu ismi alan toplantılara dair detaylar Türkçe yazında Serpil Çakır'ın çalışmaları sayesinde aydınlatılmıştır¹⁶⁷. Buna göre, toplamda on defa düzenlendiği ve ilkinde iki yüz elli ile sınırlandırılan katılımcı sayısının devamında üç yüze çıkarıldığı bilinen Beyaz Konferanslar'da yapılan konuşma ve tartışmalar; konferanslara annesi ve babasıyla birlikte yaşadığı konakta özenle ev sahipliği yaptığı da anlaşılan P.B. tarafından kaleme alınarak, dönemin dergilerinden Kadın dergisinde yayınlanmıştır. P.B.'nin¹⁶⁸ Beyaz Konferanslar'a ev sahipliği yaparkenki özeni ve heyecanı ve konferanslara gösterilen yoğun ilgi, ikinci toplantıdan sonraki şu ifadelerinden anlaşılmaktadır: “(...) *Bugün, geçenki içtimanın noksanlıkları, acemilikleri ikmal edilmişti. Saat birde kapının önünde arabasından*

¹⁶⁴ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin...*, s. 102.

¹⁶⁵ Şadiye Deniz, a.g.e., s. 56.

¹⁶⁶ Bayram Kodaman, a.g.m., s. 161.

¹⁶⁷ Serpil Çakır, “Kadınların İlk Tarihi Şikâyeti: Beyaz Konferanslar”, *Tarih ve Toplum*, Sayı 231, 2003, ss. 40-47.

¹⁶⁸ Çakır, a.g.m., s. 40-41.

inen ilk beyaz kadınla sinirlerim sükûnet buldu. Kalbimde bütün kadınlara ait bir şefkat, bhusus bir Jan Dark itfiharı vardı. Bizim beyaz salon ikinci defa olarak tekrar canlandı. Muayyen vakitte zorla sıkıştırabildiğimiz elle iskemle de işgal olundu. (...) Üçüncü toplantıda katılım isteği daha da arttığından isteklileri sıraya koyup davet etme yöntemine gidildi. İlk içtima iki yüz elli kişiden mürekkeb iken, bunu üç yüze iblağ edişimiz memnuniyetle telakki edildi. (...) Konferanslar duyuldukça ilgi daha da arttı. (...) Bu nedenle yedinci konferansta hiç kimseye haksızlık yapmamak için kura usulüne başvurulması dahi düşünüldü.” Kadın Dergisi’nde P.B.’nin katkısıyla yayınlanan konuşma metinleri Beyaz Konferanslar’da tek konuşmacı olan Fatma Nesibe hanıma aittir. Serpil Çakır¹⁶⁹, Fatma Nesibe Hanım’ın katılımcıları kolayca etkisi altına alabilen kışkırtıcı bir üslubu olduğunu aktarmaktadır: “Hilkat (yaradılış) bana da demir bir pençe, sert bir kalp verseydi, yapacağım ilk iş birçok erkeğin kafasını paralamak olurdu. (...) Felaketlerimizin esasını eski zamanlarda o zehirli günlerde, o budala validelerimizde aramalıyız. Onlar merhamet etmişler, şefik olmuşlar, sulhperver olmuşlar; gürültüden hoşlanmamışlar! Ah bu ne kadar kör bir siyasettir. (...) Fakat, yarabbi, buna mukabil, ne kadar tahammül edilemez meşakkatler, hiçbir hakka tekabül etmeyen ne kadar vezâifle mecbur olmuşlar ve bugünkü elim vaziyeti teyit etmişlerdir.” (...) Bugün kasdın nedir? Erkeklerin kadınlara karşı meşhur-i alem olan nezaketlerine rağmen, sorarım, bir alet-i zevk, bir çocuk makinası, tatlı bir etten başka bir şey mi?”

Bu dönemde çıkarılan çeşitli kadın dergilerinden en önemlisi **Kadınlar Dünyası**’dır. Aralıklarla da olsa 1913’ten 1921’e dek yayınlanan ve başında gazeteci Nuriye Ulviye Mevlan Civelek’in bulunduğu Kadınlar Dünyası’nın öne çıkan özelliği, Osmanlı kadınlarının hak mücadelesini üstlenen Osmanlı **Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti**’nin (Osmanlı Kadınlarının Hukukunu Koruma Derneği) yayın organı olmasıdır. Her kesimden kadının kendilerini ifade etmesi için bir araç olarak sunulan ve yalnızca kadınlara açık olan bu dergide, Hanımlara Mahsus Gazete’de olduğu gibi

¹⁶⁹ Çakır, a.g.m., s. 42.

yalnızca dönemin entelektüel kadınlarının değil, toplumun her kesiminden kadınların yazılarına yer verilmiştir¹⁷⁰.

Dönemin diğer dergileri arasında¹⁷¹; 1908’de çıkarılan Demet ve Kadın dergileri, Eylül 1908-Kasım 1909 tarihleri arasında çıkarılan ve renkli olarak basılan **Mehâsin** (İyi Ahlak) dergisi, 1914’te çıkarılan ve günümüzde yalnızca on yedi sayısına ulaşılabilen¹⁷² **Sıyanet** (Koruma) dergisi, 1918-1919 yılları arasında çıkarılan Türk Kadını dergisi, 1919’da Muallim Fuad Şükrü tarafından çıkarılan Genç Kadın dergisi, aynı yıl yine erkekler tarafından çıkarılan İnci dergisi, Çerkez Kadınları **Teâvun Cemiyeti** (Çerkes Kadınları Yardımlaşma Derneği) tarafından 1920 yılında çıkarılan **Diyane** (Annemiz) dergisi, 1921 yılında çıkarılan Hanım dergisi ve 1924’te çıkarılan Süs gibi dergiler yer almaktadır¹⁷³.

Osmanlı kadınlarının bakış açıları dönemin **üç tarz-ı siyasetinden**¹⁷⁴ ikisi olan İslamcılık ve Türkçülük (üçüncüsü Osmanlıcılık’tır) ve Batıcılık akımları çerçevesinde birbirinden farklı şekillenmiştir. Bu çerçevede gerek Tanzimat Dönemi’nde gerekse de İkinci Meşrutiyet döneminde çıkarılan kadın dergileri birbirlerinden farklı bakış açılarını yansıtmaktadır.

Örneğin Fatma Aliye öncülüğündeki Hanımlara Mahsus Gazete İslamcılık düşüncesi temelinde muhafazakârlıkla kadın haklarını birleştirme doğrultusunda bir yol izlemişken, zamanla Türkçülük hareketinin güçlenmesiyle birlikte İslam ve kadın haklarının bağdaştırılması çizgisi terk edilmiş ve kadın dergilerinin odağına Milliyetçilik yerleşmiştir¹⁷⁵. Bu süreçte diğer yayınlardan farklı bir çizgide olduğu söylenebilecek kadın dergisi Kadınlar Dünyası olmuştur. Kadınlar Dünyası; diğer kadın dergileriyle karşılaştırıldığında, din, etnik köken vb. referanslara ihtiyaç

¹⁷⁰ Serpil Çakır, a.g.e., s. 81.

¹⁷¹ Osmanlı kadın dergileri hakkında günümüzde gerek Kadın Eserleri Kütüphanesi Bilgi Merkezi Vakfı’nın arşivinde gerekse de özel koleksiyonların çeşitli sergilerinde çok sayıda görsel kaynağa erişmek mümkündür. **Bkz.:** <http://kadineserleri.org/wp-content/uploads/2019/08/2010-osmanlidan-cumhuriyete-kadin-dergileri.pdf>, <http://www.uskudarkultursanat.com/sergilerimiz/osmanli-donemi-kadin-dergileri>; E.T.: 24.12.2022.

¹⁷² Akgül Zorbay ve Arzu Atik, *Yeni Harflerle Sıyanet (26 Mart-16 Temmuz 1914) Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Kadın Dergileri (Talepler, Engeller, Mücadele)*, Kültür İncelemeleri Dizisi 40, Cilt 4, Libra Yayınları, 2020.

¹⁷³ Çakır, a.g.e., s. 74-86.

¹⁷⁴ **Bkz.:** Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976.

¹⁷⁵ Serpil Sancar, a.g.e., s. 104.

duymaksızın doğrudan kadın haklarının savunulduğu ve duruşunu tanımlamak üzere dergide feminizm kelimesine yer verildiği görülmüştür¹⁷⁶.

Sahibi veya yazar kadrosu kadınlardan oluşan kadın dergileri ile çoğunluğu erkeklerden oluşan kadın dergileri arasında da fark bulunduğunu belirtmek gerekir. İkincisinde tahmin edilecektir ki kadınlar erkek bakış açısıyla biçimlendirilmeye çalışılmıştır¹⁷⁷.

Sözü edilen kadın dergilerinin farklı bakış açılarına rağmen belli ortak çizgilerde buluştuklarını söylemek de mümkündür. Serpil Sancar'a¹⁷⁸ göre, *“bu ortak çizgi öncelikle Osmanlı Devleti’nin krizini çözmek ve hızla değişmekte olan toplumu düzeltmektir. Bu görüşlerin hepsinin din ve devlet arasındaki ilişkilere bakışta laik oldukları çok açıktır. Kadın hakları açısından dünyada var olan en geniş yelpazede kadın haklarının hemen her türünü talep etmişlerdir. Çok eşliliğin kalkması, evlilik yaşının yükseltilmesi, kadınların çocuklar üzerinde velayet haklarının arttırılması, erkeklerin kadınları kendi iradeleri ile ve onlara sormadan boşayabilmesine son verilmesi, kadınlara boşanma hakkı tanınması, eğitim ve iş imkânlarının arttırılması, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilerek erkeklerle eşit koşullarda vatandaşlığa kabul edilmeleri gibi temel kadın haklarını savunmuşlardır.”*

Osmanlı kadınları sözü edilen dergi ve gazetelerde birbirinden farklı bakış açılarıyla farklı kadınlık savunuları ortaya koymuş olsalar da bu dergi ve gazeteler kadınların taleplerini dile getirmelerinde önemli bir işlev görerek dönemin kadın mücadelesini aydınlatan eserler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.1.2. Kadın Dernekleri

Osmanlı kadın hareketi içerisindeki kadınlar kendilerini birey ve kadın olarak çeşitli yayın organları aracılığıyla ifade etmelerinin yanında, bireysel taleplerini

¹⁷⁶ Sancar, a.g.e., s. 103.

¹⁷⁷ Serpil Çakır, a.g.e., s. 84.

¹⁷⁸ Sancar, a.g.e., s. 104.

örgütlü birlikteliklere dönüştürmek üzere kadın dernekleri kurmuşlardır. Serpil Çakır¹⁷⁹ bu kadın derneklerini amaçlarına göre:

- Yardım dernekleri,
- Eğitim yoluyla meslek kazandırmayı amaçlayan dernekler,
- Kültür amaçlı dernekler,
- Ülke sorunlarına çözüm bulmayı amaçlayan dernekler,
- Ülke savunmasına yönelik dernekler,
- Farklı etnik grupların kadın dernekleri,
- Siyasi partilerin kadın dernekleri,
- Feminist kadın dernekleri ve,
- Siyasal amaçlı kadın dernekleri olarak sıralandırmaktadır.

Amaçlarına göre sınıflandırılan bu kadın örgütlenmeleri içerisinde Osmanlı kadın hareketi açısından öne çıkanı, 1913 yılında kurulan ve Kadınlar Dünyası dergisiyle özdeşleşen Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti olmuştur.

Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti; “kadını sınımsız kuşatan geleneklere, kısıtlamalara, kadın-erkek eşitsizliğine, hukuksuzluğa ve eğitimsizliğe karşı başlatılan mücadele çerçevesinde gerek aile yaşamında gerekse toplumsal yaşamdaki ilişkiler ağında yeni düzenlemelere gidilmesi gerektiği” üzerinde durmuştur¹⁸⁰. Kadınların her alanda, hatta siyasette **bile** başarılı olabilecek yetenekte olduğu savunulmuştur. Cemiyet, programı bünyesine aldığı birtakım kararları yaşama geçirmek için faaliyetlerde bulunmuşsa da diğer kadın dernekleri gibi ne maddi ne manevi destek alabilmiş, hatta radikal olmakla suçlanmıştır. Cemiyetin vurguladığı konular arasında kadınların ev dışında giydikleri giysilerin düzenlenmesi, kadının çalışma yaşamına katılmasını kolaylaştıracak çeşitli işyerlerinin açılması, Türk kadınının ilmin ilerlemesine seyirci kalmayacağını gösterilmesi, kız çocuklarının eğitimine gereken önemin verilerek memleketin her yerinde kız liselerinin açılması ve kızların yükseköğrenim hakkına kavuşması gerektiği gibi konular yer almıştır. Bu düşünceleri

¹⁷⁹ Serpil Çakır, a.g.e., ss. 87-132.

¹⁸⁰ Serpil Çakır, a.g.e., s. 108.

yaşama geçirmek için çeşitli somut adımlar atılmıştır. Bir terzi evi açıldığı, dernek üyelerinden bir kadının bir pilot eşliğinde sembolik olarak düzenlenen bir uçuşa katıldığı, dernek üyesi bir başka kadın ve aynı zamanda bir eğitimci olan Aziz Haydar Hanım'ın kendi imkânlarıyla bir okul açtığı ve 1921 yılında dernek programına oy hakkı talebinin eklendiği bilinmektedir¹⁸¹. Osmanlı kadın hareketinde kadınların siyasete olan ilgilerinin somutlaştırıldığı ilk örnek 1921 yılındaki bu gelişme değildir. Daha 1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Meclis-i Mebusan'ın açılışı sırasında kadınlar, açılış görüşmelerini izlemeyi talep etmişlerdir¹⁸².

Daha önce söz edilen Beyaz Konferanslar sırasında da kadınların siyasal haklarından bahsedildiği bilinmektedir. Ancak bu bahis, bir talep biçiminde değil, haklarının bilincinde de olsalar bunları talep etmedikleri yönünde olmuştur: *“O kadar cüretkâr değiliz, şimdilik olmak kaydıyla oy hakkı talebinde bulunmuyoruz... Şimdilik hukuk-ı medeniyeye, insaniyet hakkı, yaşamak hakkı istiyoruz.”* Benzer şekilde, Kadınlar Dünyası dergisinde 1914 yılında çıkan bir yazıda da *“Onu talep etmek ona liyakatle mümkündür. Ona liyakat ise (...) hayat-i cemiyete, mesai-i umummiyyeye (kadınların toplumdaki rolüne) iştirak ile hâsıl olacaktır”* ifadeleri yer almıştır¹⁸³. Yani, siyasete ilgileri bulunmasına rağmen (örneğin Avrupa'daki kadın örgütlerini ve süfrajyet hareketini yakından izleseler de) Osmanlı kadın hakları örgütlerinin hak ve eşitlik taleplerini medeni haklar etrafında dile getirdikleri görülmektedir.

Cumhuriyet'in ilanına yaklaşılrken, dönemin koşullarının getirdiği sömürgeleşme korkusu ve ulus devlet kurma siyasetine uygun olarak, kadınların da bağımsızlık mücadelesinde yer aldığı bilinmektedir. Kadınlar, Balkan Savaşları (Ekim 1912-Ağustos 1913) ve Birinci Dünya Savaşı (Temmuz 1914-Kasım 1918) yıllarında, üretimde erkeklerden boşalan yerleri doldurmak için ekonomik yaşamda da yer almaya başlamışlardır. Örneğin 1918 yılında İstanbul'da ulusal cephe biçiminde kurulan elli dernekten onu kadınlar tarafından kurulmuş, İstanbul'da işgal kuvvetlerine karşı mücadelede etkin bir şekilde yer alan kadınlar Anadolu'da farklı cephelerde

¹⁸¹ Çakır, a.g.e., s. 109-117; Nevin Yurdsever Ateş, a.g.e., s. 28.

¹⁸² Çakır, a.g.e., s. 125.

¹⁸³ Serpil Sancar, a.g.e., s. 154.

fiilen savaşa da katılmışlardır¹⁸⁴. Kadınların bireysel hak taleplerinden çok toplumun çıkarlarının gözetildiği ve vatanperverlik söyleminin yoğun olduğu bir feminist hareket söz konusudur. Halide Edip Adıvar'ın¹⁸⁵ Mehâsin'de kaleme aldığı bir yazısında belirttiği gibi, bu dönemin anlayışına göre; *“bir kadın evvela Osmanlı, bir vatanperverdir. (...) Vatanın hukuku, kadınlık hukukundan bin kat mühim ve muhteremdir, onun için kadınlar bugün hukukumuz diye haykırırken bunun kendileri için değil, vatana yetiştirecekleri evlada lazım olan terbiyeyi verebilmek için olduğunu der-hatır etmelidirler.”*

Erkeklerle aynı alanda aynı mücadeleye katılan kadınların ulus devlet kurulduktan sonra yönetime katılmaları sakıncalı bulunmuş; Millî Mücadele'nin ve Cumhuriyet'in öncü kadroları arasında kadınların sayısının artmasına rağmen, siyasal haklar talep eden kadın örgütleri feminist veya aşırı denilerek dışlanmış ve kadınlar da bu duruma karşı çıkıp ısrarcı bir direniş göstermemişlerdir¹⁸⁶. Diğer bir ifadeyle; Millî Mücadele döneminde ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında erkekler ile aynı şekilde mücadele etmiş olan bu kadınlar, siyasal istikrarın temin edilmesi ve yeni devletin işler hale gelmesiyle birlikte büyük ölçüde görmezden gelinmeye başlanmıştır. Nitekim bu dönemde onların da taleplerine yönelik olarak verdikleri mücadelenin zayıfladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Benzer şekilde Serpil Sancar¹⁸⁷ da bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“Osmanlı dönemi kadın hakları mücadelesini araştıran yayınlar ortaya koymuştur ki; İkinci Meşrutiyet'in özgürlük ve eşitlik taleplerinin yükseldiği dönemde güç kazanan Osmanlı feminizmi Cumhuriyet dönemi ile birlikte gözden düşmüştür. Bu siyasi mücadelenin en önemli taleplerinden biri olan kadınların eşit vatandaşlığına dayalı siyasal hakları, 1924 Anayasası'nda bile reddedilmiştir. Osmanlı feministleri ve Millî Mücadele'nin önde gelen kadınları Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu siyasi kadroları içerisinde yer alamamıştır. Yeni Cumhuriyet'in kurucu iradesi, kadınlara, sivil ve kamusal alanlarda, Cumhuriyet'in yeni kuşaklarını yetiştirerek, çağdaş toplum kurumlarını inşa etme görevi vermiştir*

¹⁸⁴ Şehmuz Güzel, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 872.

¹⁸⁵ Aktaran Ayşe Durakbaşı, *Halide Edip, Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

¹⁸⁶ Serpil Sancar, a.g.e., s. 113, s. 156.

¹⁸⁷ Serpil Sancar, *Siyasetin Cinsiyeti: Cinsiyetçiliğe Karşı Kadın Hakları Siyaseti*, Metis Yayınları, İlk Basım, 2024, s. 14.

ama yeni kurulmakta olan Türkiye Devleti'nin siyasal karar konumlarına kadınların gelmesi düşüncesine de ciddi olarak karşı çıkmıştır.”

Bu durumun istisnası, Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre önce, 16 Haziran 1923 tarihinde kurulması kararı alınan Kadınlar Halk Fırkası (KHF) ve on kadın mücadele arkadaşıyla¹⁸⁸ ve KHF'nin müşaviri Fethi Bey birlikte bu kararın öncüsü olan Nezihe Muhiddin olmuştur. Aynı öncülerle birlikte kurulan Türk Kadınlar Birliği (TKB) de siyasal amaçlı örgütlenme geleneğiyle yürütülen bir kadın mücadelesine örnek olması nedeniyle yukarıda sözü edilen derneklere istisna teşkil etmektedir. Bu nedenle öncülü KHF ile birlikte ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

1.2.1.3. Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası ve Türk Kadınlar Birliği

Nezihe Muhiddin'in Türkiye'deki kadın mücadelesinin tarihinde istisnai ve uzun bir dönem boyunca görmezden gelinmeye çalışılmış bir yeri bulunmaktadır. Kapsamlı yaşam hikâyesi ve düşünsel dünyası Yaprak Zihnioğlu'nun¹⁸⁹ araştırmaları sayesinde gün ışığına çıkabilmiş olan Nezihe Muhiddin, erken Cumhuriyet döneminde etkin olan feminist eylemci ve düşünürler arasında öncü isimlerin başında gelmektedir. 1889'da İstanbul Kandilli'de doğan Nezihe Muhiddin, yükseköğrenim görmediği halde kendini geliştirebilmiş bir öğretmen, yazar ve kadın hakları aktivistidir. Düşünce dünyasının şekillenmesinde arkadaşları Azize, Refika ve Feriha Hanımlar ve Kıbrıslı bu üç kız kardeşin dünya süfretlerinden etkilenmiş olan haklar savunusunun etkili olduğu bilinmektedir¹⁹⁰.

Henüz Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) bile kurulmamışken kadınların kuracağı bir siyasi parti hayal etmesi Nezihe Muhiddin'in kişiliği hakkında yeterince

¹⁸⁸ Bu isimler; Nesime İbrahim, Nimet Reşide, Zeliha Hanımefendi, Faize Emrullah, Seniye Hanımefendi, Latife Bekir, Şükufe Nihal, Muhsine Salih, Matlube Ömer ve Tuğrul Hanımefendi'dir. **Bkz.:** Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Basım, Ekim 2016, s. 465; Caner Yacan, "Bir Siyasal Mücadele Örneği: Kadınlar Halk Fırkası", *Tarih Vakfı Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 296, Mart 2018, ss. 50-59, s. 50.

¹⁸⁹ **Bkz.:** Yaprak Zihnioğlu, *Kadinsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, 1. Basım, Kadın Araştırmaları Serisi 16, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

¹⁸⁹ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın...*, s. 61.

¹⁹⁰ Zihnioğlu, a.g.e., s. 36-37.

ipucu vermektedir. Sancar'ın¹⁹¹ aktardığına göre; 1923 yılında Nezihe Muhiddin öncülüğünde “*yeni Cumhuriyet’in yeni anayasası hazırlanırken kadınlarla erkekler eşit vatandaşlar olarak yeni devletin kuruluşunda nasıl yer alacaklar?*” sorusu etrafında kadınlar için seçme ve seçilme hakkını savunan kadınlar Dârülfünûn’da bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda, siyasal hakların kazanılması için yapılacak çalışmalarda yer almak isteyen tüm kadınları ve kadın örgütlerini kapsayacak bir örgüt kurulması fikriyle, KHF’nın kuruluş başvurusunu hazırlamışlardır. Başvuru, sekiz ay sonra, o dönemde yürürlükte olan anayasaya göre kadınların siyasi parti kurma hakkı olmaması gerekçe gösterilerek reddedilmiştir¹⁹². Zafer Toprak¹⁹³, KHF’nın Ankara’nın onayını alamamasını “*Anadolu ve Rumeli Müdaffa-i Hukuk Cemiyeti o sırada tüm ulusu temsil edecek Halk Fırkası’na dönüşüyordu. O tarihlerde aktif siyaset kadınlar için düşünülemezdi. Öte yandan toplumu cinsiyet esasına göre bölen bir fırkanın günün koşullarına uygun düşmediği kanısı yaygındı. Gazi, kuruluş aşamasındaki partinin adını ‘Halk Fırkası’ koymuştu. Her ne kadar başına ‘kadın’ sözcüğü eklense de bir başka örgütün bu adı kullanmasına cevaz verilemezdi*” ifadeleriyle açıklamaktadır.

Nezihe Muhiddin ve mücadele arkadaşları, başvurularının reddi üzerine parti tüzüğünde çeşitli değişiklikler yaparak, faaliyetleri günümüzde de devam etmekte olan TKB’yi 7 Şubat 1924 tarihinde dernek statüsü altında kurmuşlardır. Derneğin ilk başkanı da olan Nezihe Muhiddin’in¹⁹⁴ “*biz Türk kadınları toplumsal ve siyasal yaşamda hak ettiğimiz yeri almalıyız. Önce Türk kadınlarını bilinçlendirmeli ve eğitmeliyiz. Onlara daha fazla şey istemelerini ve buraya nasıl ulaşacaklarını anlatmalıyız. Amacımız, Türkiye Cumhuriyeti’nde kadın ve erkeğin toplumsal, ekonomik ve siyasal eşitliğidir*” şeklinde tarihe not düşülen sözlerinin de gösterdiği

¹⁹¹ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin...*, s. 164-165. Ayrıca **Bkz.:** “Feminist Takvim: 7 Şubat 1924”, *Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Derneği*, <https://aramizda.org.tr/7-subat-1924-turk-kadınlar-birliği-kuruldu-ve-11-nisan-1930-turk-kadınlar-birliğinin-ilk-mitingi-gerçekleşti/>, E.T.: 20.12.2022.

¹⁹² 1876 tarihli Kânûn-ı Esâsî’nin 1909 yılında yapılan değişikliklerle 1909 Anayasası olarak anılmaya başladığı hali kastedilmektedir. Değişikliklerle yirmi bir madde yeniden düzenlenmiş, bir madde çıkarılmış ve üç yeni madde eklenmiştir. Osmanlı tebaasına siyasi parti kurma hakkının verilmesi de bu değişiklikler arasındadır ancak söz konusu hak kadınları kapsamamıştır. **Bkz.:** Mehmet Kaan Çalen, “Kânûn-ı Esâsî Tadilatı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, Temmuz 2012, ss. 129-140.

¹⁹³ Zafer Toprak, *Türkiye’de Kadın...*, s. 466.

¹⁹⁴ Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Derneği, a.g.md.

gibi, TKB, siyasal haklar için mücadele etmekten vazgeçmemiş, kuruluşundan bir yıl sonra gerçekleştirilen milletvekili seçimlerinde kadın aday göstermiş¹⁹⁵ ve 1927 yılında tüzüğüne eklediği bir madde ile kadınların siyasal haklarını elde etmesini hedefleri arasına koymuştur¹⁹⁶. Serpil Sancar¹⁹⁷, tam da bu girişimin Nezihe Muhiddin'in gözden düşürülmesi ve TKB'nin yönetiminden istifa ettirilmesi için önyak olduğunu ve yerine dernek başkanlığına Latife Bekir'in getirildiğini aktarmaktadır.

KHF'nin, yaşama geçmemiş de olsa bir kadın partisi kurulması girişimi olarak önemi göz ardı edilemez. KHF'den sonra Türkiye'de ancak elli yıla yakın bir sürenin ardından bir kadın partisi kurulabilmiştir. 1972 yılında kurulan Türkiye Ulusal Kadınlar Partisi (TUKP) de faaliyetlerine yalnızca dokuz yıl devam edebilmiş ve 1981 yılında kapatılmıştır. TUKP'nin faaliyet gösterdiği süre boyunca ne genel ne de yerel seçimlerde başarı gösterebildiğine dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Bunun dışında Türkiye'de günümüzde faaliyet gösteren tek kadın partisi "*erkek demokrasiden gerçek demokrasiye*" sloganıyla 2014 yılında kurulmuş olan Kadın Partisi (KP) olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁹⁸. Yirmi üç kişiden oluşan kurucu meclisiyle KP'nin etki alanının geniş olmadığını söylemek mümkün görünmektedir. Partinin faaliyetlerine ilişkin yapılan araştırma, parti temsilcilerinin çeşitli söyleşilere katılmak suretiyle en son 2020 yılında etkin olduklarını göstermiştir¹⁹⁹.

Yaprak Zihnioğlu'nun²⁰⁰ da Amerikalı toplumsal cinsiyet tarihçisi Joan Wallach Scott'un çalışmasından hareketle belirttiği gibi; Nezihe Muhiddin, batılı birinci dalga feministlerin düştüğü ikileme düşerek, dönemi itibariyle radikal kabul edilmiş bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu ikilem şu şekilde açıklanabilir: Birinci dalga feminizmde kadınlar, siyasete katılmalarının önündeki

¹⁹⁵ Serpil Sancar, a.g.e., s. 165.

¹⁹⁶ Zafer Toprak, a.g.e., s. 461.

¹⁹⁷ Sancar, a.g.e., s. 166.

¹⁹⁸ Parti hakkında bilgi için Bkz.: <https://www.kadinpartisi.org.tr/>.

¹⁹⁹ Kadın Partisi, "Genel Başkanımız Benal Yazgan'ın Konuk Olduğu Sivil Ses Podcast'in İkinci Bölümü Yayınlandı", 21 Şubat 2020, <https://www.kadinpartisi.org.tr/benal-yazgan-sivil-ses-podcast-2-bolum>, E.T.: 04.01.2023.

²⁰⁰ Bkz: Joan Wallach Scott, *Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Man*, 1st Edition, Harvard University Press, Cambridge, 1996.

engelleri aşmak üzere verdikleri mücadeleyle bir yandan feminist talepler oluşturmayı başarmışsa da diğer yandan bu hak taleplerini **kadınlık kategorisi** içerisinde yapmaları nedeniyle ataerkil düzenin öne sürdüğü biyolojik farklılıkları kabul etmekten kaçınmamışlardır²⁰¹. Hatırlanacağı gibi, birinci dalga feminizmle birlikte kadınlar başta oy hakkı olmak üzere çeşitli yasal haklarını elde etmeye başlamışlar ancak kamusal alanda var olmalarını ve temsil edilmelerini sağlayacak dönüşümü gerçekleştirememişlerdi. Bunun arkasında ise, kadınların yasal olarak erkeklerle eşit olması talep edilirken, özel alanda biyolojik ayrımcılık nedeniyle karşı karşıya kaldıkları baskı ve ayrımcılığın ön plana çıkarılması yatmaktaydı²⁰². İşte Nezihe Muhiddin de kendi eylemlilik döneminde süfajetler olarak da anılan birinci dalga feministlerle benzer bir çelişki yaşamıştır. Bu durumun; mücadelesinde karşılaştığı engelleri, kurucuları arasında yer aldığı KHF'nin kapatılmasını ve isminin Cumhuriyet tarihi boyunca uzun bir süre unutturulmaya çalışılmasını açıkladığını söylemek mümkün görünmektedir. Öyle ki Nezihe Muhiddin'e "*tarihin tanımazdan geldiği kadın*"²⁰³, "*gayri meş'ûr (bilinçsiz) çocuk*" ve "*çocuk kadın*"²⁰⁴ gibi ifadeler yakıştırılmıştır.

1.2.2. Cumhuriyet Modernleşmesinde Kadın Mücadelesi

Türk modernleşmesi ya da Cumhuriyet modernleşmesi olarak adlandırılan ve aslında Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme sürecini ifade eden süreç, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde yüzünü batıya dönmüş olması nedeniyle, Osmanlı modernleşmesinin bir devamı olarak anlaşılmaktadır. Osmanlı modernleşmesinde kadının durumuna Osmanlı Kadın Hareketi başlığı altında yer verdikten sonra, bu konuda Cumhuriyet modernleşmesindeki gelişmeleri de ele almak gerekmektedir.

Cumhuriyet modernleşmesini Osmanlı modernleşmesinin bir devamı olarak değerlendirmek mümkünse de ikisi birbirinden önemli bir noktada ayrılan süreçler

²⁰¹ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap...*, ss. 98-99.

²⁰² Ahu Sumbas, "Kadının Politik Temsil Meselesi Üzerine Bir Tartışma"..., s. 108.

²⁰³ **Bkz.:** Berna Terzi Eskin, "Tarihinden Tanımazlıktan Geldiği Kadın: Nezihe Muhiddin", *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2018, ss. 324-329.

²⁰⁴ Yaprak Zihnioğlu, a.g.e., s. 263.

olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Osmanlı modernleşmesinde, imparatorluk her ne kadar yüzünü batıya dönmüş olsa da dinsel ve geleneksel aile otoritesine dayalı yapısının değiştirilmesi amaçlanmamıştır. Osmanlı kadın hareketinin kazanımları ve kazanamadıkları bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle; Osmanlı modernleşmesinde mevcut toplumsal, kültürel ve hukuki yapının korunmaya çalışıldığı bir strateji izlenmiş, dönemin gerektirdiği şekilde tavizler vermek suretiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün önlenmesine çalışılmıştır. Cumhuriyet modernleşmesinin ise bir bağımsızlık mücadelesi kapsamında değerlendirilmesi ve kapitalist dönüşüm sürecinde Avrupa'da ortaya çıkan ulus devlet fikrine dayalı olduğunun hatırlanması gerekmektedir. Dolayısıyla, Cumhuriyet modernleşmesinin Osmanlı modernleşmesinden temel farkı, Cumhuriyet modernleşmesiyle mevcut toplumsal, kültürel ve hukuki yapıda topyekûn değişiklikler öngörülmüş olmasıdır. Cumhuriyet modernleşmesinde kadının konumunu da işte bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir.

Yüzünü batıya ve orada temellenen ulus devlet düşüncesine dönmüş olsa da Cumhuriyet'in erken dönemlerinde Türkiye'de kadın mücadelesi batıdakilerden farklı bir yol izlemiştir. Modernleşmeyi endüstrileşme olarak değil, uluslaşma olarak tecrübe eden toplumlarda farklı bir cinsiyet rejiminin geliştiğine dair tartışmalar bulunmaktadır²⁰⁵. Bu çerçevede, Türkiye'de kadın mücadelesi başlangıçta, erken endüstrileşen coğrafyalarda görülen hak temelli mücadeleden farklı olarak endüstrileşme ile değil ulus devlet kurma ve batı sömürgeciliğine karşı durma hedefindeki Türk milliyetçiliği ile şekillenmiştir²⁰⁶. Carter Findley²⁰⁷ tarafından **devlet feminizmi** dönemi olarak kavramsallaştırılan bu dönemde *“Türkiye'nin seçkin erkek siyasetçileri, (...) diğer tüm 'ötekiler'e karşı izledikleri siyasete benzer bir şekilde, kendilerine sorma gereği duymaksızın, kadınların neye ihtiyacı olduğunu bildiklerini varsaymış ve kadınların önceliği ele alma gayretini olumsuz karşılamışlardır.”* Serpil Sancar ise²⁰⁸ bu durumu, endüstriyel kapitalizmin gelişmemesinin piyasanın kadın

²⁰⁵ Bu tartışmalar için **Bkz.:** Nira Yuval-Davis, *Cinsiyet ve Millet*, Çeviren: Ayşin Bektaş, 6. Baskı, İletişim Yayınları, 2020; Partha Chatterjee, *Ulus ve Parçaları*, Çeviren: İsmail Çekem, 1. Baskı, İletişim Yayınları, 2002.

²⁰⁶ Serpil Sancar, “Türkiye’de Kadın Hareketininin...”, s. 77.

²⁰⁷ Carter Vaughn Findley, *Modern Türkiye Tarihi (1789-2007)*, Timaş Yayınları, Ekim 2011, s. 278.

²⁰⁸ Serpil Sancar, a.g.m., s. 77.

işgücü talebini kısıtlamasıyla ve kadınların aile ve akrabalık odaklı topluluk kültüründen kopmasını engellemesiyle açıklamaktadır. Buna göre; “*yeni bir devlet kurma arzusuyla şekillenen modernleşme düşüncesi erkekleri devlet kurmakla, kadınları ise modern aileler kurmakla görevlendirmiştir.*” Dönemi 1860-1930 yılları arasında işaretleyen ve “*geç modernleşme ve uluslaşma dönemi feminizmi*” olarak adlandıran Serpil Sancar’ın²⁰⁹ bu dönemlendirme tercihinin arkasında, Tanzimat reformculuğunun Osmanlı’da kadın meselesini somut olarak bu yıllar itibariyle ele almaya başlamasının yattığını söylemek mümkündür. 1930 yılının öne çıkmasının nedeni ise Türkiye’de kadınların yerel ve genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını bu yıl itibariyle yapılmaya başlanan yasal düzenlemelerle elde etmeye başlamış olmalarıdır. Bu yasal düzenlemelerden ilki ise 3 Nisan 1930 tarih ve 1580 Sayılı Belediye Kanunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.2.1. 1580 Sayılı Belediye Kanunu

Türkiye’de kadınlar öncelikle yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır. Bunu sağlayan yasal düzenleme 3 Nisan 1930 tarihinde Büyük Millet Meclisi’nde (BMM) kabul edilen 1580 Sayılı Belediye Kanunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

3 Nisan 1930 tarih ve 1580 Sayılı Belediye Kanunu ile kadınlar belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir. 18 yaşını doldurmuş kadınların belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı kazanması, 1580 Sayılı Kanun’un “*belediye intihaplarında rey sahibi olma*” (belediye seçimlerinde oy hakkı sahibi olma) şartlarını düzenleyen yirmi üçüncü ve “*belediye meclisine aza intihap olunmak*” (belediye meclisine üye seçilme) şartlarını düzenleyen yirmi dördüncü maddelerinin a firkalarında yer alan **Türk olmak** ifadesine dayanmaktadır²¹⁰. Bu ifadeyle kadın-erkek fark etmeksizin, her Türk vatandaşının yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu yasal olarak güvence altına alınmıştır.

²⁰⁹ Sancar, a.g.m., s. 76.

²¹⁰ Cemile Burcu Kartal, “Türkiye’de Kadınların İlk Defa Oy Kullandığı 1930 Belediye Seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği’nin Faaliyetleri”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, 2016, ss. 165-197, s. 175.

Bu önemli gelişme 4 Nisan günü dönemin çeşitli gazetelerinde yer alarak kamuoyuyla paylaşılmıştır. Örneğin bu dönemde kadın mücadelesine desteğiyle bilinen Cumhuriyet Gazetesi yazarı Yunus Nadi Abalıoğlu²¹¹ bu gelişmeyi, “*Türk kadını da artık yüzü açık ve alnı yüksek bir mahlûktur*” ifadeleriyle değerlendirmiştir.

Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya²¹² 20 Nisan günü BMM’de yaptığı konuşmasında kadınların belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı elde etmesine ilişkin olarak şunları söylemiştir: “*Bu lâyiha’nın açık vasıflarından ve inkılâpçı hükümlerinden biri de Türk kadınının Türk erkeğiyle zaten müsavî olan şerefli hakkını belediye işlerinde de tamamıyla tayin etmesidir. Türk tarihinin her sahasında ve safhasında erkeğiyle yan yana her fedakârlığı yapan; millet ve vatan işlerinde büyük feragatle her mahrumiyete, her cefaya ve her acıya katlanan, milletin ve vatanın felâket ve saadetlerine aynı hisle iştirak eden büyük ve yüksek faziletli Türk kadını müşterek eseri olan bu cumhuriyette elbette ve elbette, kendi evinin işlerinde olduğu gibi belediye işlerinde de temiz ve ciddi mevkiini alacaktır. (...) Kadınlarımızın yakın senelerde teşriî meclislerde de faziletkâr mevkilerini ihraz edeceklerine şüphe yoktur.*” Bu ifadelerde **lâyiha** (yazıya dökülmüş düşünce ve tasarı) kelimesinin tercih edilmesi bile kadınlara seçme ve seçilme hakkının düzenlenmesinin zaten planlandığını ortaya koymaktadır. Kadınların erkeklerle **müsavî** yani eşit görüldüğü açıkça dile getirilmiş ve **teşriî** meclislerde yani yasama meclislerinde (genel seçimlerde) de aynı kazanımın yakın senelerde öngörüldüğü haber verilmiştir.

Bu kazanımı, 1924 tarih ve 442 Sayılı Köy Kanunu’nda, 1933 yılında yapılan değişiklik izlemiştir. 26 Ekim 1933 tarih ve 2329 Sayılı Kanunla mevcut Köy Kanunu’nun yirminci maddesi değiştirilerek “*(...) köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları doğrudan doğruya köy derneği tarafından ve köylü kadın ve erkekler arasından seçilir*” ifadeleri eklenmiş²¹³ ve böylece kadınlar muhtar seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir. Köy Kanunu’ndaki değişikliğin ardından gerçekleştirilen ilk

²¹¹ Burak Yenituna, “Çağdaş Türk Kadını İmajı Yaratma Sürecinde Cumhuriyet Gazetesi’nin Rolü (1930-1935)”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 2014, ss. 62-89, s. 75.

²¹² “B.M. Meclisinde Belediye lahiyasının müzakeresi münasebetiyle Dahiliye Vekilinin irat ettiği nutuk (Şükrü Kaya), *Ayın Tarihi*, Sayı 69, Nisan 1930, s. 6020’den aktaran Zafer Toprak, *Türkiye’de Kadın...*, s. 460.

²¹³ **Bkz.:** <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>, E.T.: 22.12.2022.

muhtarlık seçimlerinde Aydın'ın Demircidere Köyü'nden Gül Esin Hanım Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın muhtarı seçilmiştir²¹⁴.

1.2.2.2. Kadınların Genel Seçimlerde Seçme ve Seçilme Hakkını Elde Etmesi

1934 yılına gelindiğinde, kadınların kademeli olarak yasalaştığı görülen siyasal hakları, nihayet genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını da kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. 5 Aralık 1934 tarihinde İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığında toplanan hükümet 1924 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun (1924 Anayasası'nın) on ve on birinci maddelerinde 2599 Sayılı Kanunla: Onuncu maddenin özgün halindeki “*on sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebusan intihabına iştirak etmek hakkını haizdir*” hükmünü, “*yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçmek hakkını haizdir*” şeklinde değiştirmiştir. Ayrıca, on birinci maddenin özgün halindeki “*Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk, mebus intihap edilmek salâhiyetini haizdir*” hükmü de, “*otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir*” şeklinde değiştirmiştir²¹⁵.

Söz konusu Anayasa değişikliğine uygun olarak, 13 Aralık 1934 tarihinde, dönemin seçim yasası olan İntibah-ı Mebusan Kanunu'nun (Milletvekili Seçimi Kanunu) ilgili maddeleri düzenlenmiş ve böylece Türk kadınları yalnızca yaş koşullarına bağlı olmak üzere seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır²¹⁶.

Kadınlara seçme ve seçilme hakkının kademeli olarak düzenlendiği görülmektedir. Son kademe olan Milletvekili Seçim Kanunu'ndaki değişikliğin, BMM'deki üç yüz on yedi milletvekilinden iki yüz elli sekizinin olumlu, elli üçünün çekimser ve altısının boş oyuyla kabul edildiği kaydedilmiştir²¹⁷. Ayşegül Yaraman'a²¹⁸ göre; olumsuz oy kullanılmamış olması, konuya muhalefet edenlerin bulunmamasıyla değil, ataerkil

²¹⁴ Günver Güneş, “Türk Kadınının Muhtarlık ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme ve Seçilme Hakkını Kazanması ve Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarı Gül Esin (Hanım), *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi (ÇTDD)*, Cilt IX, Sayı 20-21, 2010, ss.171-190.

²¹⁵ **Bkz.:** T.C. Anayasa Mahkemesi, “Teşkilatı Esasiye Kanunu”, *Önceki Anayasalar*, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>, E.T.: 21.12.2022.

²¹⁶ Yıllar içerisinde yapılan değişikliklerden sonra günümüz T.C. Anayasası'nda ve ilgili seçim yasalarında (2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ve 2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun) seçme ve seçilme yaş koşulu her Türk vatandaşı için on sekiz yaş olarak uygulanmaktadır.

²¹⁷ Ayşegül Yaraman, *Türkiye'de Kadınların...*, s. 69.

²¹⁸ Yaraman, a.g.e., s. 70-71.

zihniyetteki erkek iktidarın güç paylaşımı anlamında kadınları bir tehlike olarak görmemeleriyle ilgilidir.

Çeşitli çalışmalarda ise, kadınların bu hakları elde etmesinin arkasında, iktidardaki kadroların Batılılaşma ve medenileşme hedeflerini gerçekleştirme düşüncesinin yattığı ve Mustafa Kemal Atatürk'ün bu konuda özellikle olumlu ve etkili olduğu belirtilmektedir²¹⁹. Örneğin Zafer Toprak²²⁰, 1930'lu yıllarda Avrupa'da nasyonal sosyalizmin erkeklik, yiğitlik, savaşkan bir millet gibi vurgularla feminizme darbe indirdiği sırada, T.C.'de kadınının konumunun iyileştiğini öne sürmüştür.

Eleştirel görüşler ise; **Cumhuriyet'in kadın devrimi** olarak adlandırılan bu gelişmelerin aslında dönemin siyasal alanını kadınlar açısından genişletmeye çalışan Nezihe Muhiddin, Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip, Muallim Nakiye, Latife Hanım gibi kadınların siyasal hak mücadelelerini bastırdığını öne sürmektedir. Buna göre, kadınların medeni haklarının iyileştirilmesiyle yetinilmiş ve kadınlar böylece Cumhuriyet modernleşmesinin edilgen simgeleri olarak kalmış ve birer siyasal özne olma talepleri ancak **erkek** siyasetçiler uygun gördüğünde kabul görmüştür. Türkiye'nin siyasal tarihinde inşa edilen toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin de temeli burada yatmaktadır²²¹. Eleştirel başka bir görüşe göre ise; Kemalist reformlar, kadın mücadelesinde yer alan kadınları cinsiyetsiz kılmış, hatta siyasal temsilciler olabilen kadınları erkek kimliğine bürünmek zorunda bırakmıştır²²².

Kadınların genel seçimlerde de seçme ve seçilme hakkını neden 1924 Anayasası yapılırken değil de 1934 yılında elde edebildikleri de çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Serpil Sancar²²³ bu duruma açıklık getirmeye çalışan iki görüşe işaret etmektedir. Bunlardan ilki; 1924'te BMM'de güçlü olan muhafazakârların (İkinci

²¹⁹ Nermin Abadan Unat, "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını", *Türk Toplumunda Kadın*, Derleyen: Nermin Abadan Unat, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1979; Deniz Kandiyoti, "Kurtulmuş Ama Özgürleşmemiş mi? Türkiye Örneği Üzerine Bazı Düşünceler", *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Kadın Araştırmaları, 5. Basım, İstanbul, 2015, ss. 67-70; Afet İnan, *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968, ss.128-129.

²²⁰ Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın...*, s. 442-443.

²²¹ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin...*, s. 166; Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap...*, s. 163.

²²² Deniz Kandiyoti, "Ataerkil Örüntüler, Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar", içerisinde *Kadın Bakış Açısından 80'ler Türkiye'sinde Kadın*, Derleyen: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 351.

²²³ Serpil Sancar, a.g.e., s. 167-168.

Grup) zaten kadınların siyasal haklarını elde etmelerini sağlayacak bir Anayasa değişikliğine izin vermeyeceği yönündeki görüştür. İkincisi görüş ise; kadınların siyasal haklarının 1930'lar itibariyle gündeme gelmesini, bu yıllarda Avrupa'da yükselen nasyonal sosyalizm ile faşist siyaset ve demokrat siyaset arasında kamplaşan dünyada T.C.'nin tercihini demokrat siyasetten yana yapmasıyla açıklamaktadır. Buna göre, kadınların siyasal hakları kadın mücadelesi sonucunda değil, yeni kurulan devletin uluslararası alandaki siyasi duruşunda bir araç olarak kullanıldığı için elde edilebilmiştir.

Türkiye'de kadın mücadelesinin kurumsallaşması olarak adlandırılabilir bütün bu süreci 1930 yılından değil de Osmanlı kadın hareketinden başlatmak işte bu nedenle önemlidir. Kadınlar T.C.'nin kuruluşu itibariyle, kurucu erkeklerle eşit statü ve konumlarda devleti yöneten ve toplumsal fırsatlardan yararlanan vatandaşlar olmamıştır. Bunun yerine, Osmanlı kadın hareketi kapsamında çeşitli dergi, dernek ve toplantılarla dile getirilen görüşlerin de ortaya koyduğu gibi, ulusun anaları, geleneğin ve milli kültürün taşıyıcıları olarak erkeklerden farklı toplumsal alanlarda kamusallaşmak serbestisine sahip olmuşlardır. Bu durum, modern siyaset anlayışında etkisini günümüze kadar sürdüren bir **cinsiyetçi sakatlanma** olarak değerlendirilmektedir²²⁴.

Türkiye'de kadınların genel oy hakkını da elde etmelerinden sonra tamamlanan siyasal hak mücadelesi süreci ilk kez 1935 yılında karşılık bulmuştur. 8 Şubat 1935 tarihinde gerçekleştirilen beşinci dönem BMM seçimlerinde parlamentoya seçilen üç yüz doksan dokuz milletvekilinden on yedisi kadın olmuştur. Daha sonra, 1936 yılında BMM'de boşalan sandalyeleri doldurmak için yapılan ara seçimde Çankırı milletvekili olarak Hatice Özgener isimli bir emekli öğretmenin seçilmesiyle bu sayı on sekize yükselmiştir²²⁵. Böylece kadın milletvekillerinin BMM'deki tüm milletvekillerine oranı yüzde dört buçuğa yükselmiştir.

²²⁴ Sancar, *Türk Modernleşmesinin...*, s. 112.

²²⁵ Sinan Meydan, "18 Kadın!", *Sözcü Gazetesi*, 8 Şubat 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2021/yazarlar/sinan-meydan/18-kadin-6248597/>, E.T.: 21.05.2021.

Tablo 1, Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar geçen sürede gerçekleştirilen genel seçimlerde BMM’ye ve daha sonra TBMM’ye girmiş kadın milletvekillerinin seçim yıllarına göre meclisteki toplam milletvekili sayısına oranlarını göstermektedir. Tablonun da ortaya koyduğu üzere; tıpkı kadın belediye başkanlarının sayısının dikkat çekici şekilde az olması gibi, 1935 yılından (bu çalışmanın yapıldığı tarih itibariyle) gerçekleşmiş olan son genel seçimi işaretleyen 2023 yılına değin TBMM’ye seçilen toplamda 11.915 milletvekilinin yalnızca yedi yüz on yedisi kadındır. Bu, T.C.’de kuruluşundan günümüze kadınların kadınlar tarafından temsil edilme oranının yaklaşık yüzde beş olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 1: Genel Seçim Yıllarına Göre Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki Kadın Milletvekili Sayısı ve Oranları

Genel Seçim Yılı	Meclisteki Toplam Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekillerinin Oranı (%)
1935	399	18	4,5
1939	429	16	3,7
1943	455	16	3,5
1946	465	9	1,9
1950	487	3	0,6
1954	541	4	0,7
1957	610	8	1,3
1961	450	3	0,7
1965	450	8	1,8
1969	450	5	1,1
1973	450	6	1,3
1977	450	4	0,9
1983	399	12	3
1987	450	6	1,3
1991	450	8	1,8
1995	550	13	2,4
1999	550	23	4,2
2002	550	24	4,4
2007	550	50	9,1
2011	550	79	14,4
7 Haziran 2015	550	97	17,6
1 Kasım 2015	550	81	14,7
2018	600	103	17,1
2023	600	121	20,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf>, E.T.: 30.12.2023.

TÜİK'in ortaya koyduğu ve Tablo 1'de gösterilen veriye göre; 1935 yılını takip eden üç genel seçimde sonraki yıllara göre daha çok sayıda kadın milletvekili seçilmesini, 1945 yılında çok partili siyasal yaşama geçilmesiyle açıklamak mümkün görünmektedir. Nitekim 1946 yılındaki genel seçimler itibariyle, yukarıda yer verilen tartışmaları haklı çıkarır biçimde kadın milletvekili sayısında azalma gözlemlenmiştir. 2007 yılında bir önceki genel seçimlerdeki artış oranından daha yüksek bir artış oranı görülmektedir (yüzde 4,4'ten yüzde 9,1'e). Bu artış kadın hareketinin o yıla kadarki kazanımlarının yanında, söz konusu seçim sürecinde Kadın Adayları Destekleme Derneği'nin (KA-DER) *“uyandırma ve farkındalık”*, *“bilinçlendirme”* ve *“ayaklandırma”* olmak üzere üç aşamalı olarak yürüttüğü ve *“bıyıklı kadınlar afişleri”* ve *“meclise girmek için erkek olmak şart mı?”* sloganıyla ses getiren kampanyasının başarısına bağlanmaktadır²²⁶. Takip eden beş genel seçimde yüzde 10'un üzerindeki kadın milletvekili oranı korunmuş ve 1 Kasım 2015 genel seçimi itibariyle ise bu oranda düzenli bir artış kaydedilmiştir.

Günümüze doğru artış eğiliminde olan ve 2023 genel seçimleriyle birlikte tarihindeki en yüksek sayıya eriştiği görülen kadın milletvekili sayısındaki bu artışı olumlu değerlendirmek gerçekçi olmayacaktır zira kadın milletvekili sayılarının erkek milletvekili sayıları ile karşılaştırılması genel eğilimi açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'nin çalkantılı siyasal tarihi düşünüldüğünde, kadınların siyasetteki varlığı ve katılım oranlarının arttırılması gibi konuların eril siyaset mekanizmaları içerisinde öncelikli konular olmadığı anlaşılmaktadır.

Ne var ki 2024 yılında gerçekleştirilen Mahalli İdareler Seçimleri sonuçlarında il, ilçe ve belde belediyelerine seçilen kadın belediye başkanı sayısı, yerel düzeyde bu durumun tersi bir eğilimin görüldüğünü ve umut var bir durum söz konusu olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu yerel seçimlerin bu anlamda değerlendirilmesine çalışmada ikinci bölümde yer verilmiştir.

Türkiye'de kadınların siyasal temsilindeki sorunlara açıklık getirmek için; ikinci bölümde öncelikle feminizm ve demokrasi ilişkisine değinilerek temsili

²²⁶ Songül Sallan Gül, “22 Temmuz Seçiminin Galibi Kim? Bıyıklı Kadınlar mı yoksa Eril Siyaset mi?”, *Toplum ve Demokrasi*, 1 (1), Eylül- Aralık, 2016, ss. 1-26, s. 1.

demokrasi ve siyasal katılım kavramları ele alınmıştır. Ardından, kadınların siyasal katılımını ve eşit temsilini arttırmada öne çıkan uygulamalar olan kadın kotalarına ve pozitif ayrımcılığa duyulan ihtiyaç vurgulanmış ve bunlar Türkiye’de kadın belediye başkanlığı çerçevesinde ele alınarak 2024 Mahalli İdareler Seçimleri sonuçları değerlendirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KADIN BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Yapısal hale gelmiş toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler; haklarda eşitsizlik, kaynaklarda eşitsizlik, ekonomik faaliyetlerde eşitsizlik, sağlık ve bağlantılı hizmetlere erişebilmede eşitsizlik, siyasal alanda eşitsizlik ve şiddet, taciz ve istismar olarak sıralanmaktadır²²⁷. Haklarda eşitsizlik, sosyal, ekonomik, yasal ve siyasal haklar açısından dünyanın tüm bölgelerinde görülen toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini; kaynaklarda eşitsizlik, eğitim, iş, toprak ve sermaye gibi kaynaklara sahip olmada kadınların erkeklerin gerisinde olmasını; ekonomik faaliyetlerde eşitsizlik, kadınların düşük ücretli işlerde pazarlık gücünden yoksun olarak çalışmalarını ya da ev içi ücretsiz emek kullanma zamanının kadınlarda erkeklere göre çok daha yüksek olmasını; sağlık ve bağlantılı hizmetlere erişebilmede eşitsizlik ise, kadınların kendi bedenlerine yönelik karar alma süreçlerindeki sınırlı ve etkisiz konumlarını ifade etmektedir.

Kadınların söz konusu bu eşitsizliklere karşı mücadelesi her bir alanda olduğu gibi siyasal alanda da sürmektedir. Çünkü siyasal alan, tıpkı diğer toplumsal alanlar gibi cinsiyet verili bir alandır. Siyasal alanda cinsiyetçiliğin göstergeleri; siyasi partilerin örgütlenme biçimlerinde ve kadın ve erkeklerin siyasal süreçlere katılımlarında (parti üyeliği, adaylık, oy verme, davranışı vb.) ortaya çıkmaktadır²²⁸. Toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler; siyaset kavramının ortaya çıkışı ve gelişiminde **eril-merkezcilik** kavramının tartışılmasını da beraberinde getirmiştir²²⁹. Eril merkezilik, erkekliğin merkezde ve iktidara içkin olduğu ve kendisini sürekli olarak yeniden ürettiği bir sistemde, kadın ve erkek arasındaki iş bölümünün de buna göre düzenlenmesini ifade etmektedir.

²²⁷ Yıldız Ecevit, “Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışabilir?”, 13 Şubat 2020, <https://kaminsavunmasi.org/toplumsal-cinsiyetle-yoksulluk-iliskisi-nasil-kurulabilir-bu-iliski-nasil-calisilabilir-yildiz-ecevit/>, E.T.: 12.12.2023.

²²⁸ Serpil Çakır, “Bir’in Nostaljisinden Kurtulmak: Siyaset Teorisine ve Pratiğine Cinsiyet Açısından Bakış”, *Yerli Bir Feminizme Doğru*, Yayına Hazırlayanlar: Aynur İlyasoğlu ve Necla Akgökçe, Sel Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s. 399.

²²⁹ Sibel Özbudun; Balkı Şafak; N. Serpil Altuntek. *Antropoloji: Kuramlar, Kuramcılar*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2005, s. 302.

Dünya genelinde, siyasal karar alma mekanizmalarındaki eril-merkezciliğin ortadan kaldırılması ve kadınların siyasal alanda erkeklerle birlikte eşit şekilde yer almasını sağlamada **pozitif ayrımcılık** ve **kota uygulamaları** gibi eşitlik politikaları etkili olmaktadır. Bu eşitlik politikalarını değerlendirmeden önce kadınların siyasal katılımının ve eşit temsiline önemi vurgulamak amacıyla feminizm ve demokrasi ilişkisine ışık tutulmuştur. Temsili demokrasi, siyasal katılım ve yönetim kavramlarına değinilerek gerek merkezi gerekse de yerel siyasette kadınların varlığının ne ifade ettiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. **Yönetişim feminizmi** (feminist yönetim) düşüncesi çerçevesinde ise kadın belediye başkanlığının önemi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

2.1. Feminizm ve Demokrasi İlişkisi

Demokrasi kavramı Latince halk anlamına gelen **demos** ve egemenlik anlamına gelen **kratos** kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Antik Yunanlılar tarafından “*çoğunluklar, insanlar ya da Atinalılar*” anlamlarında kullanılan bir sözcük olan demos; özgür ve toprak ve köle sahibi erkeklerden oluşan topluluğu ifade etmekteydi. Mülksüzler, kadınlar ve yabancılar demosun parçası ve muhatabı değil, yalnızca ona tâbi unsurlardı²³⁰. **Demos kratosu** “*halkın egemenliği*” olarak tanımlarken²³¹ bu ayrımın akılda tutulması gerekmektedir.

Ortaya çıkışından günümüze kadar geçen sürede uğradığı değişime rağmen, demokrasi düşüncesinde birkaç temel unsur bulunmaktadır. Öncelikle, demokrasi ancak halk ve iktidar arasındaki ilişkinin belirlenmesi süreçlerine halkın tümüyle katılımı, azınlık haklarına saygılı bir çoğunluk yönetiminin sağlanması, kişiye ait temel hak ve özgürlüklerin korunması ve toplumun tüm üyelerine fırsat eşitliği sağlanması koşullarının bir arada gerçekleşmesiyle mümkün olabilir²³². Diğer bir ifadeyle, gerçek demokrasiler halk egemenliğinin, yani halkın yönetimdeki söz

²³⁰ Mehmet A. Kılıçbay, *Siyasetin Bu mu Türkiye?*, Ankara, Ebaıl Yayınevi, 2006, ss. 61-63.

²³¹ Josiah Ober, “The Original Meaning of ‘Democracy’: Capacity to Do Things, Not Majority Rule”, *Princeton/Stanford Working Papers in Classics*, Paper No 090704, 2007, <https://www.princeton.edu/~pswpc/pdfs/ober/090704.pdf>, E.T.: 10.05.2021, s. 3-4.

²³² Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2005, s. 388.

hakkının sürekli olduğu sistemlerdir. Bu da halkın, kendisini yönetecek kişileri seçtikten sonra da toplumsal sorunlar hakkındaki kararlara gerek doğrudan gerekse de çeşitli örgütler aracılığıyla dolaylı olarak katılıp yöneticileri etkilemesi ve denetlemesi yoluyla mümkün olabilir²³³. Robert A. Dahl²³⁴ da “*katılım, oy kullanma eşitliği, bilgi edinebilme ve gündemin kontrolü gibi unsurları; gerçek demokrasinin olmazsa olmazları*” şeklinde değerlendirmektedir. Bu noktada, gerçek demokrasi ile ideal demokrasinin aynı şeyler olmadığını belirtmek gerekmektedir. Giovanni Sartori²³⁵, demokrasinin ideal olan ile gerçek olanın karşılıklı etkileşimi ve olması gerekenle olan arasındaki çekişme ile şekillenen bir kavram olduğunu belirtmektedir. Demokrasi kavramı, Batı uygarlığı ve tarihselliği ile özdeşleştirilmesi nedeniyle günümüzde gittikçe daha karmaşık ve muğlak hale gelmiştir. Siyasal yelpazede sağ, sol, liberal vb. hemen her türden görüş, üzerinde uzlaşılmış bir tanımı varmışçasına demokrasi talep etmektedir²³⁶. Siyasal söylemlerde bu şekilde meşruiyet sağlamak için kullanılıyor olması demokrasiyi anlamsız bir değer kümesi haline getirmektedir. Arend Lijphart²³⁷, ideal demokrasinin halkın tamamının arzu ve isteklerinin yerine getirilmesi anlamına geleceğini, böylesi bir uygulamanın ise hiçbir zaman söz konusu olmadığını ve olamayacağını söylemektedir.

Demokrasinin daha iyi nasıl uygulanacağı sorusuna verilen farklı cevaplar ekseninde birçok demokrasi kuramı ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşmayı, demokrasinin çoğulculuk, katılımcılık, özgürlük ve eşitlik gibi çeşitli özelliklerine atfedilen önemin derecesiyle de açıklamak mümkündür. Benzer şekilde Maurice Duverger²³⁸ de demokrasi kuramının oluşumuna liberallerin yaptığı katkının liberal demokrasiyi (siyasal demokrasiyi), sosyalistlerin yaptığı katkının ise sosyal demokrasiyi (ya da demokratik sosyalizmi) doğurduğunu söylemektedir.

²³³ Ali Öztekin, *Siyaset Bilimine Giriş: Toplum Devlet Parlamento Hükümet Kamu Yönetimi*, 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, 2016, s. 60.

²³⁴ Robert A. Dahl, *Demokrasi Üzerine*, 4. Basım, Phoenix Yayınevi, 2021, s. 46.

²³⁵ Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çevirenler: Tunçer Karamustafaoğlu & Mehmet Turhan, 2. Baskı, Sentez Yayınları, 2014, s. 9.

²³⁶ Fahriye Üstüner, “Türkiye’de Demokrasi Tartışmalarının Düşünsel Arka Planı: 1945-1950”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 27, (1-2), 2000, ss. 183-206, s. 184.

²³⁷ Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler: Yirmi Bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, Çevirenler: Ergun Özbudun & Ersun Onulduran, Yetkin Yayınları, 1996, Ankara, s. 1.

²³⁸ Maurice Duverger, *Siyasal Rejimler*, Çeviren: Teoman Tunçdoğan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1986, s. 22.

Farklı demokrasi kuramlarının başında liberal demokrasi (siyasal demokrasi) kuramı gelmektedir. Liberal demokrasilerde, azınlıkta olanların, çoğunlukta olanların yönetimine ve burada oluşabilecek keyfiliğe karşı korunduğu bir düzen söz konusudur. Bağımsız bir yargı denetimiyle siyasal iktidarın sınırlandırılması öngörülür. Böylece bireysel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınacağı ve çoğunluğun diktasının önüne geçileceği varsayılmaktadır. Liberal demokrasinin bir diğer önemli unsuru ise seçimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağımsız bir yargı sistemiyle birlikte düşünüldüğünde, seçimler sayesinde, azınlıklar da yasal olarak tanınmakta, hak ve özgürlükleri güvence altına alınmakta ve iktidarı elde etme imkânları saklı tutulmaktadır. Liberal demokrasi kuramı; temsil yeteneği ve katılım kapasitesi gibi konularda çokça eleştiriye maruz kalmış ve hâlâ da kalmakta olan bir kuramdır²³⁹. Liberal devlet düzeninin, demokrasiyi yalnızca hak ve özgürlükler düzeyinde değerlendirmesinin, geri planda kalan toplumsal grupların mücadele zeminini zayıflattığı öne sürülmektedir. Liberallerin hükümetlere getirdikleri sınırlamaların, iddia edildiği gibi, yalnızca bireysel hak ve özgürlükleri koruma amaçlı olmadığı, demokrasiyle çelişen bir eşitsizliğe çanak tuttuğu söylenmektedir²⁴⁰. Buna göre; örneğin *“eşit oy hakkı, siyasal kararlar üzerinde eşit bir etkiyi garantilemez çünkü siyaset için kullanılan kaynaklar (para, ilişkiler, eğitim, zaman) orantısız bir şekilde bazı grupların lehinedir. Seçimle oluşmayan organların ekonomik ya da bürokratik gücü, önemli kararların onların belirlediği koşullarda alınmasını sağlayacak kadar büyüktür”*²⁴¹. Liberal demokrasi kuramına getirilen eleştirilerin sosyal demokrasi, radikal demokrasi, seçkin demokrasi, müzakereci demokrasi ve çatışmacı demokrasi vb. demokrasi kuramlarını doğurduğunu söylemek mümkündür. Çalışmanın amacını ve kapsamını aştığından ve cinsiyet farklılığını vurgulamadıklarından bu demokrasi kuramlarına detaylı olarak yer verilmemiştir.

Günümüzde demokrasinin antik Yunan demokrasisinden çok büyük farklılıklar gösterdiği ortadadır²⁴². Ulus devletlerin nitelik ve niceliklerinin değişip

²³⁹ Eylem Özdemir, “Liberal Demokrasi Eleştirileri ve Radikal Demokrasi Teorisi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 30, 2018, ss. 125-138, s. 126.

²⁴⁰ Ülkü Doğanay, *Demokratik Usuller Üzerine Yeniden Düşünmek*, İmge Yayınları, Ankara, 2003, s. 31.

²⁴¹ Anne Phillips, *Demokrasinin Cinsiyeti*, Çeviri: Alev Türker, Metis Yayınları, İlk Basım, 1995, s. 29.

²⁴² Robert A. Dahl, *Demokrasi Üzerine...*, 2021, ss. 21-36.

karmaşık hale gelmesi ve ulusötesi yapıların ortaya çıkmasıyla demokrasi kavramı ve bunun uygulanması da değişime uğramıştır. Yönetişim kavramını da içine alan böylesi bir demokrasi anlayışı çerçevesinde demokratik yönetimlere yönelik talep ve beklentilerin artması kaçınılmaz olmuştur. Feminist kuram da söz konusu bu talep ve beklentilerden azade değildir. Öyle ki günümüzde başta Kanada olmak üzere çeşitli ülkelerde gerek merkezi gerekse yerel yönetimde yönetim feminizmi (*governance feminism*) ya da bir diğer ifadeyle **feminist yönetim** (*feminist governance*) kavramlarına vurgu yapılmaktadır. Feminizmin demokrasiye yönelik talep ve beklentilerini ve yönetim feminizmi (feminist yönetim) kavramını ele almadan önce, demokrasiyi anlamada temel kavramlar olarak karşımıza çıkan temsili demokrasi, siyasal katılım ve yönetim kavramlarının aydınlatılması gerekmektedir.

2.1.1. Temsili Demokrasi, Siyasal Katılım ve Yönetişim

Temsili demokrasilerde, iktidarın doğrudan doğruya halk tarafından değil, temsilciler aracılığıyla kullanılması söz konusudur. Temsilciler yasalara uygun bir şekilde gerçekleştirilen seçimler yoluyla vatandaşlar adına yetki kullanmak üzere iktidara gelirler. Halka sürekli hesap vermek durumundadırlar ve değiştirilebilir olduklarının farkındadırlar. Çoğulculuk ve katılımcılık gibi iki önemli ayırıcı özelliğe sahip olan temsili demokrasilerde; her türlü düşünce ve ideolojinin temsilcileri, siyasal iktidarı ele alma yarışına kısıtlanmaksızın örgütlenerek katılabilmekte ve tüm toplumsal çıkar örgütleri, temsil ettikleri kesimlerin hak ve çıkarlarını parlamento ve diğer platformlarda özgürce koruma olanağına sahip bulunmaktadır²⁴³.

Siyasal katılım ise endüstrileşmiş modern toplumlarda, bireylerin siyasal sistem karşısında tutum ve davranışlarını ortaya koymalarını ifade etmektedir²⁴⁴. Siyasal katılım, siyasal bir davranış türü olarak bireylerin, alınan ya da alınacak her türlü siyasal, ekonomik ve toplumsal karar karşısında gösterdikleri tepkiler, eğilimler ve yaklaşımlardan oluşmaktadır²⁴⁵. Siyasal tutum ve davranışlar eyleme dönüşmedikçe

²⁴³ Ali Öztekin, *Siyaset Bilimine...*, 2016, s. 67.

²⁴⁴ Münici Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 16. Basım, Bilgi Yayınevi, 2004, İstanbul, s. 130.

²⁴⁵ Ali Öztekin, a.g.e., s. 229.

bunların siyasal katılım olarak adlandırılması mümkün değildir²⁴⁶. Bu çerçevede, vatandaşların doğrudan ya da dolaylı olarak toplumsal çıkarları doğrultusunda siyasal kararları etkilemeye yönelik gerçekleştirdikleri tüm eylemler siyasal katılım olarak değerlendirilebilir. Diğer bir ifadeyle; kişinin özgür bir şekilde yaptığı tercihler ve verdiği kararlar sonucunda siyasal karar alma pozisyonlarına gelecek kişileri belirlemek ve onları etkilemek amacıyla ortaya koyduğu eylem ve faaliyetler siyasal katılımdır²⁴⁷. Bu eylem ve faaliyetlere bir siyasi partiye üye olma, seçim kampanyalarında çalışma, mitingler ve siyasal tartışmalara katılma, oy kullanma, yönetimde görev alma vb. örnekler gösterilebilir. Bunlar **aktif siyasal katılımı** ifade eden eylem ve faaliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Robert A. Dahl²⁴⁸, aktif siyasal katılımın aşamalarını ilgi, önemseme, bilgi ve eylem olarak sıralamaktadır. İlgi, siyasal olayları izlemeyi ifade ederken, önemseme bunlara önem vermeyi; bilgi, söz konusu olaylar ve sorunlar hakkında bilgi sahibi olmayı ve eylem ise aktif katılımı ifade etmektedir.

Ersin Kalaycıoğlu²⁴⁹, bir davranışın siyasal katılım olması için onun herhangi bir siyasal topluluğa üye olan bir birey tarafından tasarlanmış olması gerektiğini söylemektedir. Buna göre, başkalarının zoru ya da yönlendirmesi ile belirlenen siyasal davranışlar siyasal katılım değil “*uyarılmış siyasal katılım*” olarak nitelendirilmelidir. Bu durumu ayrıca **pasif katılım** olarak adlandırmak da mümkündür. Pasif katılımın yalnızca oy verme davranışını içerdiği söylenebilir. Kadınların kocaları ya da aile içerisinde sözü geçen baba, amca, dayı, oğul gibi erkeklerin yönlendirdiği şekilde oy kullanması bu duruma bir örnektir. “*Siyasal katılımın, seçmeye yönelik pasif eylemi*” olarak adlandırılacak oy verme eyleminde cinsiyetler arasında önemli bir fark bulunmadığının altını çizen Hamza Bahadır Eser ve Mehmet Dinç²⁵⁰, 2009 yılında gerçekleştirdikleri çalışmada okur-yazar olma ya da olmama, çalışma durumu, medeni

²⁴⁶ Ergun Özbudun, *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 363, Ankara, 1975, s. 2.

²⁴⁷ Ersin Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983, s. 10.

²⁴⁸ Robert A. Dahl, *Modern Political Analysis*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall Inc., 1963, s. 57.

²⁴⁹ Ersin Kalaycıoğlu, *Çağdaş Siyasal Bilim*, Beta Yayınları, İstanbul, 1984, s. 200.

²⁵⁰ Hamza Bahadır Eser & Mehmet Dinç, “Kadınların Siyasal Katılımını Arttırmaya Yönelik Bir Yöntem Olarak Kota Uygulamaları”, *Yerel Siyaset Dergisi*, 2, ss. 13-17.

hal, sosyoekonomik statü, eğitim ve yaş gibi faktörlerin kadınların oy verme davranışında önemli bir etkisi olmadığını tespit etmiştir. Ne var ki bu konuda yapılan birçok araştırma; yalnızca oy verme davranışı (pasif katılım) açısından değil ancak aktif katılım açısından cinsiyetler arası farklar bulunduğunu ortaya koymaktadır²⁵¹. Buna göre; kadınların aktif siyasal katılımının erkeklerle göre daha düşük oranda olmasının sebebi ataerkil değerler sistemi çerçevesinde kadınlara geleneksel roller biçilmesi ve siyasetin erkek işi olarak görülmesidir.

Temsili demokrasi ve aktif siyasal katılım ile pasif siyasal katılım kavramları böylece aydınlatıldıktan sonra, yönetim feminizmi ve feminist yönetim kavramlarını anlamlandırmak üzere, yönetim kavramının tanımlanmasına geçilebilir. Yönetim, yönetime ilgili tüm aktörlerin katılımını talep eden bir anlayış olarak, yönetenlerle yönetilenler arasındaki keskin farklara dayanan geleneksel anlayıştan ayrılmaktadır. Vatandaşları ön plana çıkaran yönetim anlayışında, yönetime dair bilgi ve belgelere erişim, bir lütuf değil bir talep olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek bürokratlar gerekse de siyasetçiler görev süreleri boyunca kullandıkları kaynaklar ve verdikleri kararlar konusunda kişisel sorumluluk ve hesap verebilirlik baskısı altındadırlar.

Selime Güzelsarı²⁵² yönetimin üç temel ilkesini sıralamaktadır: Katılım, hesap verebilirlik ve şeffaflık. Katılım, kamu hizmetleri sağlanırken ortaya çıkabilecek talep ve tercihlerin ifade edilmesine alan yaratan bir sürece işaret etmektedir. Katılım ilkesi, hizmetlerden faydalananların karar süreçlerine katılmalarını ve hizmet kalitesinin belirlenmesine katkıda bulunmalarını sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır²⁵³. Hesap verebilirlik, kamu görevlilerinin eylemlerinden hesap vermeleri gerekliliğini ifade etmektedir. Şeffaflık ise, hesap verebilirliğin güçlendirilerek açık bir yönetim sağlanması anlamına gelmektedir. Politika oluşturmada kamu ve özel sektör arasında

²⁵¹ **Bkz.:** Richard L. Fox & Jennifer L. Lawless, “Gendered Perceptions and Political Candidacies: A Central Barrier to Women’s Equality in Electoral Politics”, *American Journal of Political Science*, 55 (1), 2010, ss. 59-73; European Parliament, *Women in Politics in the EU: State of Play in 2024*, 06.03.2024, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760348/EPRS_BRI\(2024\)760348_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760348/EPRS_BRI(2024)760348_EN.pdf), E.T.: 22.04.2024.

²⁵² Selime Güzelsarı, “Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları”, *A.Ü. SBF- GETA Tartışma Metinleri*, No. 66, 2004, s. 17.

²⁵³ Birgül Ayman Güler, *Devlette Reform Yazıları: Dünyada ve Türkiye’de Ekonomik Liberalizasyondan Siyasi-İdari Liberalizasyona*, Paragraf Yayınları, Ankara, 2005, ss. 144-145.

dayanışma sağlanıp yolsuzluğun azaltılması ancak şeffaflık sayesinde mümkün olabilmektedir. Bu ilkelerle ortaya çıkıp gelişen yönetim anlayışı, dünya genelinde geleneksel yönetim anlayışını yavaş yavaş zayıflatıp yerinden ederken; bürokrat ve siyasetçiler temsili hükümetin eski usullerine bağlı kalmakta direnç göstermek yerine, hizmetleri piyasa odaklı tekniklerle kamu ve özel sektörün ağırları içerisinde geliştirip sunmak konusunda gittikçe daha çok deneyim kazanmışlardır. Mark Bevir²⁵⁴, söz konusu bu gelişmenin demokratik bir yenilenmeye işaret ettiğini ve politika yapma biçimlerinde ve vatandaşların yönetimlere katılımında çeşitliliğin artmasına sebep olduğunu belirtmektedir.

Demokrasinin nasıl tanımlandığı temsili demokrasi, siyasal katılım ve yönetim kavramları ekseninde böylece ele alındıktan sonra, feminizmle ilişkisini değerlendirmek mümkündür. Anne Phillips²⁵⁵'e göre, *“feminizm de demokrasi de eşitlik nosyonlarıyla ilgilendiği ve ikisi de keyfi iktidara karşı çıktığı için, iki geleneğin çok fazla ortak noktası vardır ama birbirlerine koşut bir şekilde gelişmemişlerdir. Eşitlik ideallerinin onları birleştirdiği düşünülebilirse de ikisi arasında doğrudan bir bağ olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.”* Ne var ki Anne Phillips²⁵⁶ feminizmin demokrasiye katkıda bulunduğunu inkâr etmemektedir. Ona göre hangi düşünce ve ideolojiye dayanırsa dayansın, yüzyıla damgasını vuran demokrasi anlayışlarının temeli erkektir. Cinsiyetten arınmış gibi sunulan insan ve birey kavramları kuramda da uygulamada da erkeğe işaret etmektedir. Feminizm ise bu aldatmacaya meydan okuyarak siyasetin alanı sayılan kamusal alanla, siyaset dışı tutulan özel alan arasındaki sınırları sorgulamış ve *“kişisel olan siyasaldır”* sloganıyla demokrasinin alanının genişlemesine çok önemli bir katkıda bulunmuştur. Fatmagül Berktaş²⁵⁷ ise, demokrasi ile feminizm arasındaki ilişkiyi liberalizmin ataerkil yapısı bağlamında değerlendirmektedir. Buna göre; *“liberal kuramda bireyler, toplumsal ilişkilerden bağımsız olarak bazı haklara sahiptirler. Yine de bu tür özgürleştirici formüller halâ güçlü bir öge olarak ataerkini içlerinde barındırmaya devam ederler. On dokuzuncu yüzyıl liberal düşüncesi, kamusal ve özel alanlar arasındaki*

²⁵⁴ Mark Bevir, *Democratic Governance*, Princeton University Press, 2010, ss. 1-17, s. 4.

²⁵⁵ Anne Phillips, *Demokrasinin Cinsiyeti...*, s. 13.

²⁵⁶ Anne Phillips, a.g.e., s. 18; s. 50.

²⁵⁷ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, Altıncı Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2018, s. 37.

vazgeçilmez ayrım temelinde, özgürlük alanının bireyin özel yaşantısında, aile içerisinde olduğunu varsayar. Kamusal alan hem zorunluluğun hem de erkeklerin alanıdır. (...) Buna karşılık birey (erkek), ailenin özel alanında özgürlüğünü kısıtsızca (kadınlar ve çocuklar üzerinde iktidara sahip bir patriyark olduğu için, devlet müdahalesinden bağımsız olarak) kullanabilir.”

Feminist kuramın demokrasi ile ilişkisi; farklı feminizmler ve bu çerçevede gelişen feminist hareketlerin, demokratik ilke ve uygulamalarla hangi noktalarda kesiştiğini anlamak için de değerlendirilmesi gereken bir ilişkidir. En genel tanımıyla cinsiyetlerin sosyal, ekonomik ve siyasal eşitliğinin savunulması olan feminizmin, demokratik kurumların ve ideolojilerin gelişimine olan etkisi inkâr edilemez. Tarihsel olarak ataerkil yapılara meydan okuyan feminist kuram; toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik ederken, bunun demokratik ilkeler çerçevesinde gerçekleşmesinin hedeflenmesi kaçınılmaz olmuştur. On sekizinci yüzyılın sonlarından Aydınlanma düşüncesine, on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarındaki oy hakkı hareketine kadar feminizm, demokratik uygulamaların şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Feminist aktivistlerin kadınların oy hakkı için mücadele etmesi, demokratik katılımın artırılması ve daha kapsamlı reformların yapılmasının önünü açmıştır. Bunun yanında, geleneksel (ya da anaakım) demokratik uygulamalara yönelik feminist eleştiriler, marjinalleştirilmiş grupların sesine dikkat çekmiş ve daha kapsayıcı ve müzakereci yöntemler için çağrıda bulunmuştur. Seyla Benhabib, Iris Marion Young ve Jurgen Habermas gibi akademisyenler²⁵⁸, demokratik uygulamaların yeniden düşünülmesinin demokratik katılımı güçlendireceğini ve sistematik eşitsizliklerin giderilmesine katkı sağlayacağını öne sürmüşlerdir²⁵⁹. Kesişimsellik kavramının ortaya atılmasıyla, ırk, sınıf ve cinsiyet gibi örtüşen kimliklerin baskıyı nasıl deneyimledikleri ve buna yönelik çözümlerin çeşitli demokratik örgütlenme yöntemleriyle nasıl ortaya koyulabileceği tartışmaları ivme kazanmıştır. Bütün bu

²⁵⁸ **Bkz.:** Seyla Benhabib (Ed.), *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*, Princeton University Press, 1996, Princeton.

²⁵⁹ Seyla Benhabib, “Democracy and Identity: In Search of the Civic Polity”, *Philosophy and Social Criticism*, Volume 24, Issue 2-3, 1998, ss. 85-100.

gelişme ve tartışmaların, feminist kuram ve demokrasi arasındaki ilişkinin dinamik yapısına işaret ettiğini söylemek mümkündür.

2.1.2. Yönetişim Feminizmi ya da Feminist Yönetişim

Günümüzde kadın mücadelesinde, demokratik örgütlenme ve toplumsal cinsiyet eşitliği normlarını yayma konusunda birçok yeni yöntem geliştirilmektedir. Yönetişim feminizmi ya da feminist yönetim anlayışı da yirmi birinci yüzyılın getirdiği karmaşa içerisinde daha kapsayıcı ve esnek bir yönetim biçimi talebiyle bu doğrultuda ortaya çıkmıştır. Yönetişim feminizmini feminist dalgalar içerisinde konumlandırmak gerekirse, 1980’li yıllar itibariyle ikinci ve üçüncü dalga feminizmlere paralel olarak geliştiğini söylemek mümkündür. Feminist kuramın ve uygulamalarının devletlerin yapısı ve işleyişlerine içkin hale getirilerek, taban hareketlerinden BM ve DB gibi küresel kuruluşlara kadar birçok düzeyde yerleştirilmesini ve bürokratik ve yasal çerçevelerin bu anlayışla yeniden biçimlendirilmesini ifade etmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde sivil toplum hareketlerine olan ilginin yeniden canlanması yönetim feminizminin gelişmesinde etkili olmuştur. Çünkü yine bu dönemde yerleşik cinsiyet normlarına ve sömürgeci dayatmalara yönelik eleştirilerin yanı sıra küresel ekonomik eşitsizliklere ve neoliberal politikalara yönelik eleştiriler de söz konusu olmuş ve bunlar **ulusötesi feminist ağların** (transnational feminist networks) yükselişini beraberinde getirerek yönetim feminizminin temellerini atmıştır. Söz konusu bu ağlar, neoliberal politikaların etkilerine karşı küresel düzeyde kadın haklarını savunarak, “*yoksulluğun kadınlaştırılması*”, “*toplumsal cinsiyet adaleti ve ekonomik adalet*”, “*kalkınmanın sağlanması*” gibi yeni sloganlar yaratarak, feminist düşüncenin, resmi yönetim yapılarına sızmasının yolunu açmış ve feminist aktivizmde önemli bir gelişme kaydedilmesine ön ayak olmuştur²⁶⁰.

Feminist kuram ve uygulamada feminist dalgalar ve onların özdeşleştiği farklı feminizmlerden ayrı ve bunları kapsayıcı önerilerde bulunan yönetim feminizminde,

²⁶⁰ Noëlle McAfee & Katie B. Howard, “Feminist Political Philosophy”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Aralık 2023, <https://plato.stanford.edu/entries/feminism-political/#Aca>, E.T.: 21.02.2024.

yönetişim ile; yerel, ulusal ve küresel düzeylerdeki resmi ve gayri resmi tüm yönetim süreçleri, yasal düzenlemeler, kurumsal normlar, politikalar ve siyasal yetkinin hesap verebilirlik çerçevesinde kullanıldığı tüm ilişki ve ağlar kastedilmekte²⁶¹ ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin hangi kurumsal değişikliklerle sağlanabileceğine odaklanılmaktadır. Yönetişimin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sürdüren toplumsal kodları, politikaları ve uygulamaları şekillendirmede önemli rol oynadığı ön kabulüyle, kurumların feminist bir yönetim anlayışı etrafında dönüşmesi önerilmektedir. Buna göre; hükümet organları, ulusal ve uluslararası örgütler, özel sektör kuruluşları ve sivil toplum örgütleri gibi, kamu politikalarını etkileyen ve toplumsal norm ve kabulleri şekillendiren kurumlar yeniden ele alınmalı ve bunlar bünyesinde yer alan ve kadınların yönetim süreçlerine tam katılımını ve bu yöndeki fırsat eşitliğini engelleyen tüm sistematik unsurlar ortadan kaldırılmalıdır²⁶².

Yönetişim feminizmini prensip edinmiş fon sağlayıcı özel sektör ya da uluslararası kurum ve kuruluşların hükümetler üzerindeki baskılarıyla, toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetildiği karma örgütlenme biçimleri ve bütünsel ve kapsayıcı yönetim ve hizmet sunumu teşvik edilmektedir. Hiyerarşik olmayan bir biçimde uluslararası denetime tâbi ve toplumsal cinsiyet odaklı bir anlayış olarak yönetim feminizmi, feminist kuramdan temellenmekte ve merkezine kesişimselliği koymaktadır. Buna göre; kadınlar için bireysel deneyimleri şekillendiren ve birden fazla kimliğin ve baskı biçiminin karmaşık etkileşimini vurgulayan kesişimsellik ile kurumların dinamik doğası bir arada ele alınarak, buradaki kapsayıcı ve kalıcı değişimin ancak feminist bir yöntemle mümkün olabileceği öne sürülmektedir²⁶³. Bu çerçevede, kadınların hükümetin çeşitli kademelerinde görev almalarını da yönetim feminizmi kapsamında ele almak mümkündür. Böylece feministlerin, kadınlara yönelik politikaların yalnızca sonuçlarını değerlendirmeleri değil, politika yapım süreçlerinde de etkin bir şekilde yer almaları mümkün olabilmektedir. Marian Sawer

²⁶¹ Marian Sawer, Lee Ann Banaszak, Jacqui True & Johanna Kantola, *Handbook of Feminist Governance*, Edward Elgar Publishing, United Kingdom, 2023, ss. 1-13.

²⁶² Catriona Mackenzie & Natalie Stoljar (Editörler), *Relational Autonomy: Feminist Perspectives on Autonomy, Agency and the Social Self*, Oxford University Press, 2000; J. Anne Tickner, *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*, Columbia University Press, 2001.

²⁶³ Michal Grahn, "Gendered Institutions and Where to Find Them: A Critical Realist Approach", *Politics & Gender*, 2023, ss. 1-25.

vd.²⁶⁴, bu durumu, “(...) *içerdekiler bir yandan hiyerarşiyle uzlaşmak zorunda kalmış olsalar da, diğer yandan feminist politika ağları ve uluslarüstü kurum ve kuruluşlarla etkileşim sağlamaya yönelik politikaların kamu kurumları tarafından benimsenmesinde ve uygulanmasında etkili olmuşlardır*” şeklinde açıklamaktadır. Burada içerdekilerden kasıt, çeşitli hükümet kademelerinde görev alan kadınlardır. Kadın belediye başkanlığı da bu noktada önem kazanmaktadır.

Yönetişim feminizmi, uygulayıcılarının yararlanabileceği çeşitli araçlar önermektedir. Bunlar; feminist politika savunuculuğu, hukuki reformlar, kurumsal sorumluluk ve toplumsal cinsiyete duyarlı yönetim olarak sıralanabilir. Feminist politika savunuculuğu ile, yönetişimin tüm düzeylerinde politika ve lobi yapılırken bunun kadınlara özgü ihtiyaçların ve karşılaştıkları kadın olmaya özgü zorlukların gözetilerek yapılması kastedilmektedir. Hukuki reformlar, ayrımcı uygulamaları ortadan kaldıracak yasal düzenlemelere gidilmesini ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin yasalar önünde sağlanması hedefine işaret etmektedir. Kurumsal sorumluluk ile, tüm kurumların toplumsal cinsiyet eşitliği yönündeki eylem ya da eylemsizliklerinden sorumlu tutulması ve buna yönelik karar alma süreçlerinde şeffaf olunması ifade edilmektedir. Toplumsal cinsiyete duyarlı yönetim ise, diğer tüm stratejileri kapsayacak şekilde yerel düzeyden ulusal düzeye ve ulusal düzeyden küresel düzeye yönetişimin her boyutunda toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasını ifade etmektedir²⁶⁵.

Temsili demokrasi, siyasal katılım ve yönetim kavramları demokrasiyi anlamada temel kavramlar olarak böylece aydınlatıldıktan ve demokrasi ile feminizm ilişkisine bu tezin düşünsel temelini de oluşturan yönetim feminizmi kavramı çerçevesinde değinildikten sonra, kadınların siyasal katılımını arttırmada öne çıkan iki eşitlik politikası olarak pozitif ayrımcılık ve cinsiyet (kadın) kotalarına değinilebilir. Çünkü yönetim feminizmi temelinde inşa edilecek toplumsal cinsiyete duyarlı

²⁶⁴ Marian Sawer, vd., a.g.e., s. 2.

²⁶⁵ Inderpal Grewal & Caren Kaplan (Editörler), *Scattered Hegemonies: Postmodernity and Transnational Feminist Practices*, University of Minnesota Press, 1994.

politikaların kadınlar için etki yaratması ancak onların siyasal katılımının bu tür eşitlik politikalarıyla artırılması sayesinde mümkün olabilmektedir.

2.1.3. Kadınların Siyasal Katılımı ve Eşit Temsili İçin Uygulamalar

Dünyada kadınların siyasal katılımı ve eşit temsili için ortaya koyulan uygulamalar incelendiğinde; kadın-erkek eşitliğinin, karar alma mekanizmalarında kadınların varlığını sağlamanın, onların çıkarlarını desteklemek ve özkaynaklarını toplumun iyiliği için kullanmalarının önünü açmanın, dünya genelinde birçok ulus devletin, hükümetin ve uluslararası örgütün temel hedefleri haline geldiği görülmektedir. Bu hedeflerin uluslararası alandaki kökenleri 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi insan hakları doktrinlerine kadar dayandırılrsa da bu temel belgeler; aslen erkek odaklı bir dünyada, çoğunlukla erkekler tarafından üretilen ve herkese eşit muameleyi vurgulayan bir mutlak eşitlik anlayışı öngördükleri için “*cinsiyet körü*” olmakla eleştirilmiştir²⁶⁶. Sözü geçen bu temel belgelerin, kadınların maruz kaldıkları haksızlık ve eşitsizliklere cevap verebilecek bir duyarlılığa sahip olmamaları takip eden yıllarda BM üye devletleri tarafından imzalanan bir dizi diğer belgeyi ve kadın-erkek eşitliğini taahhüt eden eylem planlarını beraberinde getirmiştir. Çalışmada daha önce feminist dalgalar sınıflandırması ele alınırken detaylandırılan bu gelişmeleri;

- 1946 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi’nin (*Economic and Social Council-ECOSOC*) çatısı altında Kadının Statüsü Komisyonu’nun kurulması,
- 1972 yılında Birleşmiş Milletler yirmi yedinci Genel Kurulunda 3010 Sayılı Karar ile 1975 yılının Uluslararası Kadın Yılı olarak kabul edilmesi,
- İki önemli belge olan Dünya Eylem Planı (*World Plan of Action*) ve Kadınların Eşitliği ve Kalkınma ve Barışa Katkıları Hakkında Meksika Deklarasyonu’nun (*Declaration of Mexico on the Equality of Women and their Contribution to*

²⁶⁶ Rebecca J. Cook, “Women’s International Human Rights Law: The Way Forward”, *Human Rights of Women: National and International Perspectives*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia. 1994, ss, 3-36, s. 11.

Development and Peace) Meksika’da 1975 yılında ilki düzenlenen Dünya Kadın Konferansı’nda ortaya koyulması,

- 1976-1986 yılları arasının Kadın On Yılı olarak belirlenmesi,
- 1977 yılında 8 Mart gününün Barış ve Uluslararası Kadın Hakları günü olarak kabul edilmesi,
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women-CEDAW*) 1979 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilip 1981 yılında yürürlüğe girmesi,
- 1980 Kopenhag’da düzenlenen ikinci Dünya Kadın Konferansı,
- 1985’te Nairobi’de düzenlenen üçüncü Dünya Kadın Konferansı,
- 1993’te Viyana’da düzenlenen BM Dünya İnsan Hakları Konferansı,
- 1995’te Pekin’de düzenlenen dördüncü Dünya Kadın Konferansı ve bu konferansta ortaya koyulan Pekin Eylem Platformu,
- 2000 yılında ilan edilen BM Milenyum Deklarasyonu’ndaki 15 yıllık sekiz temel hedeften birinin toplumsal cinsiyet eşitliği olarak belirlenmesi ve,
- 2010 yılında BM Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi Birimi’nin (*UN Women*) kurulması olarak sıralamak mümkündür.

Görüleceği gibi BM toplumsal cinsiyet eşitliği hedefinin uluslararası gündeme taşınmasında son derece etkin bir kuruluş olagelmıştır. Örneğin 1995 tarihli Pekin Eylem Platformu’nda karar alma mekanizmalarında yüzde 30 oranında kadın bulunması hedefi kabul edilmiş ve bu hedefe “**olumlu eylem stratejileriyle** (*positive action strategies*) ulaşılabilirliği” belirtilmiştir. Dördüncü Dünya Kadın Konferansı çerçevesinde alınan bu kararın ardından yaklaşık 100 ülkede seçimlerde cinsiyet kotaları kabul edilmiştir²⁶⁷.

Bu noktada, pozitif ayrımcılık konusundaki yazında terimsel olarak bir uzlaşının söz konusu olmadığını belirtmek gerekmektedir. Pozitif ayrımcılığı “*eşitsiz konumda bulunanlara eşitsiz davranarak eşitliği gerçekleştirme çabası*” olarak

²⁶⁷ Mona L. Krook ve Pippa Norris, “Beyond Quotas: Strategies to Promote Gender Equality in Elected Office”, *Political Studies*, Vol: 62, ss. 2-20, 2014, s. 2.

tanımlayan görüşlerin²⁶⁸ yanında pozitif ayrımcılık teriminin yerine “olumlu eylem” teriminin de sık sık kullanıldığı tespit edilmiştir. Olumlu eylem teriminin kullanıldığı çalışmalarda, pozitif ayrımcılık teriminin doğrudan ayrımcılık niteliğindeki bir eylemi ifade ettiğinin kabul edildiği görülmüştür²⁶⁹. Olumlu eylem de bu çerçevede, yeterince temsil edilmeyen bir gruba bu yönde destek olmayı amaçlayan önlemleri tanımlamaktadır. Bu çalışmada, terimsel karışıklığın önüne geçilebilmesi amacıyla, bir sonraki alt başlıkta açıklanacak olan Pippa Norris’in²⁷⁰ sınıflandırması tercih edilerek pozitif ayrımcılık terimi kullanılmıştır.

2.1.3.1. Pozitif Ayrımcılık

Bu çalışma kapsamında pozitif ayrımcılıktan kasıt, **toplumsal cinsiyet temelli pozitif ayrımcılıktır** (*gender-based positive discrimination*). Kadınların özellikle eğitim, iş gücü ve politika alanlarındakini temsilini arttırmayı amaçlayan uygulamaların genel ismi olarak toplumsal cinsiyet temelli pozitif ayrımcılık, kadınların bu alanlarda varlık gösterirken karşılaştıkları tarihsel ve yapısal engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik stratejileri ifade etmektedir. Pippa Norris²⁷¹ Birleşik Krallık’taki kadın temsilini incelediği çalışmasında dünyada kadınların temsilinin artırılması için üç stratejinin bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar sırasıyla **retorik** (*rhetorics*), **olumlu eylem** (*affirmative action*) ve pozitif ayrımcılık (*positive discrimination*) olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre retorik stratejiler; parti liderlerinin beyanlarında, parti yönergelerinde ya da partinin her türlü resmi platformda sergilediği duruşta, aday listelerinde dengeyi sağlamaya yönelik olarak dile getirilen ve partinin söylemini değiştirmeyi hedefleyen stratejilerdir. Bu tür stratejilerin daha fazla kadın, etnik azınlık mensubu vb. adayı teşvik edip daha etkili reformlara önayak olabileceği varsayılmaktadır. Olumlu eylem stratejileri ise; başvuranları teşvik etmeye yönelik eğitim, finansal yardım ve denetim faaliyetlerini içermektedir. Böylece uygulamada kadınları ya da diğer grupları dezavantajlı duruma

²⁶⁸ Zeynep Kılıç, *Eşitlik İçin Kota Politikaları*, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2000, s. 8.

²⁶⁹ Michael Bennet, Sharon Roberts ve Howard Davis, “The Way Forward: Positive Discrimination or Positive Action?”, *International Journal of Discrimination and the Law*, 6 (3), ss. 223-249, 2005, s. 226.

²⁷⁰ Pippa Norris, “Breaking the Barriers: Positive Discrimination Policies for Women, içerisinde J. Klaussen et al. (Ed.s), *Has Liberalism Failed Women?*, 2001, ss. 89-110.

²⁷¹ Norris, a.g.m., s. 91.

sokan engellerin ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Bu stratejilerin kadınların temsilinde önemli bir artış sağlayabilmesi mümkün görünmektedir ancak bunun için uygulanacakları ülkede, söz konusu bu stratejileri destekleyen bir siyasal kültür ve bürokratik yapı bulunması şarttır. Dünyada kadınların siyasal katılımı ve eşit temsili için ortaya koyulan uygulamalar, demokrasi ve siyasal katılımın hangi düzey ve oranlarda görüldüğüyle yakından ilgilidir. Uluslararası temel mevzuatın iç hukukta ne derecede karşılık bulabildiği incelenen ülkeye göre büyük farklılıklar göstermektedir. Yönetim geleneği, siyasal kültür, vb. unsurlara ek olarak ele alınan ülkede uygulanmakta olan seçim sistemi de bu düzey ve oranların belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu çerçevede, pozitif ayrımcılık ve kota uygulaması stratejilerini Türkiye’deki seçim sistemi bağlamında ele almak yerinde olacaktır.

Seçim sistemlerini geniş ve dar anlamlarıyla ele almak mümkündür. Geniş anlamıyla seçim sistemleri, seçim süreciyle ilgili seçme ve seçilme hakkı, seçim çevreleri, adaylık başvurusu, oyların sayım ve dökümü, siyasi partiler, seçimleri yöneten ve denetleyen kurumlar ve bunlarla ilgili kuralları ifade etmektedir. Dar anlamıyla ise, parlamento seçimlerinde siyasi partilerin ya da bağımsız adayların aldıkları oyların milletvekilliğine dönüştürülmesinde kullanılan teknik yöntemi anlatmaktadır²⁷². Temelde üç çeşit seçim sistemi olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar **çoğunluk sistemi**, **nispi (orantısal) temsil sistemi** ve bu ikisi arasında bir denge kurmaya çalışan **karma sistem** olarak sıralanabilir. Türkiye’de uygulanmakta olan seçim sistemi nispi (orantısal) temsil sistemidir. Bu sistem temsilde adaleti hedefleyen ve siyasi partilerin aldıkları oy oranlarıyla temsil edilebilmesini sağlayan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece toplumdaki bütün siyasi eğilimlerin parlamentoda temsil edilebilmesi amaçlanmaktadır.

Nispi (orantısal) temsil sisteminde siyasi partiler adaylarını listeler halinde sunmaktadır. Partilerin adaylarını listeler halinde sunuyor olması gerek ulusal gerek yerel düzeyde siyasi partilerin aday listelerinin (kadınları geri planda bırakan bir ilişkiler ağı içerisinde) parti örgütlerinin üst yönetimleri tarafından belirlenmesini

²⁷² Hüseyin Sadoğlu, “Seçim Sistemleri”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 4. Cilt, TÜBİTAK Bilim Yayınları, Baş Editör: Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç, Ankara, 2021 , s. 31.

beraberinde getirmektedir. Bu durum, temsil edilecek nüfusun içerisindeki kadınların sorunlarına ilişkin bir duyarsızlığı doğurmaktadır. Sorunları cinsiyete özgü olarak deneyimleyen kadınlar, ulusal düzeyde ya da kenti ve/veya beldeyi ilgilendiren kararlarda kendilerini temsil etmesi için oy kullanma yoluyla çoğunlukla erkek adaylara yetki devretmektedir. Erkeklerin bilgi ve deneyimleri farklı olduğu için de kadınlar dolaylı ya da dolaysız olarak dışarıda bırakılmaktadır. Dışarıda bırakılan kadınlar, özellikle yerel düzeyde sunulması gereken hizmetlerin yeterli nitelik ve maliyetlerde olmamasının yarattığı boşlukları **kadınlar arası dayanışma ağları** aracılığıyla doldurmak zorunda kalmaktadır²⁷³. Kadınlar arası dayanışma ağlarının yanında, kadınların siyasal katılımını aktif katılım haline getirebilmek için birçok yöntem ortaya koyulmuştur. Seçim sistemlerinde kadınların siyasal katılımını ve temsil oranlarını arttırmak için ortaya koyulan eşitlik politikaları çerçevesinde yapılan düzenlemeler bu yöntemlere örnek teşkil etmektedir. Bunların başında ise pozitif ayrımcılık gelmektedir.

Türkiye’deki durum ele alındığında; Anayasa’nın²⁷⁴ yasalar önünde eşitlik ilkesini düzenleyen onuncu maddesinin “*herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetmeksizin kanun önünde eşittir*” ifadelerini içerdiği görülmektedir. Bu maddeye 2004 ve 2010 yıllarında yapılan Anayasa değişiklikleriyle iki ek fıkra eklenmiştir. Bunlar sırasıyla; “*kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür* (Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1. Md.). *Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz* (Ek cümle: 7/5/2010-5982/1. Md.)” ve “*çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadır* (Ek fıkra: 7/5/2010-5982/1. Md.)” ifadeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrim

²⁷³ Ayten Alkan, “Yerel Siyaset Kadınlar için Neden Önemli?”, *Birikim Dergisi*, Sayı 179, ss. 71-77, 2004, s. 71.

²⁷⁴ **Bkz.:** T.C. İçişleri Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/turkiye-cumhuriyeti-anayasasi>, E.T.: 23.06.2024.

Ulucan²⁷⁵ söz konusu bu ek fıkraların getirilmesini; pozitif ayrımcılık ilkesinin Avrupa Birliği (AB) standartlarına²⁷⁶ uygun olarak ilk defa anayasal düzeyde bir temel ilke olarak benimsenmesi şeklinde yorumlamaktadır. Pozitif ayrımcılığa hukuki bir tanım getirmek amacıyla Devrim Ulucan²⁷⁷ “Eşitlik ilkesi, ayrımcılık yasağı ve pozitif ayrımcılığın birbirleri ile iç içe giren kavramlar olduğunu” söylemektedir. “Kişinin din, dil, cinsiyet, siyasi görüş veya etnik kökeni nedeni ile bir ayrımcılığa uğraması karşısında bu kişilere ayrımcılık yapılmamasının (...) eşit davranma ilkesini gerekli kıldığını ve böyle bir ayırım olmaksızın bazı kişilere diğerlerine göre eşit davranılmaması karşısında benzerler arasında bir olumsuzluğun giderilmesinde de gene eşit davranma ilkesinin devreye girdiğini” belirtmektedir. Bu çerçevede: “Pozitif ayrımcılık da sonuçta var olan bir eşitsizliğin giderilmesi için uygulanan bir eşit işlem yükümlülüğü” olarak değerlendirilmektedir.

T.C. Anayasası’nda “kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler” ifadeleriyle yer verilen gruplara yönelik tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı değerlendirilemeyecek olması; dünyada başka örneklerde siyahiler, mülteciler, vb. diğer dezavantajlı gruplara yönelik olarak pozitif ayrımcılık uygulanması biçiminde karşımıza çıkabilmektedir. Pozitif ayrımcılığın faydaları açık olmakla birlikte, uygulamasına ilişkin eleştirilerin de dikkate alınması gerekmektedir. Buna göre, özellikle kadın kotası uygulaması biçiminde görülen pozitif ayrımcılığın, seçimlerdeki liyakat ilkesini zayıflatabileceği öne sürülmektedir²⁷⁸. Kadınlar cinsiyetlerine göre değil, niteliklerine göre seçilmelidir gibi bir görüş öne süren bu eleştiriye karşın; kotaların adayların kalitesini azaltmadığı, bilakis, siyasi partilerin kadın adaylarının niteliklerini tanımlayıp geliştirmelerini teşvik ederek aday listelerini kuvvetlendirdiği görüşü ortaya koyulmuştur²⁷⁹.

²⁷⁵ Devrim Ulucan, “Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Özel Sayı, 2013, ss. 369-383, s. 372.

²⁷⁶ Söz konusu AB standartlarının en önemlileri sırasıyla 25 Mart 1957 tarihli Roma Antlaşması’nın (AB Kurucu Sözleşmesi’nin) eşit işe eşit ücret ilkesini düzenleyen 119. Maddesi ve 1.12.2009 tarihli Lizbon Antlaşması’nın (AB Reform Antlaşması) eşitliği düzenleyen 1a, 2 ve 8. Maddeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz.: <https://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf>; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL>, E.T.: 26.09.2023.

²⁷⁷ Ulucan, a.g.m., s. 375-376.

²⁷⁸ Michael Bennet, vd. “The Way Forward: Positive...”, 2005.

²⁷⁹ Gretchen Bauer ve Hanna E. Britton, “Women in African Parliaments: A Continental Shift?”, *Women in African Parliaments*, Lynne Rienner Publishers, ss. 1-30, 2006, s. 7.

Fırsat eşitliğinin kadınlar lehine teşvik edilmesi ve kadınların siyasal katılımının ve temsilinin arttırılmasını hedefleyen cinsiyet kotaları ayrı bir başlıkta ele alınmayı gerektirmektedir.

2.1.3.2. Cinsiyet Kotası Uygulamaları

Kadınların siyasette eksik temsili ve katılımı dünyanın neresinde kaydedilirse kaydedilsin bir toplumsal sorun olduğu kadar bir demokrasi sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların siyasete katılımını engelleyen ekonomik ve toplumsal koşulların ve yasa ve uygulamaların değişmesi için geliştirilen bir eşitlik politikası olan kota uygulamaları, eşitsizliği tecrübe eden grubun temsilinin daha aşağı düşmeyeceği alt sınırı belirlemektedir²⁸⁰. Kota uygulamaları aslında bir **özel önlem politikası** olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, kota uygulamalarının seçim sonuçlarında kadın-erkek eşitliği sağlanana kadar uygulanacak bir yöntem olduğu anlamına gelmektedir²⁸¹. Ancak kadınlar aleyhindeki ayrımcılığın yaşamın tüm alanlarını kapsadığı düşünüldüğünde, temsilde tam eşitliğin sağlanmasının kısa vadede mümkün olmadığını söylemek mümkündür. Eşitlik, yasalar önünde eşitlik ya da fırsat eşitliği olarak düşünüldüğünde birçok ülkede sağlanmış olsa da bireysel farklılıklar ve ihtiyaçlar çoğunlukla dikkate alınmadığından ve karar alma mekanizmalarında eril-merkezcilik devam ettiğinden, uygulamada kadınlar açısından eşitlik sağlanamamaktadır. Diğer bir ifadeyle, kadın kotaları geçici olarak, yani kadınların siyasete girişinin önündeki engeller kaldırılincaya kadar uygulanması öngörülen bir önlem olarak düzenlense de kota uygulayan ülkelerde zaman içerisinde kaldırılmalarına ya da sınırlandırılmalarına sık rastlanmamaktadır. Bu nedenle, kadınların siyasette daha fazla yer almalarını ve karar mekanizmalarındaki temsillerinin arttırılmasını sağlamak üzere, hükümet organlarında, milletvekili aday listelerinde, siyasi partilerin aday listelerinde ve yerel meclislerde (seçim ya da atama yoluyla oluşturulan tüm karar organlarında) kota uygulamaları birer eşitlik sağlama politikası olarak meşrulaşmıştır.

²⁸⁰ Aysun Sayın (Yayına Hazırlayan), *Kota El Kitabı Geçici Önlem Politikası: Kota*, KA-DER, Ağustos 2007, Ankara, s. 38.

²⁸¹ Sayın, a.g.e., s. 23.

Kadınlar herhangi bir ülkede genellikle nüfusun yüzde ellisini oluştursalar da dünya genelinde, kadınların siyasal karar alma mekanizmalarındaki varlığı, vatandaşı oldukları nüfus içerisindeki yoğunluklarıyla orantılı değildir. Kota uygulamalarının önemi de burada yatmaktadır. Kadınların talep ve ihtiyaçlarını kadınların bulunmadığı karar alma mekanizmalarında ele almak gerçekçi ve işlevsel olmayacaktır. Kadın ve erkeğin farklı ihtiyaçlarının bulunması ve bunların giderilmesinin farklı çözümler gerektirmesi kadın temsiliyetinin önemini ortaya koymakta ve kadınların karar alma mekanizmalarında yer almalarını elzem kılmaktadır. Kadın kotaları ile ister hükümette ister parlamentoda, isterse de aday listelerinde olsun, kadınların sayısının bir siyasi karar alma organının belirli bir yüzdesini oluşturması hedeflenmektedir.

Pippa Norris'e göre²⁸² “kota terimi genellikle katı olmayan bir anlamda kullanılsa da, üç önemli açıdan farklılık göstermektedir. Öncelikle kotalar farklı seviyelerde belirlenebilmektedir. İkincisi, kotalar seçim sürecinin farklı aşamalarında ortaya koyulabilmektedir (parlamentar adayların kısa listeleri, parlamenter adayların seçim listeleri ya da ayrılmış koltuklar vb.). Son olarak, bağlayıcı kotalar yasalar ile ya da parti içi kurallar ile uygulanabilmektedir. Diğer tüm koşullar sabitken, belirlenen kota oranı ne kadar yüksekse, söz konusu oranın uygulanabilme ihtimali de o kadar yüksek olur ve resmi düzenlemenin bağlayıcılığı arttıkça etkisi de o kadar güçlü olacaktır. Buna göre en güçlü kota, anayasada yüksek bir oranın kadınlar için ayrılmasını belirten düzenleme olacaktır.”

Kota sabit ya da oranlı olarak uygulanabilmektedir. **Sabit kota**, seçim sisteminin düzenlenmesinde anayasal ya da yasal olarak sabit bir oranda kota uygulamasının getirilmesidir. Bu oran genellikle en az yüzde otuz ya da yüzde kırk olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece kadınların siyasi pozisyonlarda görev alması ve siyasette yalnızca göstermelik bir azınlık olarak değil, aktif ve etkin bir şekilde temsil edilmeleri hedeflenmektedir. Sabit kotada, oranlı kotanın aksine, eksik temsil edilen cinsiyetin üye veya delege düzeyindeki oranı dikkate alınmamakta ve belirlenen sabit oran kullanılmaktadır. **Oranlı kotada** ise eksik temsil edilen cinsiyetin (çoğunlukla kadınların) karar organlarında seçmen ya da üye sayısına göre yer alması

²⁸² Pippa Norris, “Breaking the..., 2001, s. 93.

öngörülmektedir. Bir siyasi partinin faaliyet gösterdiği ülke genelindeki kadın üye sayısının, söz konusu partinin genel kongresinde ya da merkez karar yönetim kurulundaki kadın sayısını belirlemesi oranlı kotaya örnek teşkil etmektedir. Bu noktada, taban örgütlenmelerinde kadınların bir siyasi partiye üye olmasının önündeki engellerin gözetilmesi ve bunların ortadan kaldırılmasına çalışılması gereği doğmaktadır. Çünkü parti üyeliği ile kadın temsili arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Oranlı kotanın **boş koltuk kotası (ayrılmış koltuk kotası)** ile güçlendirilebileceği öngörülmektedir. Aysun Sayın²⁸³'ın ifadelerinin de ortaya koyduğu üzere, *“boş koltuk kotasında, eksik temsil edilen cinsiyete ayrılan koltuk, bu cinsiyetin aday gösterilmemesi, yeterli katılımın olmaması gibi kurumlarda boş kalır ve kota uygulanan karar organı bir sonraki seçime kadar eksik sayı ile görev yapar. Boş koltuk uygulaması, eksik temsil edilme nedeni (yeterli sayıda kadın aday gösterilmemesi, kadınların üye olmasının engellenmesi, seçmen kütüklerinde kadınlar aleyhine tahrifat yapılması, vb.) bir sonraki seçimde ortadan kaldırılıncaya kadar sürer ve kotanın amacına uygun kullanılması teşvik edilmiş olunur.”* Boş koltuk kotaları ya da diğer ismiyle ayrılmış koltuk kotalarının yanında, günümüzde anayasal olarak ya da yasama yoluyla belirlenen **aday listesi kotaları** ve **seçim çevresi kotaları** da kullanılmaktadır. Aday listesi kotaları, siyasi partilerin seçimlere girecek aday listelerinde eksik temsil edilen cinsiyete belirlenen kota oranında yer vermesini ifade etmektedir. Bu uygulamada, kadın adayların aday listelerinin en altında kalmaması için listelerdeki aday sıralamasının düzenlenip düzenlenmediği önemli hale gelmektedir. Kadınların aday listelerindeki sıralamada seçilebilecek yerlerde olmaları gerekmektedir. Bunun için genellikle aday listesi kotaları, her bir listede bir kadın ve bir erkek adayın sırayla yerleştirildiği **fermuar sistemi**yle birlikte uygulanmaktadır. Seçim çevresi kotaları ise, anayasal ya da yasal düzenlemelerle getirilen diğer iki kota uygulamasından farklı bir şekilde, siyasi partilerin gönüllü olarak seçim çevrelerinde eksik temsil edilen cinsiyetin kota ile seçilecek oranını belirlemesiyle uygulanmaktadır. Buna göre, bir seçim çevresinde kadın adaylardan en çok oy alanlar, diğer adayların aldığı oy oranına bakılmaksızın seçilmiş sayılmaktadır.

²⁸³ Aysun Sayın, *Kota El Kitabı...*, s. 35.

Türkiye, anayasal ya da yasal olarak kota uygulanan ülkelerden biri olmamakla birlikte, gönüllü siyasi parti kotaları uygulanan ülkelere biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alandaki çabalar incelendiğinde, günümüzde siyasal yaşamını sürdürmeyen birçok partide gönüllü kota uygulamalarına yer verildiği görülmektedir. Örneğin; 1987’de Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)²⁸⁴ yüzde 30 kota uygulamasına gitmiştir. Benzer şekilde Doğru Yol Partisi’nde (DYP) yüzde 10, Anavatan Partisi’nde (ANAP) yüzde 33, Özgürlük ve Demokrasi Partisi’nde (ÖZDEP)²⁸⁵ yüzde 50, Halkların Demokratik Partisi’nde (HADEP) önce yüzde 25 daha sonra yüzde 41, Demokratik Toplum Partisi (DTP) ve ardılları Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ile Halkların Demokratik Partisi’nde (HDP) yüzde 40 gönüllü siyasi parti kotalarının uygulandığı bilinmektedir²⁸⁶. Özgürlük ve Dayanışma Partisi²⁸⁷ de (ÖDP) tüzüğünde yüzde 30 kadın kotasına yer vermiş ve aday olma durumlarında bu oranın yüzde 50’ye çıkarılacağını belirtmiştir. Günümüzde iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) kota uygulamadığı ancak lider inisiyatifi ile kadın adaylara yer verdiği²⁸⁸, Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) ise 2012’de yüzde 25’ten yüzde 33’e çıkarmak suretiyle tüzüğünde kota uygulamasına yer verdiği görülmektedir²⁸⁹.

Kadınların siyasal temsili ve katılımında başarı sağlamış ülkelere ilişkin güncel veriyi BM’nin Siyasette Kadınlar 2023 (*Women in Politics 2023*) raporundan elde etmek mümkündür. Söz konusu rapor incelendiğinde 2023 yılı itibariyle toplam bakan sayısına oranla kadın bakanların oranının Arnavutluk’ta yüzde 66,7, Finlandiya’da yüzde 64,3, İspanya’da yüzde 63,6, Nikaragua’da yüzde 62,5 ve Lihtenştayn’da yüzde 60 olduğu görülmektedir. Bu istatistiklere göre Türkiye yüzde 5,9 oranla iki yüz ülke arasında Türkmenistan ile yüz yetmiş üçüncü sırada yer almaktadır.

²⁸⁴ 12 Eylül 1980’den sonra kapatılan CHP’nin oylarını bünyesinde toplamak amacıyla Kasım 1985’te kurulmuş ve Haziran 1995’te CHP ile birleşmiştir. Mayıs 2002’de kurulup Mart 2010’da Eşitlik ve Demokrasi Partisi ile birleşen Sosyal Demokrat Halk Partisi ve Haziran 2024’te kurulan Sosyal Demokrat Halkçı Parti ile karıştırılmamalıdır.

²⁸⁵ Ekim 1992’de Halkın Emek Partisi’nin (HEP) ardılı olarak kurulup Kasım 1993’te kapatılan siyasi partidir.

²⁸⁶ Aysun Sayın, *Kota El Kitabı...*, s. 11.

²⁸⁷ Haziran 1994’te Birleşik Sosyalist Partisi ismiyle kurulup, Ocak 1996’da ÖDP ve Aralık 2019’da SOL Parti ismini alan siyasi partidir.

²⁸⁸ Songül Sallan Gül ve Yonca Altındal, “Türkiye Siyasetinin Eril Anatomisi: 2015 Seçimlerini Kota Uygulamaları Üzerinden Yeniden Düşünmek”, *Toplum ve Demokrasi*, 9 (19-20), 2015, ss. 51-71, s. 62.

²⁸⁹ Şebnem Cansun, “Siyasette Cinsiyet Kotası: AKP ve CHP Örnekleri”, *İstanbul Sabahattin Zaim University Journal of Social Sciences*, 1 (1), Kasım 2012, ss. 78-96, s. 78.

Parlamentoda toplam temsilci sayısına oranla kadın temsilcilerin oranı ise Ruanda'da yüzde 61, Küba'da yüzde 53,4, Nikaragua'da yüzde 51,7, Meksika'da yüzde 50 ve Yeni Zelanda'da yüzde 50 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu listedeki iki yüz üç ülke arasında Türkiye yüzde 17,4 oranla Butan ile birlikte yüz otuz birinci sırada yer almaktadır²⁹⁰. Sıralamalarda ilk beşte yer alan ülkelere bakıldığında, bu ülkelerin kendi seçim sistemlerine uyumlu hale getirerek kota uygulaması kullanan ülkeler olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, Arnavutluk, Finlandiya Ruanda ve Meksika'da seçim yasalarında kota düzenlemeleri görülmektedirken, İspanya, Nikaragua, Lihtenştayn, Küba ve Yeni Zelanda'da siyasi parti kotaları uygulanmaktadır²⁹¹. Parlamentolar Arası Birlik' in (*Inter-parliamentary Union-IPU*) ortaya koyduğu veri de benzer sonuçlara işaret etmektedir. Buna göre; IPU'ya üye 180 ülkede, ulusal parlamentolardaki kadın oranı 1 Ocak 2024 tarihi itibarıyla, 1 Ocak 2023'e göre yüzde 0,4'lük bir artış göstererek yüzde 26,5'ten 26,9'a çıkmıştır. 2023 yılı içerisinde parlamento seçimlerine giden 52 ülkede atanmış ya da seçilmiş kadınların oranı aynı ülkelerdeki bir önceki seçimlere kıyasla yüzde 1,4'lük bir artış kaydederek yüzde 27,6'ya yükselmiş ve yine 1 Ocak 2024 tarihi itibarıyla kadın temsiliinin en yüksek olduğu bölge, tüm ülkelerde yüzde 35,1 oranında kadın parlamenter ortalamasıyla Amerika kıtası olmuştur²⁹². Küba, Nikaragua, Kosta Rika, Meksika ve Bolivya bu devletler arasında öne çıkmaktadır. Söz konusu 52 ülkedeki 2023 yılı parlamento seçimlerinde hiçbir kotanın uygulanmadığı parlamentolardaki kadın oranı yüzde 23,2 olarak kaydedilmişken, herhangi bir türde kota uygulayan parlamentolarda bu oran yüzde 28,8 olarak hesaplanmıştır²⁹³. Görüleceği gibi, herhangi bir türde kota uygulayan parlamentolardaki kadın temsili oranı, hiçbir türde kota uygulamayan parlamentolardaki kadın temsili oranından yüzde 5,6 fazladır. Bu fark, kadın temsiliinde cinsiyet kotası stratejilerinin etkisini ve önemini ortaya koymaktadır.

²⁹⁰ Birleşmiş Milletler, *Women in Politics 2023*, <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2023-07/women-in-politics-2023-tr.pdf>, E.T.: 21.07.2023.

²⁹¹ International IDEA, *Global Database of Gender Quotas*, <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas-database>, E.T.: 21.07.2023.

²⁹² Inter-parliamentary Union, *Women in Parliament in 2023*, <https://www.ipu.org/fr/ressources/publications/rapports/2024-03/les-femmes-au-parlement-en-2023>, E.T.: 21.07.2023.

²⁹³ A.g.k., *Women in Parliament in 2023 Infographic*, <https://www.ipu.org/fr/ressources/publications/infographies/2024-03/les-femmes-au-parlement-en-2023-infographic>, E.T.: 21.07.2023.

2.2. Türkiye’deki Kadın Belediye Başkanları

Türkiye’de kadınların siyasal katılımının genellikle pasif katılım biçiminde yalnızca oy verme davranışı göstermeleriyle gerçekleştiği daha önce belirtilmişti. Kadınların aktif siyasal katılımı, yani, yerel yönetimlerde, parlamentoda ve siyasi partilerde temsil ve adaylık süreçlerinde yer almaları ise bu hakkın elde edilmesinin üzerinden geçen sırasıyla 95 ve 90 yıla rağmen ne yazık ki son derece düşük düzeydedir.

Türkiye’de kadınların belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını elde ettiği 1580 Sayılı Belediye Kanunu’nun 3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilmesinden günümüze kadar geçen sürede toplam on dokuz yerel seçim gerçekleşmiştir. Bu yerel seçimlerde toplamda 31.000’e yakın belediye başkanı göreve gelmiştir. Bu sayı içerisinde görev yapmış ve/veya yapmakta olan kadın belediye başkanlarının sayısı 2019 Mahalli İdareler Seçimleri itibariyle yalnızca 155 olarak belirlenmiştir. Bu sayıya 2024 yılı Mahalli İdareler Seçimleri’nde göreve gelen 74 kadın belediye başkanından ilk kez göreve gelen 61’i de eklendiğinde 216 kadın belediye başkanının görev yapmış ve/veya yapmakta olduğu görülmektedir. 95 yıllık bir süreçte göreve gelen toplam kadın belediye başkanı sayısının toplam erkek belediye başkanı sayısına kıyasla yüzde 0,70 gibi son derece düşük bir oranda olduğu görülmektedir.

2.2.1. 1930’dan 2024’e Türkiye’de Kadın Belediye Başkanları

Türkiye’de mahalli idare organlarının seçimlerine ilişkin esas ve usuller, 22/03/2008 tarih ve 5747 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile değişik 18/1/1984 tarih ve 2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun²⁹⁴ çerçevesinde belirlenmiştir. Buna göre; il genel meclisi üyelerinin, belediye başkanı ve belediye meclisi üyelerinin, köy ve mahalle

²⁹⁴ **Bkz.:** T.C. İçişleri Bakanlığı, “18/1/1984 tarih ve 2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun”, *Seçim Mevzuatı*, https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/illeridaresi/Secim_Mevzuati/43-2972-Sayili-Mahalli-Idareler-Ile-Mahalle-Muhtarliklari-ve-Ihtiyar-Heyetleri-Secimi-Hakkinda-Kanun.pdf; Yüksek Seçim Kurulu, “22/4/1983 tarih ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu”, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2019MahalliIdareler/2019SecimTakvimi/2019-2820.pdf>, **E.T.:** 08.08.2024.

muhtarları ile ihtiyar meclisi ve ihtiyar heyeti üyelerinin seçimi “(...) *serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. İl genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için yapılan seçimlerde, onda birlik baraj uygulamalı nispi temsil sistemi, belediye başkanlığı seçiminde ise çoğunluk sistemi uygulanır*” (Md. 2). “Anayasa ve yasalarda yazılı şartlara uygun olarak, seçilme yeteneğine sahip her vatandaş, bir siyasi parti listesinden veya bağımsız olarak, il genel meclisi üyeliğine, belediye başkanlığına veya belediye meclisi üyeliğine adaylığını koyabilir. (...) Aday tespiti 22/4/1983 tarih ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 37. Maddesindeki hükümlere göre yapılır. Ancak 2820 Sayılı Kanun’un 37 ila 51’inci maddelerinde adı geçen ‘Yüksek Seçim Kurulu’ yerine ‘ilçe seçim kurulları’, ‘siyasi parti genel başkanlığı’ yerine ‘siyasi parti ilçe başkanlıkları’, keza büyükşehir belediyelerinde de ‘il seçim kurulları’, ‘siyasi parti il başkanlıkları’ bu işlemleri yaparlar” (Md. 10). Burada, 2820 Sayılı Kanun’un Siyasi Partilerin Seçimlere Katılması ve Adayların Tespiti başlıklı Yedinci Bölümü’nde (37 ila 51’inci maddeler arası) milletvekilliği genel veya ara seçimlerine yönelik yapılan düzenlemelerin mahalli idareler seçimlerinde de geçerli olacağı ifade edilmektedir. 2820 Sayılı Kanun’un 37. Maddesi siyasi partilerin aday tespitini “(...) *Serbest, eşit, gizli oy, açık tasnif esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile*” yapabileceğini düzenlemektedir.

Yasal düzenlemelere uygun olarak mensubu oldukları siyasi partiler tarafından belediye başkanlığına aday gösterilmeyi başaran ya da bağımsız olarak aday olan kadınların, adaylık süreçlerinde hitap ettikleri belde/ilçe ya da ildeki seçmenleri kendilerine oy vermeye ikna etmeleri kolay olmamaktadır. Bunun ardında çeşitli sebeplerin yattığını söylemek mümkündür. Eril-merkezciliğin görüldüğü ataerkil toplumların tümünde olduğu gibi, Türkiye’de de kadınların yalnızca siyasette değil kamusal alanda etkin bir şekilde yer almaları, onların kadın hareketlerinin onlarca yıllık mücadelesine rağmen hâlâ özel alana ait oldukları varsayımı ile kısıtlanmaktadır. Kadınların kamusal alanda yer almaları, aile içerisindeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve devletin aileye müdahale ederek var olan güç dengelerini

meşrulaştırması gibi nedenlerle zorlaşmaktadır²⁹⁵. Diğer bir ifadeyle; kamusal alan-özel alan ayrımı çerçevesinde tanımlanan siyaset, kadınları genellikle anne ve eş olarak konu edindiğinden ve hatta siyasette görev alan ve/veya göreve aday olan kadınlar bile bu bağlamda ele alındığından, kadınlar yeterince desteklenmemektedir. Ayrıca, eril-merkezci siyasetin oluşturduğu bu algı sonucunda, kadın adaylar; özgüven, hırs ve yetkinlik gibi psikolojik unsurlar açısından eksiklik duyabilmekte ve bu durum seçim yarışındaki performanslarını etkileyebilmektedir²⁹⁶. Yasalar her ne kadar kadınların siyasal temsilinin önünde bir engel barındırmasa da ve seçimlerde yarışan siyasi partilerin hemen hemen tamamı toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yaklaşımlarında eşitlikçi olsa da kadın adayların başarısında kamuoyunun etkisi göz ardı edilemez. Kamuoyu ise siyasi partilerin kadın adaylarına yönelik gerçekten destekleyici (teşvik edici) ya da göstermelik tutumları ve kadın adayların bireysel nitelikleri (örneğin ailelerinde siyasetçi bir erkek olup olmadığı, vb.) çerçevesinde şekillenmektedir. Örneğin bir siyasi parti cinsiyet kotası uygulasa bile, kadın adaylarına seçilecek sıralardan (ilk üç sıradan) yer vermediğinde, kadın temsilci sayısının arttırılmasında gerçek bir katkı sunmuş olmamaktadır. Türkiye’de de gerek genel seçimlerde gerekse de yerel seçimlerde kadın adayların sayısı son derece düşük kalmakta ya da kadınlar seçilmeleri olanaksız sıralardan aday gösterilmekte ve “*kadın adaylarımız da var*” şeklinde göstermelik bir anlamın ötesine geçilememektedir²⁹⁷.

Tablo 2’de Türkiye’de 1930’dan günümüze kadar görev yapmış veya yapmakta olan kadın belediye başkanları, görev yaptıkları dönem, bağlı oldukları siyasi parti ya da bağımsızlık durumları, görev yaptıkları il, ilçe, belde ve isim soy isimleriyle birlikte gösterilmektedir. Tabloda birden çok kez göreve gelen kadın belediye başkanlarının görev yaptıkları dönemler (şayet birden fazla kez görev yaptılarsa da) isim ve soy isimlerinin yanında gösterilmiştir. Eş başkan olarak göreve gelen kadın belediye başkanları için bu durum, isim ve soy isimlerinin yanında EB kısaltmasıyla

²⁹⁵ Heidi Wedel, *Siyaset ve Cinsiyet*, Çeviren: Can Kurultay, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 22.

²⁹⁶ Jennifer L. Lawless ve Richard Fox, *It Takes a Candidate. Why Women Don't Run for Office?*, Cambridge University Press, 2007, s. 148.

²⁹⁷ Şeniz Anbarlı Bozatay ve Salih Ziya Kutlu, “Siyasette Kadın Temsili Açısından 30 Mart 2014 Yerel Seçimi Sonuçlarının Çanakkale İli Örneğinde Değerlendirilmesi”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl: 12, Sayı: 16, 2014, ss. 131-156, s. 133.

gösterilmiştir. Hiçbir kadın belediye başkanının isim ve soy ismine mükerrer olarak yer verilmemiştir.

Tablo 2: Türkiye’de 1930’dan Günümüze Kadar Görev Yapmış veya Yapmakta Olan Kadın Belediye Başkanları

YIL	Adı-Soyadı	İl/İlçe/Belde Adı	Dönem	Parti
<u>1930</u>	Sadiye Ardahan	Artvin/Yusufeli/Kılıçkaya	1930-1932	SCF
<u>1934</u>				
<u>1938</u>				
<u>1942</u>				
<u>1946</u>				
<u>1950</u>	Müfide İlhan	Mersin/Merkez	1950-1951	DP
<u>1955</u>	Jale Bora	Kocaeli/Gölcük	1957-1959	DP
	Zekiye Ekmen	Midyat/Mardin/Midyat	1956-1960	DP ²⁹⁸
<u>1963</u>	Saniye Altuncu	Kocaeli/Değirmendere	1962-1968	CHP
			1968-1971	CHP
	Seniha Tınay	İzmir/Dikili	1963-1968	AP
			1968-1973	AP
			1973-1977	Bağımsız
<u>1968</u>	Çağlayan Ege	İstanbul/Çatalca	1968-1973	CHP
			1973-1977	CHP
	Leyla Atakan	Kocaeli/İzmit	1968-1972	CHP
<u>1973</u>	Ayhan Ekmen Güven	Mardin/Gercüş	1971-1974	AP ²⁹⁹
	Işıl Saygın	İzmir/Buca	1973-1977	AP
			1977-1980	AP
	Meziyet Sevim Sözer	Sakarya/Adapazarı	1973-1977	CHP
<u>1977</u>	H. Nağahan Akay	Çanakkale/Bozcaada	1977-1980	Bağımsız
			1980-1984	Bağımsız
	Kadriye Çökelez	Denizli/Çal	1977-1980	Bağımsız
	Nazmiye Komitoğlu	Ordu/Fatsa	1977-1979	CHP
	Zehra Erkal	Aydın/Acarlar	1977-1979	AP
	Zekiye Gülsen	Çanakkale/Lapseki	1977-1980	AP
<u>1980</u>				
<u>1984</u>				
<u>1989</u>	Aysel Şenel	Samsun/Tekkeköy	1992-1994	Bağımsız
	Gülay Aslıtürk Atıç	İstanbul/Çatalca	1992-1994	DYP
		İstanbul/Şişli	1994-1999	
ANAP				
	Fatma Girik	İstanbul/Şişli	1989-1994	SHP
	Netice Okutan	Manisa/Saruhan/Alibeyli	1989-1994	SHP
			1994-1999	CHP

²⁹⁸ Eşi Nuri Midyat’ın vefatı üzerine göreve gelmiştir.

²⁹⁹ Babası Musa Kazım Ekmen’in vefatı üzerine göreve gelmiştir. İlçe günümüzde Batman’a bağlıdır.

		1999-2004	ANAP
	Nurgül Uçar Aktuğ	İzmir/Menemen/Seyrek	1992-1994 CHP
			1994-1999 CHP
			1999-2004 CHP
<u>1994</u>	Aysel Bayraktar	İzmir/Bornova	1994-1999 DSP
	Ayten Yıldız	Karaman/Ermenek/Kazancı	1994-1999 CHP
	Güler Nalbant	Aydın/Germencik/Ortaklar	1994-1999 DYP
	Hanife Töre	Elazığ/Hankendi	1994-1999 DYP
		1999-2004	
	Hasbiye Öztürk	Uşak/Eşme	1994-1999
	ANAP		
		1999-2004	
		ANAP	
	Hülya Yarbuz	İzmir/Güzelbahçe	1994-1999
ANAP			
	İris Şentürk	Hatay/Antakya	1994-1999
ANAP			
		1999-2004	
ANAP	Nazan Günal	Elazığ/Keban (Maden)	1994-1999 SHP
	Neriman Köse	Karaman/Yeşildere	1994-1999 SHP
		1999-2004	CHP
	Semra Aydın	Çanakkale/Ayvacic	1994-1999 CHP
		1999-2004	CHP
	Sonnur Yalınzoğlu	İstanbul/Büyükçekmece/Kıraç	1994-1999 ANAP
		1999-2004	ANAP
	Tülay Ersoy	Gaziantep/İslahiye/Fevzipaşa	1994-1999 DYP
<u>1999</u>	Asuman Topkara	Konya/Yalıhüyük	1999-2004
ANAP			
	Ayşe Karadağ	Mardin/Derik	1999-2004 HADEP
	Cihan Sincar	Mardin/Kızıltepe	1999-2004 HADEP
		2004-2009	HADEP
	Emine Aydın	Ordu/Gürgentepe	1999-2004 DSP
	Fevziye Ertuğrul	Bolu/Mudurnu	1999-2004
ANAP			
	Hafize Yıkar	Osmaniye/Sumbas	1999-2004 MHP
	Hülya Gürman	Kırklareli/Babaeski/	1999-2004
ANAP			
	Mukaddes Kubilay	Büyükmandıra	
		Ağrı/Doğubayazıt	1999-2004 HADEP
		2004-2009	SHP
	Şebnem Tabak	İzmir/Karşıyaka	1999-2004 DSP
	Şükran Akyer	İzmir/Menderes/Değirmendere	1999-2004 ANAP
	Zehra Ülgen	Aksaray/Doğantarla	1999-2004 MHP
<u>2004</u>	Aynur Yurtsever	Uşak/Hasköy	2004-2009 CHP
	Fatma Görgen Selimoğlu	Hatay/Yeşilköy	2004-2009 AKP
			2009-2013 AKP
	Gülcihan Şimşek	Van/Bostaniçi	2004-2009 DTP

<u>2009</u>	İnci Tunç	Kırklareli/Merkez/Kavaklı	2004-2009	CHP
			2009-2014	CHP
	Leyla Güven	Adana/Seyhan/Küçükdikili	2004-2009	SHP
	Lina Cilli Sahil	Hatay/Küçükdalyan	2004-2009	SHP
	Meliha Okutay	Bartın/Kozcağız	2004-2009	CHP
	Nazmiye Kabadayı	Giresun/Doğankent	2004-2009	AKP
			2009-2014	AKP(BBP)
	Nuran Atlı	Mardin/Mazıdağı	2004-2009	DTP
	Sezgin Karateke	Denizli/Honaz/Karaçay	2004-2009	CHP
	Songül Erol Abdil	Tunceli/Merkez	2004-2009	DTP
	Şükran Aydın	Diyarbakır/Bismil	2004-2009	DTP
	Yurdusev Özsekmenler	Diyarbakır/Bağlar	2004-2009	DTP
	Zeyniye Öner	Mardin/Sürgücü (Sürgüç)	2004-2009	DTP
	Ayşe Gökkan	Mardin/Nusaybin	2009-2014	DTP
	Ayşe Güney	Eskişehir/Mahmudiye	2009-2014	AKP
	Canan Can Korkmaz	Ağrı/Doğubayazıt	2009-2014	DTP
	Çağlar Demirel	Mardin/Derik	2009-2014	DTP
	Edibe Şahin	Tunceli/Merkez	2009-2014	DTP
	Emine Çankaya	Iğdır/Melekli	2009-2014	DTP
	Fadime Orbay	Aydın/İncirliova	2009-2014	CHP
<u>2014</u>	Fikriye Aydin	Diyarbakır/Lice	2009-2014	DTP
	Gülbeyaz Güneş	Mardin/Savur/Yeşilova	2009-2014	BDP
	Gülşen Değer	Muş/Varto	2009-2014	DTP
	Hanım Turan	Iğdır/Aralık	2009-2014	AKP
	Leyla Güven	Şanlıurfa/Viranşehir	2009-2014	DTP
	Melike Uludağ	Gaziantep/İslahiye	2009-2014	AKP
	Nazmiye Kılçık	Afyonkarahisar/Boldavin	2009-2014	MHP
	Nezahat Ergüneş	Van/Bostaniçi	2009-2014	DTP
	Özlem Çerçioğlu	Aydın/Merkez	2009-2014	CHP
			2014-2019	CHP
			2019-2024	CHP
			2024-	
	Petek Elyüse Çapanoğlu	Diyarbakır/Eğil	2009-2014	BDP
			2014-2019	HDP
	Ruken Yetişkin	Hakkâri/Yüksekova	2009-2014	DTP
			2014-2019	BDP
	Şerife Alp	Mardin/Kızıltepe	2009-2014	BDP
	Şükran Sincar	Şırnak/Uludere	2009-2014	DTP
	Türkan Pınar Çiğdem	Konya/Akşehir/Adsız	2009-2014	CHP
	Yüksel Baran-EB	Diyarbakır/Bağlar	2009-2014	DTP
<u>2014</u>	Zühre Dönmez	Muğla/Milas/Bafa	2009-2014	CHP
	Aygül Bidav	Van/İpekyolu	2014-2019	BDP
	Birsen Çelik	Denizli/Bozkurt	2014-2019	CHP
			2019-2024	CHP
			2024-	
	Birsen Kaya Akat	Diyarbakır/Bağlar	2014-2019	BDP
	Cemile Eminoglu	Diyarbakır/Bismil	2014-2019	BDP

	Diba Keskin	Van/Erciş	2014-2019	BDP
	Dilek Hatipoğlu	Hakkâri/Merkez	2014-2019	BDP
	Emine Esmer	Şırnak/Silopi	2014-2019	BDP
	Eylem Açıklan	Van/Başkale	2013-2019	BDP ³⁰⁰
	Fatma Şahin	Gaziantep Büyükşehir	2014-2019	AKP
		2019-2024	AKP	
		2024-		
	Fatma Toru	Konya/Meram	2004-2009	AKP
	Ferda Çağlar Erkut	Aydın/Nazilli	2014-2019	CHP
	Fethiye Atlı	Elazığ/Keban	2014-2019	AKP
		2019-2024	Bağımsız	
	Figen Yaşar	Muş/Bulanık	2014-2019	BDP
	Filiz Ulusoy	Ankara/Kalecik	2014-2019	AKP
	Güler Özavcı Doğu	Diyarbakır/Hazro	2014-2019	BDP
	Gülten Kışanak	Diyarbakır Büyükşehir	2014-2016	BDP ³⁰¹
	Handan Bağcı	Van/Özalp	2014-2019	BDP
	H. Handan Toprak Benli	İstanbul/Avcılar	2014-2019	CHP
	Hava Yıldırım	Ankara/Güdül	2014-2019	AKP
	Hazal Aras	Ağrı/Diyadin	2014-2019	BDP
	Leyla İmret	Şırnak/Cizre	2014-2019	BDP
	Necla Yıldırım	Mardin/Mazıdağı	2014-2019	BDP
	Rezan Zuğurlu	Diyarbakır/Lice	2014-2019	BDP
	Sabahat Çetinkaya	Mardin/Derik	2014-2019	BDP
	Sabite Ekinci	Muş/Varto	2014-2019	BDP
	Sara Kaya	Mardin/Nusaybin	2014-2019	BDP
	Seliha Özçınar Şengür	İzmir/Kiraz	2014-2019	MHP
		2019-2024	AKP	
	Sema Pekdaş	İzmir/Konak	2014-2019	CHP
	Sevil Çetin	Van/Edremit	2014-2019	BDP
	Sibel Uyar	İzmir/Urla	2014-2019	CHP
	Yüksel Bodakçı	Diyarbakır/Silvan	2014-2019	BDP
	Zeynep Akgün	Eskişehir/Mihalgazi	2014-2019	AKP
		2019-2024	AKP	
	Zeynep Sipçik	Mardin/Dargeçit	2014-2019	BDP
	Zehra Özyol	Amasya/Gümüşhacıköy	2014-2019	CHP
		2019-2024	CHP	
		2024-		
	Zeynep Üren	Şırnak/Uludere	2014-2019	BDP
2019	Adalet Fidan-EB	Şırnak/Silopi	2019-2024	HDP
	<i>Bedia Özgökçe Ertan-EB</i>	<i>Van Büyükşehir</i>	2019	<i>HDP³⁰²</i>
	<i>Belgin Diken</i>	<i>Diyarbakır/Yenişehir</i>	2019	<i>HDP</i>
	<i>Berivan Helen Işık</i>	<i>Siirt/Merkez</i>	2019	<i>HDP</i>

³⁰⁰ Hecer Sarihan'ın sağlık sorunları nedeniyle istifası sonrası Belediye Meclisi kararıyla göreve gelmiştir.

³⁰¹ Yerine Cumali Atilla kayyum atanmıştır.

³⁰² 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde HDP'den belediye başkanı/eşbaşkanı (EB) olarak seçilip göreve geldikten sonra Eylül 2019-Mart 2020 arasında çeşitli tarihlerde İçişleri Bakanlığı tarafından Anayasa'nın 127. Maddesi ile Belediye Kanunu'nun 47. Maddesine dayanarak görevden alınan ve yerlerine kayyum atanan kadın belediye başkanları tabloda italik ile gösterilmiştir.

<i>Betül Yaşar-EB</i>	<i>Ağrı/Diyadin</i>	2019	HDP
<i>Caziye Duman</i>	<i>Van/Saray</i>	2019	HDP
<i>Elif Köse</i>	<i>Karabük/Safranbolu</i>	2019-2024	CHP
		2024-	
<i>Fatma Çalkaya</i>	<i>İzmir/Balçova</i>	2019-2024	CHP
<i>Fatma Kaplan Hürriyet</i>	<i>Kocaeli/İzmit</i>	2019-2024	CHP
		2024-	
<i>Feyma Filiz Bulut</i>	<i>tekin Diyarbakır/Sur</i>	2019	HDP
<i>Filiz Ceritoğlu Sengel</i>	<i>İzmir/Selçuk</i>	2019-2024	CHP
		2024-	
<i>Gülcan Kaçmaz Sayyigit</i>	<i>Van/Edremit</i>	2019	HDP ³⁰³
<i>Gülcan Özer-EB</i>	<i>Diyarbakır/Bismil</i>	2019	HDP
<i>Gülistan Öncü-EB</i>	<i>Mardin/Savur</i>	2019	HDP
<i>Gülüstan Sönük-EB</i>	<i>Batman/Bekirhan</i>	2019-2024	HDP
	<i>Batman/Merkez</i>	2024	DEM Parti ³⁰⁴
<i>Hatice Çevik-EB</i>	<i>Şanlıurfa/Suruç</i>	2019	HDP
<i>Hilal Ayık</i>	<i>Ankara/Akyurt</i>	2019-2024	AKP
		2024-	AKP
<i>İlkay Girgin Erdoğan</i>	<i>İzmir/Karaburun</i>	2019-2024	CHP
		2024-	
<i>Kezban Yılmaz-EB</i>	<i>Diyarbakır/Kayapınar</i>	2019	HDP
<i>Leyla Atsak-EB</i>	<i>Van/Çaldıran</i>	2019	HDP ³⁰⁵
<i>Melike Göksu-EB</i>	<i>Erzurum/Karayazı</i>	2019	HDP
<i>Mübeccel Çalışkan</i>	<i>Edirne/Uzunköprü/Kurtbey</i>	2019-2024	CHP
<i>Mülkiye Esmez-EB</i>	<i>Mardin/Derik</i>	2019	HDP
<i>Nalan Özaydın-EB</i>	<i>Mardin/Mazıdağı</i>	2019	HDP
<i>Naşide Toprak-EB</i>	<i>Diyarbakır/Silvan</i>	2019	HDP
<i>Nilüfer Elik Yılmaz</i>	<i>Mardin/Kızıltepe</i>	2019	HDP
<i>Nurhan Yapıcı Özel</i>	<i>Samsun/Ladik</i>	2019-2024	AKP
<i>Özgül Alkan</i>	<i>Gümüşhane/Kelkit/Deredolu</i>	2019-2024	MHP
<i>Özlem Becan</i>	<i>Edirne/Uzunköprü</i>	2019-2024	CHP
<i>Remziye Yaşar-EB</i>	<i>Hakkâri/Yüksekova</i>	2019	HDP
<i>Rojda Nazlıer</i>	<i>Diyarbakır/Kocaköy</i>	2019	HDP
<i>Semire Nergiz-EB</i>	<i>Mardin/Nusaybin</i>	2019	HDP
<i>Songül Erden</i>	<i>Şırnak/İdil</i>	2019	HDP
<i>Şeniz Doğan</i>	<i>Denizli/Merkezefendi</i>	2019-2024	CHP
		2024-	
<i>Şeyma Döğücü</i>	<i>İstanbul/Sancaktepe</i>	2019-2024	AKP
<i>Ülkü Karaarslan</i>	<i>Muş/Varto</i>	2019	HDP
<i>Yıldız Acar-EB</i>	<i>Ağrı/Doğubayazıt</i>	2019-2024	HDP ³⁰⁶

³⁰³ KHK kapsamında kamu görevinden ihraç edilmiş olması nedeniyle YSK tarafından başkanlık mazbatası verilmemiştir. Yerine ikinci en yüksek oyu alan AKP adayı İsmail Say belediye başkanı olmuştur.

³⁰⁴ 4 Kasım 2024 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından “geçici bir tedbir olarak” görevden uzaklaştırıldığı açıklanarak, yerine kayyım atanmıştır.

³⁰⁵ KHK kapsamında kamu görevinden ihraç edilmiş olması nedeniyle YSK tarafından başkanlık mazbatasını geri alınmıştır. Yerine ikinci en yüksek oyu alan AKP adayı Şefik Ensari belediye başkanı olmuştur.

³⁰⁶ Temmuz 2020’de HDP tarafından kesin ihraç talebiyle partinin Merkez Disiplin Kurulu’na sevk edilmiştir. Belediye başkanlığı görevini bağımsız olarak sürdürmüştür.

<i>Yıldız Çetin</i>	<i>Van/Erciş</i>	2019	<i>HDP</i>
Zekiye Tekin	Bilecik/Pazaryeri	2019-2024	Bağımsız
		2024-	AKP
<u>2024</u>			
Aryan Doğan	Muş/Bulanık	2024-	DEM Parti
Asya Gezer	Mardin/Dargeçit	2024-	DEM Parti
Aygül Kapıkayalı	Şanlıurfa/Bozova	2024-	DEM Parti
Ayşe Serra Bucak Küçük	Diyarbakır Büyükşehir	2024-	DEM Parti
Ayşe Ünlüce	Eskişehir Büyükşehir	2024-	CHP
Ayşegül Özdemir Ovalıoğlu	İstanbul/Bakırköy	2024-	CHP
Ayten Kaya	Şanlıurfa/Suruç	2024-	DEM Parti
Bahar Göksü	Erzurum/Karayazı	2024-	DEM Parti
Behice Yıldız Ünsal	İzmir/Karşıyaka	2024-	CHP
Berrin Uğurlu	Afyonkarahisar/Evciler	2024-	CHP
Besile Narin	Diyarbakır/Hani	2024-	CHP
Burcu Köksal	Afyonkarahisar/Merkez	2024-	CHP
Candan Yüceer	Tekirdağ Büyükşehir	2024-	CHP
Dilek Diyar Özer	Diyarbakır/Lice	2024-	DEM Parti
Emine Gökçe	Afyonkarahisar/İhsaniye	2024-	AKP
Emine Helil İnay Kınay	İzmir/Karabağlar	2024-	CHP
Esin Köymen	İstanbul/Maltepe	2024-	CHP
Gonca Köksal	Muğla/Menteşe	2024-	CHP
Gülbin Şahin Dağhan	Mardin/Nusaybin	2024-	DEM Parti
Güler Yerbasan	Şırnak/Cizre	2024-	DEM Parti
Gülşah Durbay	Manisa/Şehzadeler	2024-	CHP
Gülşen Sincar	Diyarbakır/Kayapınar	2024-	CHP
Hanım Akkoş	Van/Tuşba	2024-	DEM Parti
Hatice Atabay Gündoğdu	Van/Çaldıran	2024-	DEM Parti
Hatice Gençay	Aydın/Didim	2024-	CHP
Hatice Sekmen	Antalya/İbradı	2024-	AKP
Hazal Aras	Ağrı/Merkez	2024-	DEM Parti
Hediye Sayiner	Van/Muradiye	2024-	DEM Parti
Hülya Gümüş	Burdur/Bucak	2024-	CHP
İlkay Akça	Antalya/Akseki	2024-	CHP
Jiyan Ormanlı	Şırnak/Silopi	2024-	DEM Parti
Fatma Ay	Diyarbakır/Kulp	2024-	DEM Parti
Filiz Gencan Akın	Edirne/Merkez	2024-	CHP
Kudret Uçuk	Mardin/Mazıdağı	2024-	DEM Parti
Kübra Tekel Aktulun	Kütahya/Simav	2024-	MHP
Lal Denizli	İzmir/Çeşme	2024-	CHP
Leyla Çıtır	Ordu/Çamaş	2024-	CHP
Melek Mızrak Subaşı	Bilecik/Merkez	2024-	CHP ³⁰⁷
Mizgin Ekin	Diyarbakır/Bismil	2024-	CHP
Nihal Arslan	Bilecik/İnhisar	2024-	AKP

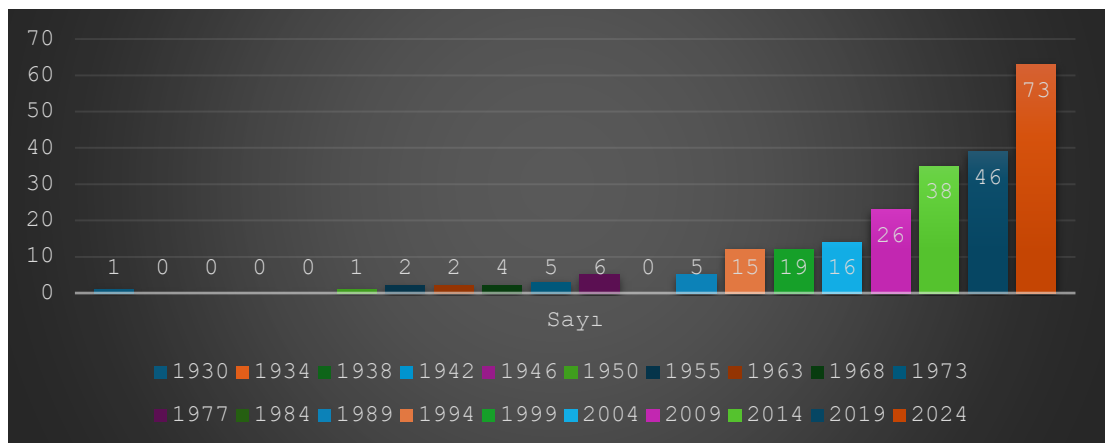
³⁰⁷ Melek Mızrak Subaşı, 2019 yerel seçimlerinden sonra Bilecik Belediye Başkan Yardımcısı olmuş, daha sonra, Nisan 2020’de Belediye Başkan Vekili olarak görevlendirilmiş ve bu görevi Ocak 2024’e kadar sürdürmüştür. 2024 Mahalli İdareler Seçimlerinde tekrar Bilecik Merkez belediye başkanı seçilmiştir.

Nilüfer Çınarlı Mutlu	İzmir/Konak	2024-	CHP
Oya Tekin	Adana/Seyhan	2024-	CHP
Rabia Başak Koç	Van/Edremit	2024-	DEM Parti
Safiye Akdağ	Diyarbakır/Yenişehir	2024-	DEM Parti
Sakine Kutpınar	Van/Özalp	2024-	DEM Parti
Saniye Caran	Antalya/Korkuteri	2024-	CHP
Saniye Fıçı	İzmir/Foça	2024-	CHP
Seda Oyar	Kastamonu/Abana	2024-	AKP
Sema Bodur	İzmir/Kınık	2024-	CHP
Semra Akyüz	Diyarbakır/Çınar	2024-	DEM Parti
Sevim Biçici	Diyarbakır/Silvan	2024-	DEM Parti
Seyhan Kılınçarslan	Afyonkarahisar/İscehisar	2024-	AKP
Sinem Dedetaş	İstanbul/Üsküdar	2024-	CHP
Songül Özbahçeci	Mardin/Derik	2024-	DEM Parti
Şadiye Kırmızıgül	Hakkâri/Yüksekova	2024-	DEM Parti
Şengül Polat	Van/Başkale	2024-	DEM Parti
Türkan Kayır	Şırnak/İdil	2024-	DEM Parti
Yasemin Fazlaca	Yalova/Altınova	2024-	CHP
Zehra Konakçı	Eskişehir/Çifteler	2024-	CHP
Zeynep Güneş	Eskişehir/Mihalgazi	2024-	AKP
Zeyni İpek	Mardin/Kızıltepe	2024-	DEM Parti

Kaynak: Bu tablo araştırmacı Melek Busem Öztekin tarafından, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi bilim dalında sürdürdüğü doktora tez çalışması kapsamında hazırlanmış olup, izinsiz olarak kullanılması ve çoğaltılması halinde araştırmacının yasal hakları saklıdır.

Tablo 2’de yer alan son derece detaylı veriyi değerlendirmeden önce; Şekil 1 ve Şekil 2’nin bu tabloda yer alan veri kullanılarak yine araştırmacı tarafından oluşturulduğunu belirtmek gerekmektedir.

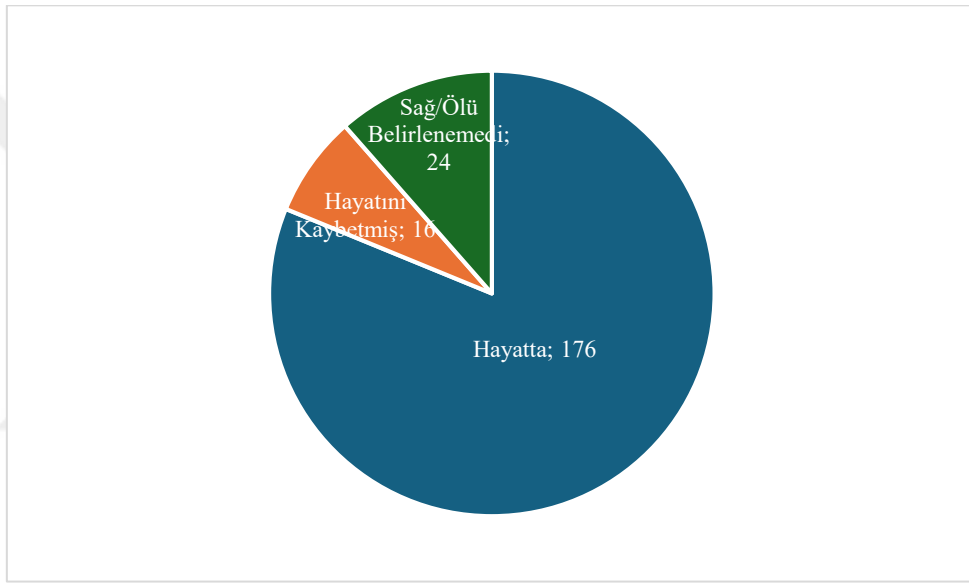
Şekil 1: 1930-2025 Yılları Arasındaki Mahalli İdareler Seçimleri Sonuçlarına Göre Kadın Belediye Başkanlığı Sayıları

Kaynak: Tablo 2’de yer alan veri kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 1'in de ortaya koyduğu gibi, 1930 yılından bu yana toplamda 259 kadın belediye başkanlığı söz konusu olmuştur. Bunların arasında farklı dönemlerde birden çok kez göreve gelen toplamda 43 kadın belediye başkanı bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, 1930 yılı ile 2025 yılı arasında toplamda 216 farklı kadın belediye başkanı görev yapmış ve/veya yapmaktadır. Türkiye'deki kadın belediye başkanı sayısının düzensiz de olsa bir arttığı görülmektedir.

Şekil 2: Türkiye'deki Kadın Belediye Başkanları Evreni

Kaynak: Araştırmacı tarafından ilgili tüm il, ilçe, belde belediyelerinin internet sayfaları kontrol edilerek oluşturulmuştur.

Şekil 2'de görülebileceği üzere, Türkiye'de 1930 yılından 2025 yılına dek görev yapmış ve/veya yapmakta olan kadın belediye başkanlarından 176'sının hayatta olduğu, 16'sının ise hayatını kaybettiği belirlenmiştir. 24 kadın belediye başkanının ise hayatta olup olmadığına dair herhangi bir bilgi ulaşılamamıştır.

Tablo 2 ve Şekil 1'deki veriyi bir arada değerlendirmek gerekirse; öncelikle, Türkiye'nin ilk kadın belediye başkanının 1930 yılında Artvin'in Yusufeli ilçesi Kılıçkaya (eski adıyla Ersis) beldesinde seçilerek göreve gelen Sadiye Ardahan olduğu görülmektedir. Birçok araştırmada, Sadiye Ardahan'ın belediye başkanlığını gösterir resmi kayıtların bulunmaması nedeniyle, ilk kadın belediye başkanının 1950 yılında Mersin Merkez'de göreve gelen Müfide İlhan olduğu kabul edilmekteyse de Sadiye

Ardahan'ın 5-18 Ekim 1930 tarihlerinde gerçekleştirilen yerel seçimlerde Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'nin adayı olarak göreve geldiği ve 1932 yılına dek görev yaptığı çeşitli tarihsel kayıtlarda yer almaktadır³⁰⁸. Söz konusu bu görüş farklılığını, SCF'nin 17 Kasım 1930 tarihinde kapatılmasıyla açıklamak mümkün görünmektedir. SCF'nin kurulmasından kapatılmasına kadar geçen üç aylık sürede katıldığı yerel seçimlerde 502 belediyeden 31'ini kazandığı bilinmektedir³⁰⁹. Ayırıcı bir diğer çalışmada ise Sadiye Ardahan ilk belde belediye başkanı, Müfide İlhan ise ilk il belediye başkanı olarak kabul edilmektedir³¹⁰.

1930 yılını izleyen dört yerel seçimde (1934, 1938, 1942 ve 1946 yıllarındaki yerel seçimler) hiçbir kadın belediye başkanı göreve gelmemiştir. Bu süreçte hiçbir kadın belediye başkanı görülmemesini tek partili dönemin devam ediyor olmasıyla açıklamak mümkün görünmektedir. Nitekim 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi (MKP)'nin kurulmasıyla başlayan çok partili dönemde, 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti (DP) 1950 yılında ilk kadın belediye başkanı adayını ortaya koymuş ve Müfide İlhan söz konusu yılda gerçekleştirilen yerel seçimlerde göreve gelen tek kadın belediye başkanı olmuştur. Müfide İlhan'ın görevde 1951 yılına kadar bir yıl süreyle kaldığı bilinmektedir³¹¹.

Takip eden yerel seçimlerde (1955 Mahalli İdareler Seçimleri) her ikisi de DP'den olmak üzere iki kadın belediye başkanı göreve gelmiştir. Kocaeli'nin Gölcük ilçesinde göreve gelen Jale Bora'nın yanında Mardin'in Midyat ilçesinde göreve gelen Zekiye Ekmen Midyat'ın eşi Nuri Midyat'ın vefatı üzerine göreve gelmiş olması, daha önce sözü edilen kadın adayların bireysel niteliklerinin seçmen tercihlerini etkilemesi durumuna ve ailesinde bir erkek siyasetçi bulunan kadınların diğer kadın adaylara göre ön plana çıkabildiği eril-merkezci siyaset yapısına örnek teşkil etmektedir.

³⁰⁸ “İlk Türk Kadın Belediye Başkanı: Sadiye Hanım”, *Bin Yaprak*, <https://binyaprak.com/kesfet/ilk-tuerk-kadin-belediye-baskani-sadiye-hanim>, E.T.: 23.10.2023.

³⁰⁹ Yetkin Çetin, *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı S.C.F Olayı*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 267-273.

³¹⁰ Birgül Bozkurt ve İbrahim Bozkurt, “Türkiye'nin İlk Kadın İl Belediye Başkanı ‘Müfide İlhan’ ve Mersin'deki Çalışmaları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 10, Sayı 19, 2014, ss. 51-75, s. 53.

³¹¹ Birgül Bozkurt ve İbrahim Bozkurt, a.g.m., s. 70.

Beş yılda bir yenilenmesi gereken yerel seçimler 1960 yılında gerçekleşmemiştir. 1961 askeri muhtırası nedeniyle sekteye uğrayan yerel seçimler ancak 1963 yılında gerçekleştirilebilmiştir. 1963 yerel seçimleri, *“Türkiye’nin siyasal yaşamında önemli bir bunalım döneminin sona erişini simgeleyen yerel seçimler”* olarak tanımlanmaktadır³¹². Buna göre; gerek 1955 yılındaki yerel seçimlerden sekiz yıl sonra yapılan ilk yerel seçimler olması nedeniyle, gerekse de AP’nin meşruiyet sorununu çözmek için ve CHP’nin de ordu desteğinde sürdürdüğü iktidar ortaklığını halk desteğine kavuşturmak için bir araç olarak görmesi nedeniyle 1963 yerel seçimleri salt yerel seçimler olmanın ötesinde bir anlam taşımaktadır³¹³. Türkiye genelinde yüzde 69,31 katılım oranıyla gerçekleşen bu yerel seçimlerde ilk sırayı oyların yüzde 45,97’sini alarak kazanan AP’den bir (Seniha Tınay) ve ikinci sırayı oyların yüzde 35,69’unu alarak kazanan CHP’den³¹⁴ de bir (Saniye Altuncu) olmak üzere toplamda iki kadın belediye başkanının göreve geldiği görülmektedir.

1968 yılındaki yerel seçimler, katılım oranlarının düşüklüğüyle tarihe geçmiştir. Oya Çitçi³¹⁵ bu durumu, 1968 yerel seçimlerinden bir yıl sonra genel seçimlerin yapılacak olması nedeniyle, bu seçimlerin çok da önemsenmemesiyle açıklamaktadır. Bu yerel seçimlerde yine birinci parti olarak çıkan AP’den bir mükerrer (Seniha Tınay), ikinci parti olarak çıkan CHP’den ise biri mükerrer (Saniye Altuncu) üç kadın belediye başkanı (Çağlayan Ege ve Leyla Atakan) olmak üzere toplamda dört kadın belediye başkanı göreve gelmiştir.

1973 yılında biri bağımsız (Seniha Tınay), ikisi de ilk kez olmak üzere AP’den iki (Ayhan Ekmen Güven ve Işıl Saygın), biri ilk kez olmak üzere CHP’den iki (Çağlayan Ege ve Meziyet Sevim Sözer) toplamda beş kadın belediye başkanı göreve gelmiştir. AP’nin Mardin’in Gercüş ilçesindeki adayı Ayhan Ekmen Güven, Zekiye Ekmen Midyat’ınkiyle benzer şekilde ailesindeki bir erkeğin (babası Musa Kazım Ekmen’in) vefatı üzerine görevi 1971 yılında devralmış ve bir sonraki yerel seçimlere kadar sürdürmüştür. Her iki kadının da aynı aileye mensup olması dikkate değerdir.

³¹² Oya Çitçi, *Yerel Seçimler Coğrafyası: 1963-1999*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, No: 329, Aralık 2005, s. 39.

³¹³ Oya Çitçi, a.g.e., s. 40-41.

³¹⁴ Çitçi, a.g.e., s. 47.

³¹⁵ Çitçi, a.g.e., s. 91.

Bölgedeki eril-merkezci siyasete rağmen, ailedeki başka erkeklerin değil de kadın adayların ön plana çıkıp göreve gelmeleri araştırılmaya muhtaç görünümündedir. 1973 Mahalli İdareler Seçimleri ilk kez bağımsız bir kadın adayın göreve geldiği yerel seçimler olması nedeniyle de önemlidir zira Ayten Alkan'ın³¹⁶ da belirttiği gibi; *“yerel temsil düzeneklerinde seçme olmasa da seçilme süreçleri oldukça karmaşıktır ve temsilin bir ‘yansıtma’ işlevi görmesi uygulamada olanaksızlaşmaktadır. Özellikle giderek büyüyen kentsel alanlarda var olan siyasal ve tüzel yapı içerisinde çok özel durumlar haricinde bağımsız aday olup seçilebilmek neredeyse olanaksızdır.”* 1963 ve 1968 yerel seçimlerinde İzmir Dikili’de AP’nin adayı olarak seçilmişken, 1973 yerel seçimlerinde bağımsız aday olarak üçüncü kez belediye başkanlığına seçilen Seniha Tınay’ın bu başarısını, ilçede görevini yürütürken ortaya koyduğu bireysel çabasıyla açıklamak mümkün görünmektedir.

1977 yılına gelindiğinde, ikisi bağımsız (H. Nağahan Akay ve Kadriye Çökelez), ikisi ilk kez (Zehra Erkal ve Zekiye Gülsen) ve biri mükerrer olmak üzere (Işıl Saygın) üç AP’den ve bir de CHP’den (Nazmiye Komitoğlu) toplamda ilk kez beşten fazla sayıda kadın belediye başkanının seçildiği görülmektedir.

1982 yılında gerçekleşmesi gereken bir sonraki yerel seçimler dönemin askeri yönetimi altında siyasal istikrarın sağlanamadığı koşullarda gerçekleşmemiştir. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin ardından dönemin İçişleri Bakanlığı tarafından merkeze atanan³¹⁷ belediye başkanlarının belediye başkanlığı görevlerinin 1980 yılı itibarıyla sonlandığı görülmektedir. Takip eden ilk yerel seçimler olan 1984 yerel seçimlerinde ise hiç kadın belediye başkanı göreve gelmemiştir. 1984 yerel seçimleri hiçbir kadın belediye başkanının göreve gelmemiş olmasına rağmen yine de önem arz etmektedir. 1982 Anayasası’nda kabul edilen ilkelere dayanarak ortaya koyulan ilgili yeni yasalara (2839 sayı ve 10.06.1983 tarihli Milletvekili Seçimi Kanunu, 2820 sayı ve 22.04.1983 tarihli Siyasi Partiler Kanunu ve 2972 sayı ve 18.01.1984 tarihli Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun) uygun

³¹⁶ Ayten Alkan, “Yerel Siyaset Kadınlar için...”, s. 72.

³¹⁷ Sibel Ulu, “1980 Askeri Müdahalesinden Mahalli Seçimlere: 1984 Mahalli İdareler Seçimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi (ASBİDER)*, Cilt 11, Sayı 31, ss. 25-35, s. 25, 2024.

olarak siyasi partiler 1984 yerel seçimlerine katılabılmıştır. Böylece atama ile göreve getirilen belediye başkanları yerlerini seçimle gelen belediye başkanlarına bırakmıştır³¹⁸.

1989 yerel seçimlerinin ardından biri Haziran 1992, diğeri Kasım 1992’de olmak üzere iki ara yerel seçim daha gerçekleşmiştir³¹⁹. Bu üç yerel seçimin sonuçlarına göre; 1989 yerel seçimlerinde SHP’den Fatma Girik ve Netice Okutan, 1992’deki ara yerel seçimlerde ise bağımsız olarak Aysel Şenel, DYP’den Gülay Aslantürk Atıg ve CHP’den Nurgül Uçar Aktuğ göreve gelmiştir. Söz konusu seçimler kadın belediye başkanı sayısında düzenli bir artış görülmeye başlanmasından önceki son yerel seçimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira takip eden yerel seçimlerde (1994 ve 1999) mükerrer olarak göreve gelenler hariç, sırasıyla on iki ve on kadın belediye başkanı göreve gelmiş ve sonraki yerel seçimlerde (2004 yılı itibariyle gerçekleşen beş yerel seçimde) bu sayı düzenli olarak artmaya başlamıştır. 2004 yılında ikisi mükerrer olmak üzere (Cihan Sincar ve Mukaddes Kubilay) toplamda on altı kadın belediye başkanının göreve geldiği görülmektedir.

2009 Mahalli İdareler Seçimleri Türkiye’deki seçimler açısından önemli bir dönüm noktası arz etmektedir. Öncelikle, Yüksek Seçim Kurulu’nun (YSK) veri tabanında Türkiye’deki seçimlere ilişkin veriler 2009 yılından başlamaktadır. Dolayısıyla bu yerel seçimler itibariyle gerçekleştirilen tüm yerel seçimlere ilişkin detaylı veriye söz konusu açık erişim kaynağından kolaylıkla ulaşılabilmektedir. 2009 ayrıca, kadın belediye başkanlığı açısından da önemli gelişmelerin görülmeye başlandığı bir yerel seçim yılı olmuştur çünkü 2009 yerel seçimleri, 2005 yılında Demokratik Toplum Partisi’nin (DTP) -selefleri HADEP ve DEHAP’ın (Demokratik Halk Partisi) sırasıyla kapatılması ve feshedilmesinin ardından- kurulmasını takip eden ilk yerel seçimler olarak karşımıza çıkmaktadır. DTP, 2009 Mahalli İdareler Seçimleri’nin 29 Mart 2009

³¹⁸ Sibel Ulu, “1980 Askeri Müdahalesinin...”, s. 27.

³¹⁹ Söz konusu iki ara yerel seçim, 3766 Sayı ve 26.12.1991 Sayılı “2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıktan ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun’un 29 uncu Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” çerçevesinde, boşalan çeşitli belediye başkanlıklarının yeniden belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. 3766 Sayılı Kanun’un iptaline ilişkin dönemin Mart 1989 yerel seçimlerinden sonra Ekim 1989’da göreve gelen Cumhurbaşkanı Turgut Özal Anayasa Mahkemesi’ne başvurmuşsa da, 21.04.1992 Tarih ve 1992/30 Karar Sayılı Anayasa Mahkemesi kararı ile oyçokluğuyla başvurusu reddedilmiştir. **Bkz.:** https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21099_1.pdf, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1992-30-nrm.pdf>, E.T.: 21.11.2023.

tarihinde gerçekleşmesiyle 12 kadın belediye başkanı çıkarmıştır. Aynı yerel seçimlere, dönemin siyasi koşulları gereği DTP'nin kapatılma ihtimalinin öngörülmesiyle 2008 yılında kurulmuş olan BDP de katılmış ve ayrıca 4 kadın belediye başkanı da bu partiden göreve gelmiştir. Nitekim 29 Mart 2009 seçimlerinden kısa bir süre sonra 11 Aralık 2009'da Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmasının ardından DTP çatısı altında seçilerek göreve gelen ve tabloda mensubu oldukları siyasi parti bu şekilde gösterilen on iki kadın belediye başkanı, görevlerine BDP çatısı altında devam etmiştir. 2009 Mahalli İdareler Seçimleri'nde göreve gelen üçü mükerrer 26 kadın belediye başkanının 16'sının DTP ve BDP çatıları altında seçilmeleri dikkate değerdir. Söz konusu bu siyasi partiler, öncelikle parti genel başkanlıklarında olmak üzere eş başkanlık uygulamasını Türkiye'de fiili (*de facto*) olarak uygulamaya geçiren ilk siyasi partiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi partilerde eş başkanlık uygulaması daha sonra dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından 30 Eylül 2013 tarihinde açıklanan demokratikleşme paketi çerçevesinde gerçekleştirilen bir değişiklik³²⁰ ile yasal hale gelmiştir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, eş başkanlık sisteminin yalnızca siyasi parti genel başkanlıkları açısından yasal hale getirilmiş olmasıdır. Fiili olarak uygulanmakta olan belediye eş başkanlıklarının yasal bir zemini bulunmamaktadır.

30 Mart 2014 Mahalli İdareler Seçimleri'ne -DTP ve BDP'nin halefi olarak 15 Ekim 2012'de kurulan- Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) de katıldığı görülmektedir³²¹. Söz konusu yerel seçimlerde HDP'den aday gösterilerek göreve gelen yalnızca bir kadın belediye başkanı (Diyarbakır Eğil'de Petek Elyüse Çapanoğlu) olmuştur. BDP de Haziran 2014'te HDP'ye katılmadan önce yerel seçimlere kendi aday listeleriyle katılmış bir siyasi parti olarak biri mükerrer olmak kaydıyla 23 kadın belediye başkanı çıkarmıştır. BDP'den aday olup seçilen ve tabloda mensup oldukları siyasi parti bu şekilde gösterilen tüm kadın belediye başkanları

³²⁰ 2 Mart 2014 tarih ve 6529 Sayılı Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 2. Maddesi ile getirilen " 22/4/1983 tarihli ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununun 15 inci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir: 'Siyasi partiler, tüzüklerinde yer almak ve iki kişiden fazla olmamak kaydıyla eş genel başkanlık sistemini uygulayabilirler. Eş genel başkanlar, bu Kanunda genel başkan için öngörülen hükümlere tâbidir.' " hükmü kastedilmektedir.

³²¹ Yüksek Seçim Kurulu, İl ve İlçe Seçim Kurulları Tarafından İlan Edilen Kesinleşmiş Aday Listeleri, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2014MahalliIdareler/2014KesinAdayListeleri/2014ilceBelediyeBsk-AdayListesi.pdf>, E.T.: 19.11.2022.

görevlerine HDP çatısı altında devam etmiştir. 2009 yerel seçimlerine benzer şekilde 3'ü mükerrer olmak üzere seçilen toplam 38 kadın belediye başkanının 24'ünün sözü edilen siyasi partilerin çatısı altında göreve gelmeleri dikkat çekmektedir. Bu çerçevede kadın belediye başkanlarının sayısında önemli bir artış görülmeye başlanmasını söz konusu siyasi partilerin başarısı olarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Çünkü belediye başkanlıklarında eş başkanlık sisteminin yasal bir zemini bulunmamaktadır. Bu sistemin DTP ve selefleri (HDP, DEM Parti) tarafından günümüzde de fiili olarak uygulanmaya devam ettiğini belirtmek gerekmektedir. Belediye başkanlıklarında eş başkanlık uygulamasının yasal olup olmadığına yönelik tartışmalar siyasi tartışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın kapsamı dışında kaldığından bu tartışmalara yer verilmemiştir.

Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA-DER)'nin³²² Türkiye'de 30 Nisan 2019 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçimlerin hemen öncesinde adaylıklara yönelik olarak ortaya koyduğu veriler dikkat çekicidir. Buna göre; 2019 yılındaki yerel seçimlerde 8.257 belediye başkan adayının yalnızca 652'si yani yüzde 7,89'u kadın adaylardan oluşmuştur. Bu 652 kadın adaydan ise 30'u büyükşehir belediyelerini 38'i il belediyelerini, 174'ü ilçe belediyelerini yönetmek adına aday olmuştur. Bu hesaplamada, HDP'nin uygulamakta olduğu eş başkanlık sisteminin yasal bir zemini olmadığı için, yalnızca YSK'ya bildirilen resmi adaylar kabul edilmiştir. İktidarda bulunan AKP'nin 77 ilde açıkladığı 1243 belediye başkanı adayından yalnızca 25'i kadın adaylardan oluşmuş, bu 25 kadın adayın ise 6'sı belediye başkanlığı koltuğunu kazanmıştır. CHP'nin 57 ilde açıkladığı 904 belediye başkanı adayının 44'ü kadın adaylardan oluşmuş, bu kadın adaylardan ise 10'u belediye başkanlığı koltuğunu kazanmıştır. HDP'nin uyguladığı eş başkanlık sisteminin yasal bir zemini olmaması nedeniyle, bu siyasi partinin kazandığı 54 il ve ilçenin tamamında kadın eş başkanlar bulunmasına rağmen, söz konusu siyasi parti resmi olarak 24 kadın belediye başkanı çıkarmıştır. DEM Parti'nin kendi internet sitesinde yayınladığı veri 2024 Mahalli İdareler Seçimleri sonuçlarında eş başkan olarak ikinci sırada listelenen kadınlar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu kadınlara, ikinci sırada listelenmeleri ve

³²² KA-DER'den Haberler, <https://ka-der.org.tr>, E.T.: 20.06.2023.

ilgili il ilçe ve belde belediyelerinin internet sitelerinde belediye başkanı olarak görülmemeleri nedeniyle Tablo 2 ve Tablo 3'te yer verilmemiştir. Yine de çalışmada isimlerinin anılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle Tablo 5'te listelenerek EK-4 olarak çalışmanın sonunda gösterilmişlerdir. MHP ve İyi Parti'den ise 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde belediye başkanı olarak seçilen kadın aday olmamıştır.

Türkiye'de bu çalışmanın hazırlandığı dönem itibariyle en son gerçekleştirilen yerel seçim olan 2024 Mahalli İdareler Seçimlerinde göreve gelen kadın belediye başkanları Tablo 3'te ayrıca gösterilmiştir.

Tablo 3: 2024 Mahalli İdareler Seçimleri Sonuçlarına Göre Göreve Gelen Tüm Kadın Belediye Başkanları

Adı-Soyadı	İl/İlçe/Belde	Dönem	Parti
Aryan Doğan	Muş/Bulanık	2024-	DEM Parti
Asya Gezer	Mardin/Dargeçit	2024-	DEM Parti
Aygül Kapıkayalı	Şanlıurfa/Bozova	2024-	DEM Parti
Ayşe Serra Bucak KüçükDiyarbakır	Büyükşehir	2024-	DEM Parti
Ayşe Ünlüce	Eskişehir Büyükşehir	2024-	CHP
Ayşegül Özdemir Ovalıoğlu	İstanbul/Bakırköy	2024-	CHP
Ayten Kaya	Şanlıurfa/Suruç	2024-	DEM Parti
Bahar Göksu	Erzurum/Karayazı	2024-	DEM Parti
Behice Yıldız Ünsal	İzmir/Karşıyaka	2024-	CHP
Berrin Uğurlu	Afyonkarahisar/Evciler	2024-	CHP
Besile Narin	Diyarbakır/Hani	2024-	CHP
Birsan Çelik	Denizli/Bozkurt	2024-	CHP
Burcu Köksal	Afyonkarahisar/Merkez	2024-	CHP
Candan Yüceer	Tekirdağ Büyükşehir	2024-	CHP
Dilek Diyar Özer	Diyarbakır/Lice	2024-	DEM Parti
Elif Köse	Karabük/Safranbolu	2024-	CHP
Emine Gökçe	Afyonkarahisar/İhsaniye	2024-	AKP
Emine Helil İnay Kınay	İzmir/Karabağlar	2024-	CHP
Esin Köymen	İstanbul/Maltepe	2024-	CHP
Fatma Şahin	Gaziantep Büyükşehir	2024-	AKP
Gonca Köksal	Muğla/Menteşe	2024-	CHP
Gülbin Şahin Dağhan	Mardin/Nusaybin	2024-	DEM Parti
Güler Yerbasan	Şırnak/Cizre	2024-	DEM Parti
Gülistan Sönük-EB	Batman/Merkez	2024	DEM Parti
Gülşah Durbay	Manisa Şehzadeler	2024-	CHP

Gülşen Sincar	Diyarbakır/Kayapınar	2024-	CHP
Hanım Akkoş	Van/Tuşba	2024-	DEM Parti
Hatice Atabay Gündoğdu	Van/Çaldıran	2024-	DEM Parti
Hatice Gençay	Aydın/Didim	2024-	CHP
Hatice Sekmen	Antalya/İbradı	2024-	AKP
Hazal Aras	Ağrı/Merkez	2024-	DEM Parti
Hediye Sayiner	Van/Muradiye	2024-	DEM Parti
Hilal Ayık	Ankara/Akyurt	2024-	AKP
Hülya Gümüş	Burdur/Bucak	2024-	CHP
İlkay Akça	Antalya/Akseki	2024-	CHP
İlkay Girgin Erdoğan	İzmir/Karaburun	2024-	CHP
Jiyan Ormanlı	Şırnak/Silopi	2024-	DEM Parti
Fatma Ay	Diyarbakır/Kulp	2024-	DEM Parti
Fatma Kaplan Hürriyet	Kocaeli/İzmit	2024-	CHP
Filiz Ceritoğlu Sengel	İzmir/Selçuk	2024-	CHP
Filiz Gencan Akın	Edirne/Merkez	2024-	CHP
Kudret Uçuk	Mardin/Mazıdağı	2024-	DEM Parti
Kübra Tekel Aktulun	Kütahya/Simav	2024-	MHP
Lal Denizli	İzmir/Çeşme	2024-	CHP
Leyla Çıtır	Ordu/Çamaş	2024-	CHP
Melek Mızrak Subaşı	Bilecik/Merkez	2024-	CHP ³²³
Mizgin Ekin	Diyarbakır/Bismil	2024-	CHP
Nihal Arslan	Bilecik/İnhisar	2024-	AKP
Nilüfer Çınarlı Mutlu	İzmir/Konak	2024-	CHP
Oya Tekin	Adana/Seyhan	2024-	CHP
Özlem Çerçioğlu	Aydın/Merkez	2024-	CHP
Rabia Başak Koç	Van/Edremit	2024-	DEM Parti
Safiye Akdağ	Diyarbakır/Yenişehir	2024-	DEM Parti
Sakine Kutpınar	Van/Özalp	2024-	DEM Parti
Saniye Caran	Antalya/Korkuteri	2024-	CHP
Saniye Fıçı	İzmir/Foça	2024-	CHP
Seda Oyar	Kastamonu/Abana	2024-	AKP
Sema Bodur	İzmir/Kınık	2024-	CHP
Semra Akyüz	Diyarbakır/Çınar	2024-	DEM Parti
Sevim Biçici	Diyarbakır/Silvan	2024-	DEM Parti
Seyhan Kılınçarslan	Afyonkarahisar/İscehisar	2024-	AKP
Sinem Dedetaş	İstanbul/Üsküdar	2024-	CHP
Songül Özbahçeci	Mardin/Derik	2024-	DEM Parti
Şadiye Kırmızıgül	Hakkâri/Yüksekova	2024-	DEM Parti
Şengül Polat	Van/Başkale	2024-	DEM Parti
Şeniz Doğan	Denizli/Merkezefendi	2024-	CHP
Türkan Kayır	Şırnak/İdil	2024-	DEM Parti
Yasemin Fazlaca	Yalova/Altınova	2024-	CHP
Zehra Konakçı	Eskişehir/Çifteler	2024-	CHP
Zehra Özyol	Amasya/Gümüşhacıköy	2024-	CHP

³²³ Melek Mızrak Subaşı, 2019 yerel seçimlerinden sonra Bilecik Belediye Başkan Yardımcısı olmuş, daha sonra, Nisan 2020’de Belediye Başkan Vekili olarak görevlendirilmiş ve bu görevi Ocak 2024’e kadar sürdürmüştür.

Zekiye Tekin	Bilecik/Pazaryeri	2024-	AKP
Zeynep Güneş	Eskişehir/Mihalgazi	2024-	AKP
Zeyni İpek	Mardin/Kızıltepe	2024-	Dem Parti

Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu'nun yayınladığı 2024 Mahalli İdareler Seçimleri verisinden derlenmiştir.

Çalışmanın bu ikinci bölümünde öncelikle feminizmin demokrasi ve siyasal katılımı ilişkisi değerlendirilmiştir. Bu çerçevede öncelikle demokrasi, temsili demokrasi ve siyasal katılım kavramları ele alınarak kadınların siyasal katılımının ve siyasal alanda eşit temsilin önemi vurgulanmıştır. Böylece dünyada gerek merkezi gerekse de yerel siyasette kadınların varlığının ve kadın belediye başkanlığının önemi ortaya koyulmak istenmiştir. Daha sonra, kadın mücadelesinin yerel düzeydeki tezahürleri örneklendirilmeye çalışılarak; tezin araştırma evrenini oluşturan kadın belediye başkanlarının konumunu anlamak ve kronolojik olarak değerlendirebilmek için 1930'dan günümüze görev yapmış ve yapmakta olan kadın belediye başkanlarının özgün bir tablosu ortaya koyulmuştur. Günümüzde hâlâ görev yapmakta olan kadın belediye başkanlarına ve eş başkanlık sistemine da bu bölümde yer verilmiştir. Eş başkanlık sistemi, Türkiye'de öncelikle çeşitli siyasi partiler tarafından fiili olarak uygulamaya geçirilen ve daha sonra yalnızca siyasi partilerde mümkün olmak üzere o dönemde Başbakan olan günümüz Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından 30 Eylül 2013 tarihinde açıklanan demokratikleşme paketi çerçevesinde gerçekleştirilen bir değişiklik³²⁴ ile yasal hale gelmiştir. Bu noktada, eş başkanlık sisteminin yalnızca siyasi parti genel başkanlıkları açısından yasal hale getirildiği ve fiili olarak uygulanmakta olan belediye başkanlığı eş başkanlıklarının yasal ya da anayasal bir zemini bulunmadığını tekrar belirtmek gerekmektedir.

Türkiye'de kadın belediye başkanlarının sayısının erkek belediye başkanlarına oranla oldukça düşük kaldığı gözler önündedir. Ancak gerek iktidar partisinin gerekse de muhalefetteki çeşitli siyasi partilerin, bu kamu görevinde yer alan kadın sayılarını arttırmaya yönelik politikalar izlediğini söylemek mümkündür. Her yerel seçimde

³²⁴ 2 Mart 2014 tarih ve 6529 Sayılı Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 2. Maddesi ile getirilen " 22/4/1983 tarihli ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununun 15 inci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir: 'Siyasi partiler, tüzüklerinde yer almak ve iki kişiden fazla olmamak kaydıyla eş genel başkanlık sistemini uygulayabilirler. Eş genel başkanlar, bu Kanunda genel başkan için öngörülen hükümlere tâbidir.' " hükmü kastedilmektedir.

kadın adayların ve seçilebilenlerin sayısında siyasi parti fark etmeksizin görülen artış bunu destekler niteliktedir. Çalışmanın güncelliğini ve geleceğe yönelik geçerliliğini sürdürecektir bir alana ışık tutuyor olması da tam olarak bu artışa dayanmaktadır. Siyasal alanda cinsiyetçiliğin göstergeleri siyasi partilerin örgütlenme biçimlerinde ve kadın ve erkeklerin siyasal süreçlere katılımlarında (parti üyeliği, adaylık, oy verme, davranışı vb.) ortaya çıkmaya devam etse de söz konusu göstergeleri azaltmaya yönelik girişimler olan cinsiyet kotaları ve pozitif ayrımcılık uygulamaları dikkat çekicidir. Bu bilgiler ışığında ve çalışmanın üçüncü ve Sonuç bölümünden önceki son bölümünde yer verilecek olan alan araştırmasının sonuçlarının da ortaya koyacağı gibi, Türkiye’de kadınların siyasal temsiliyetinin arttırılması konusunda önemli ilerlemeler olduğunu söylemek mümkünse de atılması gereken daha birçok adım bulunduğunu da ifade etmek gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI: TÜRKİYE’DE KADIN BELEDİYE BAŞKANLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNE YÖNELİK SÖYLEM VE UYGULAMALARI

Türkiye’de kadın belediye başkanları özelinde kadın yöneticilerin yerel siyasetteki varlığını ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine katkılarını ele alan çalışmalara katkı sağlaması umuduyla yapılan bu nitel araştırma sırasında öncelikle Türkiye’de kadınların yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını elde ettikleri 1930 yılından bu yana görev yapmış ve/veya yapmakta olan kadın belediye başkanlarının tamamının tespiti yapılmıştır. Bu tespit YSK ve KA-DER’in ilgili veri tabanlarından faydalanılarak ve görüşülen ilk kadın belediye başkanı olan İzmir ili Menemen ilçesi Seyrek beldesi belediye eski başkanı Sayın Nurgül Uçar Aktuğ’un (N. U. A.) sağladığı iletişim listesi üzerinden özgün ve güncel bir liste ortaya koyulmasıyla gerçekleştirilmiştir. Daha sonra sözü geçen özgün ve güncel liste üzerinden kadın belediye başkanlarının hayatta olup olmadıklarının belirlenebilmesi için internet tabanlı bir araştırma süreci gerçekleştirilmiş ve bu kadınların görev yapmış oldukları belediye başkanlıklarının internet sitelerinden özgeçmişlerine erişilerek bu süreç tamamlanmıştır. Öncelikle rastgele olmak kaydıyla, 2024 Mahalli İdareler Seçimleri öncesinde göreve gelen ve hayatta olduğu tespit edilebilen bütün kadın belediye başkanlarına telefon açılmıştır. Cevap veren ve/veya aramaya daha sonra dönen kadın belediye başkanlarının sayısı, ulaşamayanlardan ve/veya aramaya daha sonra dönmeyenlerden daha düşük olmak üzere, yirmi kişidir. Bunlardan sekizi, araştırmayı takdir ettiklerini belirseler de dönemin pandemi koşulları, siyasi kaygılar ya da fiziksel olanaksızlık gibi çeşitli nedenlerle görüşmeyi kabul etmemiştir. Araştırma, görüşmeyi kabul eden on iki kadın belediye başkanıyla sürdürülmüştür. 2024 Mahalli İdareler Seçimleri sonuçlarına göre ilk kez göreve gelen kadın belediye başkanlarıyla, görev sürelerinin henüz başında olmaları nedeniyle görüşme yapılmamıştır. Zira, bu kadınların söylem ve uygulamalarının ölçülebilir birer veri olarak değerlendirilebilmesi için görev başında geçirecekleri zamana ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çerçevede, tezin bu üçüncü ve son bölümünün alt başlıklarında; alan araştırmasının yöntemine, araştırma sırasında karşılaşılan zorluklara, araştırmanın içeriği ve analizine yer verilmiştir.

3.1. Alan Araştırmasının Yöntemi

Türkiye’de kadın belediye başkanlarının toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik söylem ve uygulamalarını tespit edip değerlendirmek ve kadın belediye başkanlarının kadın hareketleri içerisindeki yerini anlamak amacıyla yürütülen bu alan araştırması; toplam iki yüz on altı kişiden oluşan araştırma evreni içerisinde hayatta olan yüz yetmiş yedi kadın belediye başkanı arasından, 2024 Mahalli İdareler Seçimlerinde göreve gelen kadın belediye başkanları hariç tutulmak üzere, coğrafi bölgelere yönelik ve kadın belediye başkanlarının partililik/bağımsızlık durumlarına dayalı bir ayrım gözetilmeye çalışılarak, ulaşılabilen yirmi kadın belediye başkanından görüşmeyi kabul eden on iki tanesi ile gerçekleştirilmiştir. Böylece bölgeler arası ekonomik, toplumsal, kültürel çeşitlilik ve farklılığın, elde edilecek veriye yansıtacağı öngörülmüştür. Covid-19 pandemisi sırasında yapılan görüşmelerden ikisi telefon görüşmesi olarak, üçü görüntülü telefon konuşması aracılığıyla, dördü yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Kalan üç görüşmeden ikisi ise, görüşme formunun kadın belediye başkanlarının halka ilişkiler ekiplerine gönderilmesi ve cevapların elektronik posta (e-posta) ile yazılı olarak alınmasıyla mümkün olmuştur. Bir kadın belediye başkanı ise görüşme formunun kendisine e-posta ile gönderilmesinden sonra cevapları el yazısı ile yazılı olarak göndermiştir.

Örnekleme oluşturan kadın belediye başkanlarına; siyasete ne zaman ve hangi amaçla atıldıkları, siyasette kadınların varlığının nasıl bir fark yarattığına ve kadın temsilini etkileyen faktörlere dair görüşleri ve kadın varlığının ve temsilinin güçlendirilmesi için neler yapılabileceği, toplumsal cinsiyet eşitliğine ve Türkiye’de kadın hareketlerine dair değerlendirmeleri, görev yaptıkları il/ilçe ya da beldelerdeki kadın nüfusuna yönelik sayısal veri, karşılaştıkları kadın sorunları, bu sorunları çözmeye ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik başarılı ya da başarısız faaliyet ve girişimlerinin neler olduğu, diğer belediye başkanlarıyla kadın sorunlarına yönelik ortak projeler yapıp yapmadıkları, belediye başkanlıkları sırasında ve/veya görevleri sona erdikten sonra kadın hareketlerine katkıda bulunup bulunmadıkları ve mensubu oldukları siyasi partinin kadın mücadelesindeki tutumu gibi konularda yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle açık uçlu sorular sorulmuştur.

Kadın belediye başkanları evreni homojen bir yapıda olduğundan, coğrafi bölge ve siyasi parti ayrımı gözetilerek belirlenen örneklemden on iki kadın belediye başkanı ile yapılan bu görüşmelerle derinlemesine ve ayrıntılı bir kavrayış hedeflenmiştir. Hazırlanan ve EKLER’de görülebilecek Araştırmaya İlişkin Bilgilendirme Formu (EK-1), Katılımcı Onay Formu (EK-2) ve Araştırma Soruları (EK-3) görüşmeyi kabul eden kadın belediye başkanlarına, randevular onaylanır onaylanmaz gönderilmiş ve bütün randevular planlandıkları gün ve saatte gerçekleştirilmiştir. Katılımcının sıkıldığı veya cevap vermek istemediği gözlemlendiğinde görüşmenin sonlandırılacağı öngörülmüşse de hiçbir görüşmede böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Görüşmeler bizzat çalışmanın yazarı tarafından yapılmış ve görüşülen kadın belediye başkanlarının görüşme günü işlemekte olan programları çerçevesinde kırk beş dakika ile iki saat arasında sürmüştür. Herhangi bir ayrıntının dikkatten kaçmaması amacıyla görüşmelerde izin alınarak kayıt cihazı kullanılmıştır. Katılımcının kayıt cihazına rıza göstermemesi durumunda sorulara verilen cevapların not alınacağı öngörülmüş; bu çerçevede yüz yüze yapılan görüşmelerde yalnızca bir kadın belediye başkanının rızası olmadığı için cevapları el yazısı ile not alınmıştır. Telefon görüşmesi ve görüntülü arama biçiminde gerçekleştirilen görüşmeler yine izin alınarak kaydedilmiştir. Görüşmelerin tamamlanmasının ardından kayıtlar deşifre edilmiştir. Katılımcılara rıza göstermemeleri durumunda isimlerine çalışmada yer verilmeyeceği ifade edilmiş, bunun üzerine yedi kadın belediye başkanı isimlerinin kullanılmasına rıza göstermezken, beş kadın belediye başkanı isimlerinin çalışmada yer almasına müsaade etmiştir. Görüşülen ve isimlerinin çalışmada yer almasına izin veren kadın belediye başkanları, görüşmelerin gerçekleştirilme sırasıyla Sayın Nurgül Uçar, Sayın İnci Tunç, Sayın Özlem Becan, Sayın Ayşe Karadağ ve Sayın Netice Okutan olmuştur. Rıza göstermeyen yedi kadın belediye başkanı çoğunlukla parti içi mekanizmaları sebep göstererek isimlerinin kullanılmasını istememiştir. Bu kadın belediye başkanları çalışmada Belediye Başkanı 1 (BB1), Belediye Başkanı 2 (BB2), (...), Belediye Başkanı 7 (BB7) biçiminde anılmıştır. Bu katılımcıların listesi Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Türkiye’de Kadın Belediye Başkanlarının Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Söylem ve Uygulamaları Alan Araştırması Katılımcı Listesi

İsim-Soy isim	Meslek	Görev Yaptığı Dönem	Coğrafi Bölge	İl/İlçe/Belde	Görüşme Yöntemi
Nurgül Uçar	Gazeteci	1992-1994,1994-1999, 1999-2004	Ege Bölgesi	İzmir/Menemen/Seyrek	Görüntülü telefon
İnci Tunç	Kamu Emeklisi	2004-2009 2009-2014	Marmara Bölgesi	Kırklareli/Merkez/Kavaklı	Yüz yüze
Özlem Becan	Mali Müşavir	2019-2024	Marmara Bölgesi	Edirne/Uzunköprü	Yüz yüze
Netice Okutan	Ebe Hemşire	1989-1994,1994-1999, 1999-2004	Ege Bölgesi	Manisa/Saruhan/Alibeyli	E-postaya el yazısı mektup ile cevap
Ayşe Karadağ	Ticari faaliyetler	1999-2004	Güney Doğu Anadolu Bölgesi	Mardin/Derek	Telefon
Belediye Başkanı 1 (BB1)	Kamu Görevlisi	2009-2014	İç Anadolu Bölgesi	Belde	Yüz yüze
Belediye Başkanı 2 (BB2)	Kamu Görevlisi	2019-2024 2024- devam ediyor	Marmara Bölgesi	İlçe	Ekibinden e-posta ile cevap
Belediye Başkanı 3 (BB3)	Ebe Hemşire	1999-2004	Karadeniz Bölgesi	İlçe	Görüntülü telefon
Belediye Başkanı 4 (BB4)	Bilgisayar Mühendisi	2019-2024 2024- devam ediyor	İç Anadolu Bölgesi	İlçe	Ekibinden e-posta ile cevap
Belediye Başkanı 5 (BB5)	Ebe Hemşire	2004-2009	Karadeniz Bölgesi	Belde	Telefon
Belediye Başkanı 6 (BB6)	Öğretmen	1994-1999 1999-2004	Doğu Anadolu Bölgesi	İlçe	Görüntülü telefon
Belediye Başkanı 7 (BB7)	Mühendis	2004-2009 2009-2014	Akdeniz Bölgesi	İlçe	Yüz yüze

Niteliksel araştırma yönteminde, verinin nitel olarak toplanıp analiz edilmesi gerekmektedir. Nitel veri analizi, gözlem ve görüşme (mülakat) gibi veri toplama yöntemleri ile elde edilen verinin düzenlenip kategorize edildiği, temaların keşfedildiği ve sonucun raporlandığı bir etkinlikler toplamı olarak karşımıza çıkmaktadır³²⁵.

Niteliksel araştırma ifadesi bir terim olarak değerlendirildiğinde, tek bir nitel araştırma yöntemini işaret ediyormuş gibi görünse de aslında çatı işlevi gören bir terimdir. Diğer bir ifadeyle; birbirlerinden, araştırmacının araştırmanın hangi unsurlarını ön plana aldığını belirleyen bilgi bilimsel (epistemolojik) ve değer bilimsel (aksiyolojik) yönlerden ayrılan çeşitli nitel araştırma yöntemleri bulunmaktadır³²⁶. Bunlardan sosyal bilimlerde en yaygın kullanılanları tematik içerik analizi ve eleştirel söylem analizi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tematik içerik analizi ve eleştirel söylem analizi yöntemlerinin her ikisi de metinleri ve dil kullanımını inceleyen yöntemlerdir. Ancak amaçları, yaklaşımları ve analiz ettikleri unsurlar bakımından farklılıkları söz konusudur³²⁷. Tematik içerik analizi, araştırmacının belirli bir metin ve/veya veri seti içerisindeki tekrar eden temayı tespit etmeye çalıştığı ve bir örüntü olup olmadığının anlaşılması amacıyla kullanılan bir yöntemken; eleştirel söylem analizi, dilin, toplumsal güç ilişkilerini, ideolojileri, hâkim söylemi nasıl şekillendirdiğinin anlaşılması amacıyla kullanılmaktadır. Tematik içerik analizinde veriye odaklı, daha az eleştirel ve kategorize etmeye yönelik bir yaklaşım söz konusuyken; eleştirel söylem analizinde toplumsal bir bakış açısıyla ve eleştirel ve sorgulayıcı bir yaklaşımla dil ve güç ilişkileri arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılır. Bu iki nitel analiz yöntemi analiz ettikleri unsurlar bakımından da ayrılmaktadır. Tematik içerik analizinde toplumsal bağlamdan ziyade içerik üzerinden

³²⁵ Murat Özdemir, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (11)1, Mart 2010, ss. 323-343, s. 323.

³²⁶ Deniz Tunçalp, “Nitel Araştırmalarda Paradigmalar, Yöntembilimleri ve Araştırma Titizliği”, *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, (6) 2, Ocak 2021, ss. 1-47, s. 9.

³²⁷ Greg Guest, Kathleen M. MacQueen & Emily E. Namey, *Applied Thematic Analysis*, Sage Publications, 2011.

bir inceleme söz konusuysen; eleştirel söylem analizinde toplumsal ve kültürel bağlamda dilin rolünün ortaya çıkarılması hedeflenmektedir³²⁸.

Greg Guest vd.³²⁹ nitel araştırmaların birçok açıdan dövüş sanatlarına benzediğini ifade etmiştir: “*Nitel veri toplama ve analizine yaklaşımlar, çeşitli epistemolojik, teorik ve disiplinler arası bakış açılarını temsil etmektedir. Ancak birçok araştırmacı, kariyerleri boyunca yalnızca aşına ve rahat oldukları bir yaklaşıma tutunur ve diğer yaklaşımları dışlar. Aslında iyi bir veri analizi bu konudaki geleneklerden uygun öğelerin ve tekniklerin birleşimini içermelidir. (...) Bu açıdan bakıldığında, kişisel rahatsızlık ve/veya önyargılar nedeniyle bir tekniğin dışlanması doğru değildir. Yöntemler hepimize aittir.*” Bu çalışmada da her ne kadar en başta ulaşılabilir ve esnek bir yöntem olması³³⁰ nedeniyle yalnızca tematik içerik analizi yöntemine başvurmak konforlu görünmüştü de buna ek olarak eleştirel söylem analizi yönteminin araçlarının da kullanılmasına karar verilmiş ve böylece çalışmanın derinliğinin artırılması amaçlanmıştır.

Söylemi, iletişimsel bir olay olarak tanımlamak mümkündür. İster sözlü ister yazılı olsun, göstergebilimsel (semyotik) bir doğası bulunmaktadır. Söylem, toplumsal gerçekliği hem oluşturur ve temsil eder hem de yeniden üretir ve değiştirir. Diğer bir ifadeyle; söylemin yalnızca düşünsel boyutta değil, aynı zamanda bireysel ve kurumsal düzeyde de yönlendirici bir doğası bulunmaktadır³³¹.

Söylemin tanımından hareketle, eleştirel söylem analizinin de güç ve iktidarın yeniden üretilmesinde söylemin rolünü araştırdığını söylemek mümkündür. Eleştirel teriminin kullanılmasının sebebi ise, söylem aracılığıyla inşa edilen ve meşrulaştırılan toplumsal eşitsizliklere eleştirel yaklaşıyor olmasıdır. Eleştirel bir bakış açısıyla, söylemin

³²⁸ Hélène Joffe & Lucy Yardley, “Content and Thematic Analysis”, içerisinde *Research Methods for Clinical Health and Psychology*, Editörler: David F. Marks & Lucy Yardley, Londra, SAGE Publications, 2004, ss. 56-68, s. 57.

³²⁹ Greg Guest, Kathleen M. MacQueen & Emily E. Namey, *a.g.e.*, s. 3-4.

³³⁰ Virginia Braun & Victoria Clarke, “Thematic Analysis”, içerisinde *APA Handbook of Research Methods in Psychology Research Designs*, Volume 2: Research Designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and Biological, Editörler: H. Cooper, P. M. Camic, D. L. Long, A. T. Panter, D. Rindskopf & K. J. Sher, Washington DC, American Psychological Association, 2012, ss. 259-272, s. 57.

³³¹ Meriel Bloor & Thomas Bloor, *The Practice of Critical Discourse Analysis: An Introduction*, 1st Edition, Routledge, Londra, 2007.

gücün kötüye kullanılmasında nasıl aracı olduğu açığa çıkarılmaya çalışılır³³². İngiliz dilbilimci Norman Fairclough'un³³³ çalışmalarıyla özdeşleşen eleştirel söylem analizi yaklaşımında, toplumsal değerlerin toplumsal gerçekliğe etkisinin çok katmanlı olduğu savunulmaktadır³³⁴. Gerçeğin görünen yüzünden çok görünmeyen yüzüne odaklanılmakta ve iktidar ilişkileri ve ideolojilerin söyleme nasıl şekil verdiğinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bunların toplumsal ilişkiler ve toplumsal bilgi ve inanç dizgeleri oluşurken nasıl etkili olduğu anlaşılmaya çalışılır. Gerçekliğin pozitivist anlamda gözlenememesinin onun var olmadığı anlamına gelmediği düşüncesine dayanarak, eleştirel bir gerçekçilik önerilmektedir.

Normal Fairclough'a³³⁵ göre bu yaklaşımın temel amacı; *"toplumsal değişimin, söylemde neden olduğu değişiklikler ile ilişkisini ve söylemdeki değişikliklerin ise toplumsal yaşamdaki (söylemsel olmayan) unsurları nasıl etkilediğini ortaya çıkarmaktır."* Diğer bir ifadeyle, söylemin toplumsal yaşamı yeniden yapılandığı ve toplumsal değişime ön ayak olduğu kabul edilmektedir.

Eleştirel söylem analizinde birtakım temel yöntemler bulunmaktadır. Bu noktada eleştirel söylem analizinin, yalnızca bir söylem analizi olarak anlaşılmaması için, Van Dijk³³⁶ tarafından *"eleştirel söylem çalışmaları"* teriminin önerildiğini belirtmek gerekmektedir. Eleştirel yaklaşımın disiplinler arası oluşuna vurgu yapan bu terimden de anlaşılacağı üzere, birçok farklı eleştirel söylem analizi yöntemi (farklı eleştirel söylem çalışmaları) bulunmaktadır. Bunlar; toplumsal sorunlara odaklanma, eleştirelilik, özgürleştiren bir bilgi birikimine hizmet etme ve disiplinler arası olma gibi çeşitli ilkeler yönünden birbirleriyle benzeseler de önerdikleri araçlar itibarıyla birbirlerinden ayrılan yöntemlerdir. Norman Fairclough'un eleştirel söylem analizi

³³² Derya Aydın ve Gülsüm Songül Ercan, "Gazete Köşe Yazısı Söyleminde Yükleme Stratejileri: Söylem Tarihsel Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çözümleme", *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2022/2, İstanbul, ss. 305-330, s. 309.

³³³ **Bkz.:** Norman Fairclough, *Discourse and Social Change*, Polity Press, 1993; Norman Fairclough, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, 2nd Edition, Routledge, 2010; Norman Fairclough, *Language and Power*, 3rd Edition, Routledge, 2015.

³³⁴ W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, Cilt 1, Editör: Ertan Akkaş, Çevirmen: Özlem Akkaya, Siyasal Kitabevi, 2022, s. 17.

³³⁵ Norman Fairclough, "Critical Discourse Analysis", 2001, https://www.researchgate.net/publication/281506450_Critical_Discourse_Analysis, E.T.: 20.06.2023.

³³⁶ Teun A. Van Dijk, "Multidisciplinary CDA: A Plea for Diversity", *Methods of Critical Discourse Analysis*, Editörler: Ruth Wodak & Michael Meyer, Sage Publications, London, 2001, ss. 95-120

(*critical discourse analysis-CDA*), Teun A. Van Dijk'in sosyobilişsel yöntemi (*sociocognitive method*), Ron Scollon'un aracılı söylem analizi (*mediated discourse analysis*), Siegfried Jäger'in dispozitif analizi (*dispositive analysis*) ve Ruth Wodak ve Martin Reisgl'in birlikte geliştirdiği söylem-tarihsel yöntem (*discourse-historical method*) olarak sıralanabilecek bu eleştirel söylem analizi yöntemlerinin ortak yönü, dil ile iktidar arasındaki ilişkiyi ele alıyor olmalarıdır³³⁷. Bu yöntemlerden herhangi biri kullanılarak elde edilen veri, iktidar ilişkilerini ve eşitsizlikleri ortaya çıkarmak hedefiyle bir söylemsel kaynak olarak işlev görmektedir. Böylece, söz konusu iktidar ilişkileri ve eşitsizliklerin hangi toplumsal, siyasal ve tarihsel bağlamlarda sürdüğü ve yeniden üretildiği araştırılır³³⁸. Bu çalışmada da kadın belediye başkanlarıyla yapılan görüşmelerde toplanan verinin tematik içerik analizine ek olarak eleştirel söylem analizinden faydalanılmıştır.

Mikhail Mikhailovic Bakhtin³³⁹, söylemi "*dilin somut, yaşayan bütünlüğü*" olarak tanımlamaktadır. Ruth Wodak'a³⁴⁰ göre ise söylem "*tarihsel bir kaideden ya da bir politika, bir politik strateji, dar ya da geniş anlamda bir anlatı, bir metin, konuşma ve söyleşilerden dile kadar uzanan her şeyi kapsayan*" bir anlama gelmektedir. Dil ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki de işte bu tanımlardan doğmaktadır. Alan yazında, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine yönelik bir çalışmada eleştirel söylem analizinin kullanılmasına olanak veren gelişmeler 1980'li yıllara dayanmaktadır. 1980'li yıllarda dilsel yaşamla sosyal yaşam arasındaki ilişkinin yeni anlayışlarla değerlendirilebilmesine olanak veren bir paradigma değişikliği yaşanmış ve otantik dil verilerinin kullanılıp bunların toplumsal bağlamda analiz edilmesine önem atfedilmeye başlanmıştır³⁴¹.

Kadınların siyasetteki temsili, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Belediyecilik; yerel yönetimler aracılığıyla

³³⁷ Umut Şah, "Eleştirel Söylem Analizi: Temel Yaklaşımlar", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, ss. 210-231, 2020, s. 212-228.

³³⁸ Van Dijk, a.g.m., s. 97.

³³⁹ Mikhail Mikhailovic Bakhtin, *The Dialogic Imagination: Four Essays*, University of Texas Press, Austin, 1981.

³⁴⁰ Fatma Çakmak ve Yasemin Bilişli, "İdeoloji, Söylem ve İletişim Çalışmalarında Ruth Wodak", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (AÜSBD)*, Cilt 19, Sayı 2, ss. 99-124, s. 100.

³⁴¹ Jennifer Coates, "Gender and Discourse Analysis", içerisinde *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*, Editörler: James Paul Gee & Michael Handford, Routledge, Londra, 2013, ss. 90-103, s. 90.

toplumsal ihtiyaçlara cevap verirken, bu süreçte kadın siyasetçilerin rolü ve karşılaştıkları engeller, toplumsal yapının yeniden şekillenmesini beraberinde getirmektedir. Türkiye’de özellikle 2024 Mahalli İdareler Seçimleri ile birlikte kadın belediye başkanlarının sayısının artması, kadınların siyasetteki varlığının güçlenmesi açısından önemli bir gelişme olmuştur ve gelecekte bu çalışmaya benzer çalışmaların yapılabilmesine olanak sağlayacaktır. Kadın belediye başkanlarının siyasete atılma nedenleri, karşılaştıkları engeller ve belediye başkanlıkları sırasındaki faaliyetlerine dair söylemleri üzerine yapılacak bir tematik analiz ve eleştirel söylem analizi toplumsal cinsiyet eşitliğinin anlaşılmasına ve güçlendirilmesine hizmet edecektir. Bu çerçevede, alan araştırmasının içeriği ele alınmadan önce, alan araştırması sırasında karşılaşılan zorluklar ortaya koyulmuştur.

3.2. Alan Araştırması Sırasında Karşılaşılan Zorluklar

Temelinde insan yatan her çalışma alanında olduğu gibi, bilim insanlarının çalışmalarında da çeşitli zorluklar ve kolaylıklar bulunmaktadır. Bu kişiler, lisansüstü öğrenimlerine başladıklarında, kendilerinin de öncesinde fark etmedikleri, beklentilerinin dışında bir dünyanın ve yoğunluğun içine girerler. Özellikle alanda çalışmayı gerektiren bilim dallarında görev yapan kişilerin hem lisansüstü öğrenimleri sırasında hem de meslek hayatlarında birçok ciddi zorlukla karşılaştıkları bilinmektedir. Bir doktora tez çalışması olarak gerçekleştirilen bu alan araştırmasında da çeşitli zorluklarla yüzleşilmiştir.

İlk olarak, çalışmanın teorik bölümleri tamamlandıktan sonra başlanacağı öngörülen alan araştırması için belirlenen evreni oluşturan kadın belediye başkanları, 95 yıla dayalı köklü bir geçmiş içerisinden, tek tek tespit edilmek zorundaydı. Özgün ve güncel bir listenin ortaya koyulması için yapılan çalışmalar son derece disiplinli olmayı, detaylı ve dikkatli çalışmayı gerektirdi. Dolayısıyla, öngörülenden daha çok vakit aldı. Liste nihayet tamamlanabildiğinde ise, dünyada Covid-19 pandemisi patlak veriyordu. Bu durum, alana çıkmayı ilk aşamada imkânsız hale getirdi ve çalışmayı büyük oranda aksattı. Alan araştırması ancak, pandemi sürecinde geliştirilen çevrim içi yöntemler keşfedilip buna göre organize olunabildiğinde başlayabildi. Ayrıca, yüz

yüze uygulanabilse daha kapsamlı bir analize imkân verebilecek nitel yöntemin bu yönünden tam anlamıyla faydalanmak da aynı koşullar nedeniyle mümkün olmadı.

İkinci olarak, pandemi dönemi yaşanmasaydı 2023 yılında tamamlanmış olması öngörülen bu çalışma için son derece önemli bir gelişme söz konusu oldu: 31 Mart 2024 Mahalli İdareler Seçimleri. Çalışmada daha önce belirtildiği gibi (Tablo 3), bu seçimin sonuçları, geçmiş deneyimlere kıyasla kadın belediye başkanlarının sayısında en yüksek artış oranını ortaya koydu. Ancak 2024'te göreve gelen ve Tablo 3'te listelenen kadın belediye başkanlarının yalnızca tespit edilmesiyle yetinildi çünkü görevlerine yeni başlamış olan bu kadınların söylem ve uygulamalarını değerlendirebilmek için yeterli birikim oluşmamıştı. Çalışma açısından bir zorluk ve eksiklik olarak değerlendirilebilecek bu durumun, aslında, benzer konulardaki gelecek çalışmalara ışık olabilecek bir veri seti sunması yönüyle önem arz ettiğini söylemek mümkündür.

Üçüncü olarak, alan araştırmasının evrenini oluşturan kadın belediye başkanları aynı zamanda siyasi elit olarak adlandırılabilen bir grubun temsilcileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi elitlerle yapılan alan araştırmaları, her ne kadar genel olarak sosyal bilimler ve özel olarak siyaset bilimi alanında önemli bir yer tutsa da bu grubun özellikleri itibarıyla önemli zorluklar arz etmektedir. Karen Ross'un³⁴² siyasi elitlerle görüşme süreçlerini anlatan az sayıda çalışmayı da ele alarak kendi alan deneyimlerini paylaşırken belirttiği *"görüülen kadınlarla aynı cinsiyetten olmanın, alan yazında sıklıkla karşılaşılan siyasi elitlerle görüşmenin potansiyel olarak olumsuz bazı yönlerini en aza indirmesi"* deneyimi bu alan araştırmasında da söz konusu olmuşsa da görüşme ortamına hâkim olan *"üstünlük"* görüşülen kadın belediye başkanlarındaydı. Benzer şekilde Rubén A. Gaztambide-Fernández ve Adam Howard³⁴³ da sosyal bilimlerde elitlerin incelenmesini tanımlamak için sıklıkla **yukarı**

³⁴² **Bkz.:** Karen Ross, "Political Elites and the Pragmatic Paradigm: Notes from a Feminist Researcher- in the Field and our to Lunch", *International Journal of Social Research Methodology*, 4 (2), 2010, ss. 155-166, s. 160.

³⁴³ Rubén A. Gaztambide-Fernández & Adam Howard, "Access, Status, and Representation: Some Reflections from Two Ethnographic Studies of Elite Schools", *Anthropology and Education*, Volume 43, Issue 3, 2012, ss. 289-305, s. 289.

doğru inceleme (*studying-up*) ifadesinin kullanıldığını belirtmektedir. Siyasi elitlerin düşünce biçimlerini, karar verme süreçlerini ve toplumsal yapıyla ilişkilerini anlamak, toplumsal yapıyı eleştirel olarak analiz etme imkânı sunar; ancak bu kişilerin toplumda yüksek statüye sahip, güç ve iktidar sahibi bireyler olması, onların herhangi bir araştırmaya katılımını zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada da erişim, iletişim ve siyasi kaygılar konularında söz konusu zorluklar deneyimlenmiştir. Öncelikle erişilebilirlikleri konusunda zorluklar söz konusu olmuştur. Covid-19 pandemisinin etkileri sürmekteyken yalnızca dört kadın belediye başkanı ile sağlanabilen yüz yüze görüşmeler için randevu alma süreleri; bürokratik süreçler ve çeşitli aracılar nedeniyle uzamıştır. İkiisi telefon görüşmesi olarak, üçü görüntülü telefon konuşması aracılığıyla ve kalan ikisi de kadın belediye başkanlarının halka ilişkiler ekiplerinin yönlendirmesi sonucu cevapların e-posta ile yazılı olarak alınmasıyla gerçekleştirilebilen diğer sekiz görüşmede de aynı bürokratik süreçlerle karşılaşmıştır. Alan araştırmasının en başında yapılan telefon aramalarına yalnızca yirmi kadın belediye başkanından dönüş alınabilmiş olması ve bunların sekizinin görüşmeyi reddetmesi de aynı erişilebilirlik sorununa işaret etmektedir. Erişilebilen on iki kadın belediye başkanıyla, siyasi elit olmalarıyla açıklanabilecek şekilde, iletişimde de zorluklar yaşanmıştır. Görüşmenin içeriği konusunda temkinli oldukları ve özellikle görevleri sırasındaki uygulamalarına yönelik genellemelere dayalı bilgi verdikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca, güç dinamiklerinin doğrudan araştırma sürecine yansıdığını söylemek mümkündür. Siyasi konumları nedeniyle toplumun çoğunluğundan farklı bir ilişkiler ağında yer almaları, araştırmacı üzerinde dolaylı da olsa bir baskı unsuru olmuş ve kendileriyle yalnızca kadın olarak yöneticilik deneyimlerini paylaşan sıradan insanlarmış gibi iletişime geçmek kolay olmamıştır.

Son olarak, kendi siyasi kaygı ve amaçları doğrultusunda fikir beyan ediyor olma ihtimalleri göz ardı edilmemeye çalışılmıştır. Bu ihtimal araştırmanın bağımsızlığını ve objektifliğini etkileyeceğinden, verdikleri cevaplar içerisinden bireysel görüşleri ön plana alınmış ve mensubu oldukları siyasi partinin propagandası niteliğindeki değerlendirmeleri çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu noktada, benzer siyasi kaygılar nedeniyle anonim kalmayı tercih eden kadın belediye başkanı sayısının

(yedi), kimliklerinin paylaşılmasına izin veren kadın belediye başkanı sayısından (beş) yüksek olduğunu da anımsatmak yerinde olacaktır.

Sonuç olarak, bu alan araştırmasında gerek araştırma evreninin tamamının eksiksiz ve doğru bir şekilde tespit edilebilmesinin güçlüğü, gerek Covid-19 pandemisi nedeniyle yaşanan gecikme ve gelişmeler, gerekse de katılımcıların siyasi elitler olmalarından kaynaklanan zorlukların bilimsel yöntemlere sadık kalınarak aşılmaya çalışıldığını söylemek mümkündür. Özellikle erişim ve iletişim sorunlarını aşma noktasında, güven oluşturma ve nesnellik gibi bilimsel yöntemlerle araştırmanın güvenilirliği ve tarafsızlığı sağlanmaya çalışılmıştır.

3.3. Alan Araştırmasının İçeriği

Alan araştırması sırasında yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile kadın belediye başkanlarına yöneltilen soruların tamamı EK-3'te yer almaktadır. Araştırma soruları şu başlıklara odaklanmıştır:

- Siyasete ne zaman ve hangi amaçla atıldıkları,
- Siyasette kadın temsiline ne gibi farklar yarattığı ve güçlendirilmesi için ne gibi adımlar atılabileceği,
- Görev yaptıkları bölgelerdeki kadın sorunlarına yönelik değerlendirmeleri,
- Kadın sorunlarını çözmeye yönelik faaliyetleri ve diğer belediyelerle iş birliği içerisinde olup olmadıkları,
- Mensubu oldukları siyasi partilerin kadın mücadelesindeki tutumu ve,
- Türkiye'deki kadın mücadelesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki değerlendirmelerinin neler olduğu ve bu mücadelede yer alıp almadıkları.

Görüşülen kadın belediye başkanlarının araştırma sorularına verdikleri cevaplar üç alt başlık etrafında ele alınmıştır:

- i. Yerelde kadın yönetici olma deneyimi (4, 9, 10, 12 ve 16. sorular),
- ii. Kadın sorunlarına yönelik söylemleri (5, 6, 7, 8, 11, 14 ve 17. sorular) ve,
- iii. Kadın hareketlerine katkıları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik söylemleri (13, 15, 18, 19 ve 20. sorular)

Kadın belediye başkanlarının, sorulara verdikleri cevaplara öncelikle tematik içerik analizi çerçevesinde doğrudan alıntılama ile yer verilmiş ve; soruları cevaplarken kullandıkları dil ve üslup, toplumsal cinsiyet temelli önyargıları pekiştirip pekiştirmediklerini ve sahip oldukları güç ve iktidarı ataerkil bir zihin yapısıyla kullanıp kullanmadıklarını anlamak amacıyla eleştirel söylem analizi ile değerlendirilmiştir.

3.3.1. Yerelde Kadın Yönetici Olma Deneyiminin Değerlendirilmesi

Görüşülen kadın belediye başkanlarının yerel düzeyde kadın yönetici olma deneyimlerinin değerlendirilmesi amacıyla kendilerine; siyasete ne zaman ve hangi amaçla atıldıkları, siyasette kadınların temsiline ve bu temsilin güçlendirilmesine ilişkin görüşleri sorulmuştur. Sorulan sorulara verdikleri cevapların eleştirel söylem analizi ile değerlendirilmesi, kadınlıkla ilişkili önceden belirlenmiş kalıpların (stereotiplerin) onların yerelde yönetici olma deneyimlerini nasıl etkilediğini ortaya koymuştur.

Kadın belediye başkanlarının yerelde kadın yönetici olma deneyimleri, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada ve kadınların siyasal temsiline arttırılmasında önem arz etmektedir. Ancak bu deneyimlerin toplumsal cinsiyet rolleri ve kadınların karşılaştığı çeşitli engellerle şekillenen bir mücadeleyi içerdiği tespit edilmiştir.

Kadın belediye başkanlarının siyasete atılmalarının arkasında; kişisel nedenler ve toplumsal baskının yattığı görülmüştür. Kişisel deneyimlere ve toplumsal baskıya yönelik söylemleri incelendiğinde, genel olarak, aile yapıları ve ekonomik olanakları çerçevesinde toplumsal eşitsizliklere bir tepki olarak ve kadınların dışlanmasıyla mücadele etmek amacıyla bu yolu tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Örneğin Edirne ili Uzunköprü ilçesi belediye eski başkanı Özlem Becan (Ö.B.), eşinin ailevi durumları öyle gerektirdiği için İstanbul'dan Uzunköprü'ye taşındıklarını ve İstanbul'da başlayıp burada sürdürdüğü siyasi kariyerini şu şekilde ifade etmiştir:

Mezun olur olmaz bağımsız bir denetim firmasında çalışmaya başladım. Eşim ise endüstri mühendisi ve kıdemli vergi

denetçisi. O benden önce ilçe yönetiminde görev alıyordu. Ben de İstanbul'da küçük organizasyonlarla başladım. İlçe başkanlığı oldu. Eşimin ailesi Uzunköprü'de köklü sanayici bir aile, eşime şirketin başına geçmesi için baskı oldu. İşimden severek ayrıldım. İki seneyi ilk oğluma ayırdım. Bu sırada mali müşavirlik belgemi almıştım, büromu açmamla burada da siyasete başladım. Yaşamımda oluşan sosyal boşluk büyüktü. Siyaset bu boşluğu direkt tamamladı. 2014 yerel seçimlerinde Belediye Meclisi aday adayıydım. Liste sonu diyebileceğimiz sekizinci sıra teklif edildi. Bu hiç adil değil dedim. Ahbap çavuş ilişkisi. Siyasette eğitimden ve kariyerden ziyade çok başka şeylerin kriter olduğunu gördüm.

N.U.A. da siyasete halkın isteği ve teşvikiyle atıldığını belirtmektedir:

Ülkeye, insana dair değiştirme kaygım hep vardı. Köydeki kadınlar teşvik etti. Annemden öğrendim, eve gelmişler başkan olsun diye. Kendi köyümüzden baktığımda bir demokrasi vardı, kadın-erkek sorunu diye hiç hissetmiyordum. Kadın olduğumu ilçe ölçeğine çıktığım zaman gördüm.

Benzer şekilde Manisa ili Saruhan ilçesi Alibeyli beldesi belediye eski başkanı Netice Okutan (N. O.) da siyasete hiç ummadığı anda halkın isteği ve ısrarıyla atıldığını ve siyasi kariyerini eşinin desteğine borçlu olduğunu belirtmektedir:

1982 yılında Manisa Saruhanlı Alibeyli beldesine ebe olarak ikinci tayin yerim olarak atandım. 1982 ile 1988 arası ebe olarak çalışırken evlenip Ankara Etimesgut bölge hastanesine nakil oldum (eş durumundan). Ebelik yaptığım belde halkı benim Ankara'ya gitmemi hiç istemediler ve geriye dönmem için çok uğraş verdiler ve ısrarla biz seni belediye başkanı seçeceğiz diye Ankara'yı bana yol ettiler, git gel. Ben bu beldenin yabancısıyım yapmayın etmeyin dediysem de ikna edemedim halkı ve eşimi işimi bırakıp ailemin de haberi

olmadan Manisa'ya seçim için geldim ve siyasi maceram başladı tek başıma. Halk beni bağrına bastı kadın-erkek hepsi.

Bu söylemlerde dikkat çeken nokta; her iki kadının da gerek evlilik gerekse de annelik deneyimlerinin başında, eşlerinin dolaylı ya da dolaysız etkisi ve/veya onayıyla siyasete atılmış olmasıdır. Benzer şekilde Mardin ili Derek ilçesinde 1999-2004 tarihleri arasında belediye başkanlığı yapmış olan Ayşe Karadağ (A.K.) da siyasete atılmasında eşinin etkisinden bahsetmektedir:

1988 yılında eşim vefat ettikten sonra O'nun ticaret işlerini çocuklarımla birlikte devraldım ve böylece ilçede tanınmaya başladım. Halkta bir güven oldu. Halk isteyince 1990 yılında 37 yaşındayken siyasete atıldım.

Bu noktada, daha 1955 yılında Mardin ili Midyat ilçesi belediye eski başkanı Zekiye Ekmen Midyat'ın eşi Nuri Midyat'ın vefatı üzerine ve 1973 yılında Mardin ili Gerciş ilçesi (günümüzde Batman'a bağlı) belediye eski başkanı Ayhan Ekmen Güven'in de babası Musa Kazım Ekmen'in vefatı üzerine göreve geldiklerini hatırlamak yerinde olacaktır³⁴⁴.

Bu söylemler ve tarihi gerçekler, kadın belediye başkanlarının siyasete atılma nedenlerinin kişisel deneyimlere ve toplumsal baskıya dayandığını kanıtlamakta ve arka planda çoğunlukla bir erkek olduğunu ortaya koymaktadır.

Görüşülen kadın belediye başkanlarının siyasette kadınların temsiline ve bu temsilin güçlendirilmesine ilişkin görüşleri de yerelde kadın yönetici olma deneyimlerine ışık tutmaktadır. Bu çerçevede 2009-2014 yılları arasında İç Anadolu Bölgesi'nde bir beldede belediye başkanlığı yapmış olan BB1'nin ifadeleri önemlidir:

³⁴⁴ **Bkz:** Tablo 2: Türkiye'de 1930'dan Günümüze Kadar Görev Yapmış veya Yapmakta Olan Kadın Belediye Başkanları, s. 104.

Her zaman erkeklerin egemen olduğu bir alanda kadın olarak başkanlık yapmak çok daha fazla çaba, daha güçlü bir duruş ve daha çok strateji gerektirdi.

Bu söylem yönetim pozisyonlarının tarihsel olarak erkekler tarafından doğal bir şekilde sahiplenildiğini ve cinsiyet temelli bir güç ilişkileri ağı içerisinde kadınların azınlık olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Söz konusu yapısal eşitsizlik N. O.’nun ifadelerinde de açıkça görülmektedir:

Seçmen sayısı zaten az olan partimin dinazorları kadından başkan mı olur, bu yabancıya mı oy vereceksiniz diye kendi partililerimi ve halkımı bana karşı kıskırttı, bana tehditler yağdırdılar, dönemin yöre milletvekilleri engel olmak için çok uğraştılar. Geri adım atmadım. Ama siyasette kadının varlığı maalesef yok. Azmim ve kararlılığım ile, yıldırıcı, çamur atıcı, ezici erkeklere karşı korkmadan kararlı yürüdüm. Başka kadınlar çok etkilendi bundan. Yine de ısrara rağmen meclis üyesi kadın bile yazamadım, yazdırtmadılar. Kadının siyasi sahaya bugün de dün de çıkması zor hocam zor. Genel ya da yerel yönetimlerde bütün partiler sağ gösterip sol sallıyorlar. Kadınların mensup oldukları partileri, kadını kendi evinde nasıl görüyorsa öyle görüyor. Yani erkek egemenliği var ve kadını vitrinde kullanıyorlar. Selpak mendil gibi görüyorlar kadını.

Kadın siyasetçilerin deneyimledikleri zorlukların ve karşılaştıkları cinsiyet temelli ayrımcılığın açıkça bir göstergesi olan bu söylemde, erkek egemenliği eleştirilmektedir. “Vitrinde kullanıyorlar”, “selpak mendil gibi görüyorlar kadını” gibi ifadeler kadınların siyasal temsilinin içeriğini ve karşılaştıkları görünür ve örtük güç dengesizliklerini açığa çıkarmaktadır. Mevcut yapıların kadınların önünü nasıl kestiği ortaya koyulurken, partilerin iç işleyişinin önemi de vurgulanmıştır.

Benzer şekilde İç Anadolu Bölgesi’nde büyükşehir ilçe belediyesinde 2019 yılından bu yana (2024 seçimini de kazanarak) görev yapmakta olan BB4 de kadınların siyasal

temsiline ilişkin kendi deneyimini paylaşıırken erkek destekli bir ilişkiler ağının ön plana çıktığını belirtmiştir:

Adaylığım parti içi ilişkilerle mümkün oldu. Her adımda liderimizin desteğini gördüm. Bunu olumsuz bir anlamda söylemiyorum. Siyasette bu olağandır. Bir kadının ön plana çıkması erkek egemen yapılar ve stratejilerle mümkün oluyorsa da gerçek başarı yine kadınındır. Onun güçlü duruşu ve toplumla kurduğu ilişkilerle şekillenir. Biz de bu sayede ikinci dönemimizi sürüyoruz.

Bu söylemde kadının siyasetteki varlığının, öncelikle kendi başarısıyla değil, parti içerisindeki erkek egemen ilişkilerle şekillenip mümkün olduğu ve erkek liderin desteğine muhtaç olduğu görülmektedir. Kadınların yerelde yönetici olarak özerkliklerinin ve bağımsızlıklarının sorgulanmasına neden olabilecek bu ifadelerin, erkek desteğinin doğal kabul edildiğini ortaya koyarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirdiğini söylemek mümkün görünmektedir. Öte yandan A. K. kadınların siyasette varlık gösterebilmesi konusunda kendilerini “donanımlı hale getirmeleri ve cesaretli olmaları” gerektiği yönünde farklı bir noktaya dikkat çekmiştir:

Kadının ekonomik bağımsızlığı olması gerekiyor. Kendine güvenmesi gerekiyor ve başkasını dinlememesi gerekiyor. Yani böyle olursa kendi ayakları üzerinde durur ve hak sahibi olur. Değer görür. Bu kadının erkekleşmesi demek değil, kadının kadın olarak kadın hakları için her alanda mücadele etmesi demek. Kadın güçlüdür ama kendini donatması gerekir. Mesela kadınlar dışarda farklı siyasi partilerde, derneklerde, ticaretle çok ön plana çıkmıyorlar. Çıktıkları zaman da içlerindeki dışarıya veremiyorlar. Bu konuda kadınların cesaretli olması gerekir. Bir eleştiri geldiği zaman, eğer haklı bir eleştiri değilse onlara cevap vermesi gerekir.

Benzer şekilde İn.T. da kadın belediye başkanı olarak deneyiminin, belediye işlerinin teknik işler olarak görülmesi nedeniyle vatandaş nezdinde ilk başta bir güvensizlik hissiyatı içerdiğini belirtmiştir:

Altyapı sorununu çözebileceğimize başta güvenmediler. Kadın işi değil, yapamaz diye. Ancak sonuçlar ortada. Bunun kadını erkeği yok. Bilimsel yollarla çalıştık, finans sağladık, çözdük.

Kadının ekonomik bağımsızlığı, kadınların kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için gerekli bir koşuldur ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında en önemli bileşenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ekonomik bağımsızlığın sağlanabilmesinin yalnızca bir birey olarak kadının güçlenmesiyle değil, mevcut ekonomik düzenin ve dahası ataerkil sistemin sorgulanması ve değiştirilmeye çalışılmasıyla mümkün olabileceği ortadadır. Benzer şekilde, “kadının kendine güvenmesi, başkasını dinlememesi gerekiyor” gibi ifadelerin de bireysel psikolojiye vurgu yaptığı düşünülürse; bunların Pierre Bourdieu’nun³⁴⁵ **simgesel şiddet** kavramını anımsatır biçimde, toplumsal yapıya içkin yapısal sorunların göz ardı edilmesine neden olacağı ve kadınları bireyler olarak mevcut sistemin bekasına hizmet etmeye yönlendirebileceğini belirtmek mümkündür. Simgesel şiddetin; herhangi bir fiziksel güce başvurulmadan deneyimlenen ve kendi belirlenimlerini yapısına dâhil olanlara dayatan alışkanlıklar ve yaşam pratiklerinde gözlemlenen, görünmeyen, ancak, çok etkili bir şiddet biçimi olduğunu söylemek mümkündür. Yer verilen tüm bu söylemler, siyasette kadın temsilinin istisnai kabul edildiğini göstermekte ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin doğrudan bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların başarılı olabilmeleri için daha fazla çaba göstermeleri gerektiği söylemini, erkeklerin yöneticilik vasıflarının “doğal” kabul edilmesinin doğrudan bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Aynı ifadeler, kadınların yönetici pozisyonuna gelip burada başarı gösterebilmeleri için erkeklerden farklı niteliklere sahip olmaları gerektiği yönündeki toplumsal görüşü de ispatlar niteliktedir.

³⁴⁵ **Bkz.:** Pierre Bourdieu, *Eril Tahakküm*, Çevirmen: Bediz Yılmaz, 5. Basım, Bağlam Yayınları, 2019.

Ö.B.’nin ifadeleri ise, kadınların siyasetteki varlığının annelik, bakım verme sorumluluğu, vb. işlere rağmen mümkün olabildiğini, bunun içinse bireysel kararlılık gerektiğini göstermektedir:

Önce Türkiye Üniversitesi Kadınlar Derneği’nin ilçe şubesini açtık. Örgütlü kadın mücadelesi yapacağım ya, ikinci oğlum otuz sekiz günlüktü, ona rağmen, lohusalık sürecimde Kent Konseyi’nde Yürütme Kurulu’nda idim, Mali Müşavirler Derneği’nde ise başkan yardımcısıydım. Hırsım vardı. 2014 seçimlerinden sonra girdiğim her ortamda Uzunköprü belediye başkanı olacağım demeye başladım ve 2019’da iki erkeğe karşı üç oyla kazandım. Ülkemin içerisinde bulunduğu durum itti beni siyasete girmeye, bir şeyleri değiştirmek istiyordum.

Eleştirel söylem analizi; dilin kullanımını değerlendirerek, iktidar ağları ve toplumsal cinsiyet algıları arasındaki karmaşık ilişkiyi ortaya koymuş ve kadın belediye başkanlarının toplumda nasıl var olduklarını, karşılaştıkları engelleri ve bunlara karşı ürettikleri çözümleri derinlemesine inceleme imkânı sunmuştur. Kadın belediye başkanlarının yerelde kadın yönetici olma deneyimine ışık tutmak için eleştirel söylem analizi ile değerlendirilen tüm bu söylemleri; Ruth Wodak’ın³⁴⁶ “söylemin tarihsel bir ilke ya da bir siyasi tutumdan (...) konuşma ve söyleşilerden dile kadar uzanan her şey olduğu” tanımından da yola çıkarak, Fairclough’un³⁴⁷ toplumsal değerlerin toplumsal gerçekliğe etkisinin çok katmanlı olduğu savunusunu ispatlar niteliktedir.

Kadın belediye başkanlarının yerel düzeyde kadın yönetici olma deneyimlerinin değerlendirilmesi amacıyla kendilerine sorulan siyasete ne zaman ve hangi amaçla atıldıkları, siyasette kadınların temsiline ve bu temsilin güçlendirilmesine ilişkin görüşleri, kadının siyasal temsiline sınırlarının ataerkil yapı ve bu yapının beraberinde getirdiği toplumsal cinsiyet rolleri ile çizildiğini ortaya koymuştur. Yerel düzeyde

³⁴⁶ Fatma Çakmak ve Yasemin Bilişli, “İdeoloji, Söylem ve İletişim...”, s. 100.

³⁴⁷ Norman Fairclough, *Discourse and...*, 1993.

kadın yönetici olma deneyiminin daha derinlemesine anlaşılması için, kadın belediye başkanlarının kadın sorunlarına yönelik söylemleri farklı bir alt başlıkta değerlendirilmiştir.

3.3.2. Kadın Belediye Başkanlarının Kadın Sorunlarına Yönelik Söylemlerinin Değerlendirilmesi

Kadın belediye başkanlarının kadın sorunlarına yönelik söylemlerinin değerlendirilmesi ile onların yalnızca bireysel deneyimlerinin değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin yerel düzeyde nasıl şekillendiğinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu amaçla kendilerine; görev yaptıkları bölgelerdeki kadın sorunlarına yönelik görüşleri ve kadın sorunlarını çözmeye yönelik faaliyetleri ile diğer belediyelerle iş birliği içerisinde olup olmadıkları sorulmuştur.

Tüm görüşmelerde, hem mensubu olunan siyasi partilerin toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifleri yansıtılmış hem de yereldeki toplumsal gerçekliğe ve uygulamalara vurgu yapılmıştır. Hangi coğrafi bölgede olursa olsun, ön plana çıkan kadın sorunları; kadına yönelik şiddet, çocuk, engelli ve yaşlı bakımına ilişkin sorunlar ve kadın istihdamındaki eksiklikler olmuştur. Diğer belediyelerle iş birliğinde arzu edilen düzeyin sağlanamadığı görülmüştür. Verilen cevaplar, kadın sorunlarının ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı çıkan söylemlerin sahiplenildiğini ortaya koysa da aynı zamanda bu yapıların içerisindeki kalıplardan kopulamadığını göstermiştir. Kadın belediye başkanlarının, her ne kadar kadın yöneticiler olarak varlık gösterecek ve söylem ve uygulamaları bu yönde olsa da mevcut güç yapılarının yeniden üretiminden kaçamadıklarını söylemek mümkün görünmektedir.

Bu noktada Akdeniz Bölgesi'nde bir ilçede 2004 yılından itibaren iki dönem belediye başkanlığı yapmış olan BB7'nin ifadeleri ön plana çıkmaktadır:

Kadın kollarımızla yerel siyasette daha aktif olmak için ve kadınların sorunlarını toplumsal cinsiyet adaleti ile çözmek için çalıştık. 2004'te Anayasa'da yapılan değişikliklerle hem cinsler hem sosyoekonomik yapılar açısından çok önemli olan eşitlik ilkesi kadın-erkek eşitliği olarak getirildi. Bu çok

önemliydi. İlçede en büyük sorun kadının istihdamı noktasında karşımıza çıkmıştı. Kadınlara en çok turizm alanında iş olanakları yarattık, teşvikler verdik. Yalnızca kadın başkan olarak ben değil, partimizin tüm unsurları bu konuda çalıştı.

Bu söylemde, her ne kadar toplumsal cinsiyet eşitliği ifadesi yerine toplumsal cinsiyet adaleti ifadesi kullanılmış olsa da eşitlik vurgusu dikkat çekmektedir. Eşitlik kelimesinin sıkça kullanılması, mevcut sistemde yapısal bir dönüşümün sağlanamadığı gerçeğini gizler görünümündedir. Bununla ilişkili şekilde, toplumsal cinsiyet eşitliğine hukuksal bir çerçeve oluşturan önemli bir değişiklik vurgulanmaktaysa da yazılı olarak gerçekleşmiş olan bu değişikliğin uygulamada nasıl yaşama geçirildiğine yönelik net bir açıklama ortaya koyulmamıştır. Hukuksal düzenlemelerin, toplumsal yapıyı ve güç ilişkilerini dönüştürmede yetersiz kalabileceği bilinmektedir. Ayrıca, bölgenin özelliklerinin sağladığı imkânlar nedeniyle turizm gibi genellikle düşük ücretli ve güvencesiz istihdamın görüldüğü bir alana odaklanılmış olması da kalıcı çözümler üretilemediğini ortaya koymaktadır.

Ege Bölgesi'nde bir beldede 2004-2009 yılları arasında belediye başkanlığı yapmış olan BB5'in ifadeleri kadına yönelik şiddetin en önemli kadın sorunu olarak ortaya çıktığını göstermektedir:

En önemli sorun kadına şiddet. Kadına şiddet suçtur. Toplumsal bir hastalıktır. Beldemizde bu olay maalesef sık yaşanıyor. Kadınlar konuşmuyorlar, destek istemiyorlar. Bu yönde toplantılar yaptık. İlçe ve ilden ilgili kurumlarla iş birliği yaptık. Farkındalık yaratmaya çalıştık. Onlara yalnız olmadıklarını, her tür desteğin belediyemizce verileceğini anlattık. Derneklere destek veriyorum. Başvuru sayılarını hâlâ takip ederim. Düşmüş değil maalesef. Benden sonraki başkanların hassasiyetleri farklı oldu, bunu erkek olmalarına bağlıyorum.

BB2 de Marmara Bölgesi'nde bir ilçede bağımsız olarak belediye başkanlığı yaptığı ilk görev döneminde (2019-2024) kadına yönelik şiddet vakalarının geçmişe göre artış gösterdiğinin kaydedildiğini ifade etmiştir. Bu konuda iş birliği ve dayanışmanın önemini vurgulayarak faaliyetlerinin devam ettiğini belirtmiştir:

Şiddet. Kadının en büyük sorunu budur. Panik butonunu anlattık. Kadın dayanışması olmadan etkili mücadele olmaz. Oturduğun yerden “ben kadını” diyerek sesini duyuramazsın. Bir araya gelmek gerekiyor. Kadın derneklerine, yerel organizasyonlara desteği bu yüzden sürdürüyorum, her zaman da sürdüreceğim.

Ö.B, Uzunköprü'deki görev süresi boyunca ön plana çıkan kadın sorunlarını çocuk, engelli ve yaşlı bakımına ilişkin sorunlar ve kadın istihdamındaki eksiklikler olarak değerlendirmiştir:

Yalnızca kadın-erkek eşitliği üzerinden değil de sosyal gruplar üzerinden gitmek gerekiyor; engelliler, yaşlılar... Uzunköprü yaşlı bir nüfus. Bazı köylerde 5-6 yıldır doğum olmuyordu. Yaşlı bir baba kayboldu alzheimerlı mesela, kadına zimmetli gibidir yaşlı. Kaybolsa onun sorumluluğu bilinir. Engelliler için yol. Uzunköprü'de yürüyebilecek yol yoktu. Çocuklu bir anne için, pusetli anneler için. Şimdi dümdüz yürüyebiliyorlar. Çok da sembolik aslında. Çocuklar için kreş... Ekonomik özgürlükle bağlantılı. Anne-baba çalışma koşulu koymuştuk suistimal edilmesin diye. Kadın derneklerinde aktifiz. Daha fazla kız öğrenciye ulaşmak için. Kadın emek pazarını hiçbir bedel talep etmeksizin açtık. Belediyenin kıymetli bir arazisinde yirmi dört bungalov ev. Hayata tutunmaya çalışan ve var olmaya çalışan kadınlar var olsun isterken, bir süre sonra daha hobi tarzı bir şeye dönüştü.

1994-1999 yılları arasında Doğu Anadolu Bölgesi'nde ilçe belediye başkanlığı yapmış olan BB6 da kadın sorunlarına ilişkin olarak bölgede kadına şiddetin yaygınlığına

vurgu yapmıştır. Görüşülen ve benzer sorunları dile getiren diğer kadın belediye başkanlarından farklı olarak bu konuda erkeklerin bilinçlendirilmesi ve sorumluluk almaları gerektiğini vurgulamıştır. Kadınların yaşadıkları sorunların yapısal sorunlar olduğunu ve ekonomik refah ve eğitim düzeyleri, istihdam gibi konularla da yakından ilişkili olduğunu ifade etmiştir:

Şiddet yalnızca kadınların değil, herkesin ortak sorumluluğu. Toplumun diğer yarısı (erkekler) katılmadan bu sorun çözülmez. İlçede temsilciler (kadın derneklerinden temsilciler kastedilmektedir) ağırladık, erkekler için toplantılar yaptılar. Şiddetin nedenlerini anlamak için, sonuçlarını anlatmak için çaba gösterdik. Bir kişi bile anlasa fayda, çarpan etkisi olur. Eğitim çok önemli, maalesef bölgede şiddet gösteren erkek nüfusta eğitim düzeyi düşük, çoğu işsiz ya da geçici işlerde. Buna odaklanmak lazım. Mahalle toplantıları devam etmelidir. Erkeklik algısının değişmesi için durmadan çalışmak lazım.

Bu söylemde, erkeklerin düşük eğitim düzeyine sahip olmaları ve ekonomik refah seviyelerinin düşük olması vurgulanmaktadır. Şiddet davranışının bu şekilde açıklanmaya çalışılması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kökeninde yatan toplumsal normları gölgede bırakma ihtimalini taşımaktadır. Şiddetin erkekliği yeniden üreten toplumsal normlarla ilişkisinin göz ardı edildiğini söylemek mümkündür. Her ne kadar “erkeklik algısının değişmesi” gerektiğine vurgu yapılmışsa da buna yönelik çözüm önerileri “mahalle toplantıları gerekli” gibi ifadelerle yüzeysel olarak sunulmuştur. Ayşe Gül Altınay ve Yeşim Arat’ın³⁴⁸ 2007 yılında gerçekleştirdikleri Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet araştırmasının ortaya koyduğu veri, bu konudaki bilgi birikiminin sınırlı olduğunu ve ancak yerel ve/veya bölgesel çalışmalara dayandırılabilirdiğini göstermektedir. Görüleceği gibi, yerelde yönetici pozisyonlarda

³⁴⁸ Ayşe Gül Altınay ve Yeşim Arat, *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet*, Research Report, Punto, İstanbul, 2007, Türkiye’de kadına yönelik şiddet - Sabancı University Research Database , E.T.: 24.04.2024.

bulunan kadınlara gerek bilgi toplama ve kayıt oluşturma gerekse de çözüme yönelik stratejiler geliştirme konularında daha büyük sorumluluk düşmektedir.

Görüşülen kadın belediye başkanlarına toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde ve kadın sorunlarının çözümüne yönelik olarak diğer belediyelerle iş birliği yapıp yapılmadığı sorulduğunda, çoğu, bu soruyu diğer kadın belediye başkanlarıyla olan etkileşimleri çerçevesinde cevaplamayı seçmiştir. Bu, çalışma açısından önemli bir noktaya işaret etmektedir: Deborah Cameron'ın³⁴⁹ da ifade ettiği gibi; toplumsal aktörler, toplumsal dokuyu oluşturan söylemler açısından farklı konumlar işgal ederler. Diğer bir ifadeyle, her biri kendilerine özgüdür. Öte yandan, toplumda içsel çatışmalar yaratan karşıtlıklar bulunmaktadır. Örneğin, baskıcı bir güce karşı bir dizi kendine özgü aktör, birbirleriyle eşdeğerlik ilişkisi kurabilmektedir. Böylesi bir ilişkilenede, toplamı temsil etmek gerekliliği ortaya çıkar. Hal böyleyken, her ne kadar görev süreleri boyunca bu konuda mücadele vermiş olsalar ve görev sürelerini tamamladıktan sonra da kadın dernekleri ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla faaliyetlerine devam etmekteyse de siyasi kimlikleri ve etki alanları düşünüldüğünde, kadın belediye başkanlarının kadın bakış açısıyla kolektif olarak fark yaratabileceklerini söylemek mümkün görünmektedir. Bu konuda N.U.A.'nın ifadelerinde ortaya koyduğu bir araya gelme deneyimleri önemlidir:

2013'te Eski Foça'da otelde otuz yedi kadın belediye başkanı buluştuk. Birinci Türkiye kadın belediye başkanları buluşmasıydı. Hükümet Kadın filmi yeni çıkmıştı, onun üstüne gelmişti. Benim de 2019'da aklı dönüp tamamladığım yüksek lisansımın tez konusudur³⁵⁰. Neyse. İkincisi 2014'te Ankara'da oldu. Üçüncü toplantı Diyarbakır'da. Her yeni dönemde yeni seçilmiş kadın belediye başkanlarıyla toplantı yapıyoruz. 2019'da Özlem hanımla da yaptık. Bu buluşmalar çok önemli. Ben tezimde bölge bölge çalıştım. Sekiz il düşen

³⁴⁹ Deborah Cameron, "Language, Gender and Sexuality: Current Issues and New Directions", *Applied Linguistics*, Volume 26, Issue 4, 2005, ss. 482-502, s. 482.

³⁵⁰ Nurgül Uçar Aktuğ, "Devlet, İktidar, İdeoloji Bağlamında Günümüz Türkiye Sinemasında Hükümet Kadın 1 ve 2 Filmleri Örneğinde Yönetici Kadın Temsilleri", *Yüksek Lisans Tezi*, Danışman: Dr. Öğr. Üy. Zühal Çetin Özkan, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Film Tasarımı Ana Sanat Dalı, 2019.

Akdeniz Bölgesi'nde doksan yılda yalnızca beş kadın belediye başkanı görev almış. Böyleyken çok önemli.

Ö.B.'nin ifadeleri önemlidir. Ö. B., kadına şiddet konusuyla sınırlı olmamak üzere, diğer kadın belediye başkanlarıyla ilişkileneşine dair şunları söylemiştir:

Kadınların kendi bildiklerinden şaşmamaları gerekiyor. Örgütlenmeleri gerek. Bir kadın kendi mahallesinde yüz tane kadın delege yaparsa ilerler. Kuru kuru istemekle olmuyor. Amerika'yı tekrar keşfetmeye gerek yok. Daha zor şartlarda bu mücadeleyi veren kadınlar var. (...) Göreve geldiğimde festivalimiz olmuştı. Orda eski kadın belediye başkanlarının kendi aralarında görüştükleri bir platform varmış. Bana tek olduğum için destek vermek istediler. Kadın çalıştayı yapalım, dedim. Yenilerle eskiler tanışsın. Zorlukları konuşalım. Çok sevindiler. Tarihi taş köprüden beraber yürüdük. Sağlığı elveren herkes geldi. Partiler üstü bir buluşmaydı. İlk oturduk, kimse partisini söylemedi. Hiç kimse parti zikretmedi. Bu sürdürülmeli.

Bu ifadelerde sözü geçen buluşmaya ilişkin Kırklareli ili Merkez ilçe Kavaklı beldesinde 2004-2009 yıllarında görev yapmış olan İnci Tunç'un (İn.T.) söyledikleri dikkat çekmektedir:

Çok iyi oldu o toplantı. Yalnız bizim bölgemizden, Trakya bölgesinden bir kadın başkanın eşinin baskıcı biri olması nedeniyle katılamadığını duyduk. Silik kaldı. Böyle olmaması gerek.

Kastedilen kadın belediye başkanı bir belde belediyesi eski başkanıdır. Kimliği bilinmekteyse de bilimsel etik ilkeler nedeniyle çalışmada yer verilmemiştir. Gerçekten de belde belediye başkanlığı yapmış bir kadının, kadın sorunlarının belediye başkanlığı gibi önemli ve ortak bir siyasi kimlik etrafında bir araya gelerek konuşulduğu ve geleceğe dönük adımların planlandığı böylesi bir kolektife erkek

baskısı nedeniyle katılmaması kayda değer bir soruna işaret etmekte ve mücadele konusu olan erkek şiddetini örneklendirmektedir.

Görüşülen kadın belediye başkanlarının kadın sorunlarına ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik söylemlerinde mensubu oldukları siyasi partilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik tutumunun izleri görülse de aslında, ifade edilen kadına yönelik şiddet, çocuk, engelli ve yaşlı bakımına ilişkin sorunlar ve kadın istihdamındaki eksiklikler gibi kadın sorunlarının çözümünde partiler üstü bir yaklaşım gerektiğini kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim kadın belediye başkanları olarak her yeni yerel seçimden sonra bir araya geliyor olmalarını vurgulamaları da bunu ispatlar niteliktedir.

3.2.3. Kadın Belediye Başkanlarının Kadın Hareketlerine Katkıları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Söylemlerine İlişkin Bulgular

Kadın belediye başkanlarının kadın hareketlerine katkısının olup olmadığının anlaşılması ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik düşüncelerinin öğrenilmesi amacıyla kendilerine öncelikle mensubu oldukları siyasi partilerin kadın mücadelesi konusundaki tutumu sorulmuştur. Bağımsız olarak 2019-2024 yılları arasında Marmara Bölgesi'nde bir ilçede görev yapmış yalnızca bir kadın belediye başkanı (BB2) ile görüşüldüğünden, bu sorunun cevabı yerine kendisinden Türkiye'deki kadın mücadelesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki değerlendirmeleri ve bu mücadelede yer alıp almadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Bağımsız olarak bir dönem belediye başkanlığı yaptıktan sonra partili aday olup, 2024 yılındaki seçimi tekrar kazanarak siyasi etkinliğini sürdürmekte olan BB2 kadın mücadelesindeki varlığını (kadın hareketleri ile ilişkilmesini) belediye başkanlığının ilk dönemi sırasında gerçekleştirilen çevre düzenlemeleri ile bağdaştırmıştır:

İkinci beş yıl çok önemliydi bizim için. İlçede vatandaşımızın talep ettiği her şeyi bir bir yerine getirmeye kararlıyız. Adaylık sürecinde gerek halktan kadınların gerekse de ildeki erkek siyasetçilerin desteğini aldık, kahve konuşmaları yaptık. İlk dönemimizde bağımsız görev yaparken özellikle

çevresel konularda kadınlarla çalışmıştık. Çöp yönetimi, park ve bahçelerin düzenlenmesi uzun vadede halk ve kadın sağlığı için önemliydi. Umarım bu işlere devam edeceğiz.

Bu ifadelerde, kadınların yerel yönetim sürecine katılmalarının toplum sağlığı ile bağdaştırıldığı görülmektedir. Kadınların çöp yönetimi gibi bir alanda yalnızca gönüllü katkıları olduğunun ima edilmesi, onların yerel yönetimdeki stratejik rolünün sınırlı şekilde ele alındığını ve politika yapma süreçlerinde güçlendirici bir temsil alanına sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Böylesi bir söylem, kadınların yalnızca yardımcı, destekleyici rollere uygun görüldüğünü ve bir kadın adayı desteklerken bile desteklerinin alınması suretiyle pasif katılıma mahkûm edildiklerini göstermektedir. “Kahve konuşmaları yaptık” ifadesi de benzer şekilde, kadınların sosyoekonomik olarak daha düşük düzeylerde görüldüğüne ve gayri resmi iletişim biçimlerine hapsedilerek görünürlüklerinin ve etkinliklerinin kısıtlandığına işaret etmektedir. Kadınların yalnızca çevreyle ilgili konularda daha duyarlı olduğu ve burada başarılı olabildikleri gibi bir algı yansıtılarak, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirildiğini söylemek mümkündür. Park ve bahçelerin kadınların kullanımı için daha çok önem arz ettiği Ö.B. tarafından da dile getirilmiştir:

Uzunköprü’ye kadın eli değecek diyerek geldik. Kadının bir çocuk parkına bakış açısı çok farklıdır. Erkek buna asla dikkat etmez. Engelliyi düşünürsünüz, vs.

N.U.A ise kadın belediye başkanlarının kadın hareketleriyle bağını güçlendirmek için yapılması gerekenler olduğunu ifade etmiştir:

Kadın hareketleri deyince, 2004’te KA-DER bizi bir araya getirdi. 1930’dan bugüne 30.000 erkek 150 kadın olduysa, bu kadınları isim isim bilmeliyiz bir kere. Başka kadınlara rol model olarak öne çıkmalıyız.

Kadınların yerel siyasetteki rollerinin, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla kalıcı yapısal değişikliklere yol açacak şekilde daha kapsamlı olarak ele alınması gerekmektedir. Bu noktada, görüşülen partili kadın belediye başkanlarının

mensubu oldukları siyasi partilerin kadın mücadelesindeki tutumuna ilişkin söylemleri önemli hale gelmektedir. Zira birer kadın yönetici olarak mensubu oldukları siyasi partilerden ve bu partilerin temsil ettiği görüşlerden ayrı bireysel bir görüş ortaya koymaları düşünülemez. Türkiye’deki kadın mücadelesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki değerlendirmeleri ve bu mücadelede yer alıp almadıkları da bu konudan bağımsız değildir. Tam da bu sorulara cevap alınırken, katılımcıların, birer siyasi elit olduklarını anımsatacak şekilde, tedbirli tutumlarıyla karşılaşmış ve ben dilinden biz diline geçtikleri gözlemlenmiştir. Mensup oldukları siyasi partilerin kadın mücadelesi alanındaki uygulamalarına genel olarak değinildiği, kadın bakış açısıyla bireysel kararlı söylemlerden kaçınıldığını söylemek mümkündür. Örneğin 1999-2004 yılları arasında Karadeniz Bölgesi’nde ilçe belediye başkanlığı yapmış olan BB3’ün ifadeleri siyasal temsilcilerin kadın mücadelesine katkılarının siyasi konjonktüre bağımlı kaldığını ve sınırlı olduğunu göstermektedir:

Öncelikle kadınların siyasette daha fazla yer alması gerektiğine inanıyorum. Parti olarak biz de kadın hareketlerini hep destekledik. Kadınların siyasetteki temsili konusunda da önemli adımlar attık. 2009 yılında o dönemki genel başkanımız yüzde elli kadın kotası sözü vermişti, sonra bu, güncel siyasete kurban gitti. Şimdi yerelde temsilcimiz kalmadı, başka partilere geçtiler, mecliste temsilimiz sınırlı sayıda, bırakın kadın olsunlar.

Benzer şekilde 2004-2014 yılları arasında iki dönem belde belediye başkanlığı yapmış olan İn.T. da mensubu olduğu siyasi partinin o dönemlerdeki kadın politikalarına vurgu yapmış ve kadın hareketleriyle bağını bu çerçevede değerlendirmiştir:

Biz hep sokakta olduk. Devraldığımız miras bu. Aday olurken de böyleydi, o kadar çok kadın geldi ki konuşacağım dediğimde davetime, görseniz. Hem sesimizi duyurduk hem kadınların seslerini. Ne genel başkanlarım ne de il ilçe örgütleri beni yalnız bırakmadılar.

Gerek BB3'ün gerekse de İn.T.'nin ifadeleri siyasal temsilin sınırlı kaldığına ilişkin ifadeleri, siyasi partilerin kadın hareketlerine ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politika ve uygulamalarının genellikle mevcut siyasi konjonktüre bağımlı olduğunu ve nihai olarak kalıcı bir yapısal değişimi hedeflemediğini ortaya koymaktadır. Her iki ifadede de mensubu olunan siyasi partilere bir sadakat yükümlülüğü ortaya koyulduğu görülmektedir.

Kadın belediye başkanları kadın hareketleriyle ilişkilerinde; görev yaptıkları dönemler itibarıyla deneyimlenen siyasi konjonktür ve ülke genelinde yaşanan karmaşık siyasal gelişmelerden, görev yaptıkları il, ilçe ve/veya beldelerin farklı yerel dinamiklerden ya da bağlı bulundukları siyasi partilerin kendilerine özgü söylem ve niteliklerinden bağımsız bir söylem ortaya koyamadıkları açıktır. Daha çok mevcut yapı ve söylemlerle uzlaşma içerisinde ve meşruiyetlerini sürdürmek için eril siyasi normlara bağlılık göstererek görev yapmışlardır. Gerçekleştirilen görüşmeler ortaya koymuştur ki; hangi siyasi parti olursa olsun, söylemlerin temelinde, kadınların daha siyasete girmelerinden çok önce başlayan ve göreve gelmelerinin ardından da devam eden ataerkinin derin izleri yatmaktadır.

SONUÇ

Türkiye’deki toplumsal cinsiyet eşitliği ve iktidar ilişkisine kadın mücadelesi bağlamında dikkat çekilebilmesi için, dünyada ve ülkede kadınların siyasal haklarını nasıl elde ettiklerine dair tarihsel bilgiyi aktarmak kadar alan araştırması yapmak da gerekmektedir. Bunun için, Cumhuriyet tarihi boyunca gerek merkezî gerekse yerel düzeyde sayıları dikkat çekici şekilde az olagelmış kadın siyasetçilerin seçilmesi aslında tesadüf değildir. Gerek demokratik yöntemlerle seçilerek göreve gelen kadınlar olmaları, gerekse de görev yaptıkları il/ilçe veya beldelerde yönetici ve politika yapıcı rolleri nedeniyle kadın belediye başkanları alan araştırması için elverişli bir evren oluşturmıştır. Alan araştırması ile, Türkiye’de yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkına sahip oldukları 1930 yılından bu yana görev yapmış ve/veya yapmakta olan kadın belediye başkanlarının belirlenerek; bu kadınların hak ve eşitlik mücadelesiyle ilişkisinin ortaya koyulması ve yerel siyaset düzeyinde sundukları toplumsal cinsiyete duyarlı hizmetlerin, birinci ağızdan tespit edilip gözlemlenebilir birer veri olarak sunulup değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada ilk bölümde feminist kurama ışık tutulması amacıyla öncelikle ataerki kavramı değerlendirildi. Feminist kuram; ataerkinin, belirli bir tarih ve coğrafyaya özgü ve feodal bir geçmişin kalıntısı olan bir durum değil, aksine binlerce yıldır devam eden ve kadınların ezilmesini ve sömürülmesini beraberinde getiren bir yapı olarak ele alınması gerektiğini ortaya koyuyordu. Bu arka planda, birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü feminist dalgalar olarak adlandırılan ve feminist kuramın farklı tezahürleri olan feminist dalgalar değerlendirildi. Diğer bir ifadeyle; geçmişi aydınlatılarak, dünyada kadın mücadelesinin günümüzdeki durumunu ortaya koyuldu. Ayrıca, Türkiye’deki kadın mücadelesinin kökenlerinin keşfedilmesi ve siyasette birer etken olarak kadınların varlığının incelenmesi için Tanzimat’tan günümüze kadın mücadelesine; kadın dergileri, kadın dernekleri ve KHF etrafında örgütlenen Osmanlı kadın hareketine ve kadın mücadelesinin Cumhuriyet dönemindeki kurumsallaşma sürecine değinildi.

Çalışmanın ikinci bölümü feminist kuramın demokrasi ve siyasal katılımı ilişkisini ortaya koymak amacıyla; demokrasi, temsili demokrasi ve siyasal katılım

kavramlarının açıklanmasına ve tezin araştırma evreni olan kadın belediye başkanlarının özgün bir listesinin ortaya koyulmasına ayrıldı. Bu bağlamda, öncelikle feminist kuramın kamusal alan-özel alan ayrımına yönelik karşı çıkışının demokrasinin alanının genişlemesine olanak verdiği ortaya koyuldu. Yönetişim feminizmi ve feminist yönetim düşüncesine de bu noktada yer verildi. Feminist politika savunuculuğu, yapılması gereken hukuki reformlar, kurumsal sorumluluk ve toplumsal cinsiyete duyarlı yönetimlerin önemi işte bu çerçevede vurgulandı. Kadınların siyasal katılımı ve eşit temsili için önemli uygulamalar olarak karşımıza çıkan pozitif ayrımcılık ve cinsiyet kotası uygulamaları da ayrıca bu bölümde değerlendirildi. Daha sonra, kadın belediye başkanları evreni ortaya çıkarılarak, 1930 yılından günümüze kadar görev yapmış ve/veya yapmakta olan kadın belediye başkanları, ad soy ad, görev yaptıkları dönem(ler), görev yaptıkları il/ilçe ve/veya beldeler ve mensubu oldukları siyasi partiler ya da bağımsızlık durumları ile birlikte listelendi (Tablo 2). Kadın belediye başkanlarının ülke tarihindeki konumu yerel seçim yılları üzerinden değerlendirilerek, 2024 yerel seçimlerinde göreve gelen kadın belediye başkanlarına ayrıca tekrar yer verildi (Tablo 3) ve böylece benzer konularda gelecekte yapılacak çalışmalara bir zemin oluşturulması hedeflendi. Türkiye’de özellikle Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki belediyelerde fiili olarak uygulanmakta olan eş başkanlık sisteminin belediye başkanlıkları düzeyinde yasal olmadığı ifade edilerek, bu konudaki tartışmaların çalışmanın ilgi alanı dışında olduğun vurgulandı.

Çalışmanın özünü oluşturan alan araştırmasına üçüncü bölümde yer verildi. Öncelikle alan araştırmasının yöntemi olarak benimsenen niteliksel yöntemlerden olan tematik analiz ve eleştirel söylem analizi yöntemlerinin kuramsal arka planlarına değinildi ve alan araştırmasının nasıl yapıldığına ilişkin detaylara yer verildi. Türkiye’de 1930 yılından bu yana görev yapmış ve/veya yapmakta olan kadın belediye başkanlarının toplam sayısı 2024 Mahalli İdareler Seçimlerinden önce yüz elli beş olarak belirlenmişken, söz konusu yerel seçimlerden sonra bu sayının iki yüz on altıya yükseldiği tespit edilmişti. Bu kadın belediye başkanlarından yirmisi ile görüşülmesi planlanmışsa da yüz yüze ya da online olarak on iki kadın belediye başkanıyla görüşüldüğü belirtildi. Bu kapsamda katılımcı listesi; kadın belediye başkanlarının asıl

meslekleri, görev dönemleri, görev yaptıkları coğrafi bölgeler ve yapılan görüşmenin yöntemi çerçevesinde ortaya koyuldu (Tablo 4). Daha sonra, alan araştırmasında karşılaşılan zorluklara değinilerek çalışmanın güçlü ve zayıf yanlarına işaret edildi. Nihayet, Türkiye’deki kadın belediye başkanları evrenini temsil eden on iki kadın belediye başkanıyla yapılan görüşmeler; yerelde kadın yönetici olma deneyimleri, kadın sorunlarına yönelik söylemleri ve kadın hareketlerine katkıları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik söylemleri olmak üzere üç alt başlıkta ortaya koyuldu ve eleştirel söylem analizi ile değerlendirildi. Yerelde kadın yönetici olma deneyimleri; siyasete ne zaman ve hangi amaçla atıldıkları ve siyasette kadın temsiline ne gibi farklar yarattığı ve güçlendirilmesi için ne gibi adımlar atılabileceğine yönelik sorularla ortaya çıkarılmaya çalışıldı. Kadın sorunlarına yönelik söylemleri; görev yaptıkları bölgelerdeki kadın sorunlarına yönelik değerlendirmeleri ve kadın sorunlarını çözmeye yönelik faaliyetleri ve diğer belediyelerle iş birliği içerisinde olup olmadıklarına yönelik sorularla araştırıldı. Kadın hareketlerine katkıları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik söylemleri ise; mensubu oldukları siyasi partilerin kadın mücadelesindeki tutumu ve Türkiye’deki kadın mücadelesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki değerlendirmelerinin neler olduğu ve bu mücadelede yer alıp almadıklarına yönelik sorulara verdikleri cevaplar çerçevesinde değerlendirildi. Bu alt başlıklarda hem yönetici hem de siyasetçiler olarak bu kadınların söylemlerindeki eril dil araştırıldı.

Çalışmada, feminist kuramın ve ataerkil düzenin Türkiye’deki kadın mücadelesi üzerindeki etkisi tarihsel olarak değerlendirilerek ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Kadınların tarihsel mücadeleleri Nezihe Muhittin gibi önemli kadın figürlerden birinin yaşamı ve mücadelesi ile de örneklendirilerek, Osmanlı döneminden günümüze kadar uzanan bir çizgide, kadınların hak ve eşitlik mücadelesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin aşılması için gösterilen çabalar üzerinden incelenmiştir. Hem toplumsal yapının hem de yasal düzenlemelerin kadınların siyasetteki varlığına yönelik olarak nasıl şekillendiği gözler önüne serilmiştir. Diğer bir ifadeyle; Türkiye’deki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin aşılması ve kadınların hakları için verilen mücadelelerin yanında, toplumsal yapı ve yasal düzenlemelerin kadınların siyasetteki temsiline olan etkisi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Yönetişim

feminizminin özellikle temsili demokrasilerin iyileştirilmesi noktasında önemli bir araç olarak değerlendirildiği bu çalışma, kadınların siyasal katılımını artırma hedefi doğrultusunda pozitif ayrımcılık ve cinsiyet kotası uygulamalarının altını çizmiştir. Yönetişim feminizmi; toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden, kadınların yaşamın her alanındaki rollerini arttırmayı hedefleyen ve bu bağlamda daha kapsayıcı politikaların geliştirilmesine öncülük eden bir yaklaşımdır. Türkiye’de de yönetim feminizmi anlayışına dayalı olarak nitelendirilemeyecekse de kadınların siyasal katılımını arttırmak için çeşitli yasal düzenlemeler yapıldığı, pozitif ayrımcılık ve cinsiyet kotası uygulamalarının çeşitli zeminlerde tartışıldığı görülmüştür. Yine de bu uygulamaların etkinliği ve kadınların yerel yönetimlerdeki temsiline yaygınlaşması noktalarında önemli güçlükler bulunduğu inkâr edilemez. Özellikle ister merkezi isterse de yerel düzeyde siyasetin erkeklere özgü bir alan olarak görülmeye devam ediyor olması, söz konusu bu güçlüklerin başında gelmektedir.

Alan araştırmasında temsili demokrasinin ve yönetim anlayışının kadınların siyasete katılımı üzerindeki etkileri ortaya koyulmaya çalışılmış, yerel yönetimlerde kadınların rolü ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi konularında önemli bulgular elde edilmiştir. Yapılan analiz ortaya koymuştur ki; kadın belediye başkanlarının söylemlerinde, belirli bir ölçüde toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusu yer alsa da çoğu zaman bu söylemler erkek egemen dil ve normlarla şekillenmiştir. Görüşülen kadın belediye başkanlarının kullandıkları dilin; kadın hareketlerine ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik alternatif bir bakış açısı sunmaktan çok, mevcut ataerkil yapıyı yeniden üreten bir görünümde olduğu belirlenmiştir. Söylemlerdeki eril dil kullanımı; daha fazla temsil ve eşitlik vaadinde bulunsa da aslında kadınları toplumsal yapının dayattığı ataerkil zihniyetin dışına çıkmaya teşvik etmek yerine, onların bu yapıya bağlı kalmayı sağlayan bir düzlemde hapsolmalarına neden olmaktadır. Her ne kadar tüm kadın belediye başkanları erkek egemenliğini eleştirmiş de olsa, mevcut yapı içerisinde hareket alanlarının kısıtlı olduğu görülmüştür. Araştırma bulguları, görüşülen kadın belediye başkanlarının, kadın sorunlarına yönelik söylemleriyle mevcut yapılar içerisinde hafife alınamayacak adımlar atmış olduklarını ve yerel düzeyde toplumsal farkındalığa katkı sağladıklarını göstermiştir. Kadın belediye başkanlarının kadın hareketleriyle ilişkilerine görev sürelerini tamamladıktan sonra

kadın dernekleri ve gönüllü çalışmalar aracılığıyla devam ettikleri görülmüştür. Bunlara rağmen; görev süreleri sırasında ortaya koyduklarını ifade ettikleri uygulamalarla, mevcut ataerkil yapıyı eleştirmek ve dönüştürmek yerine onun içerisinde var olmaya ve başarılı olmaya çalıştıklarını söylemek mümkün görünmektedir.

Kadınların siyasete atılıp bu alanda yer edinmesinin, kişisel deneyimlerine ve toplumsal talebe dayandığı ve çoğunlukla ailelerindeki ya da temsil ettikleri siyasi partilerdeki erkeklerin onayı veya desteğiyle mümkün olduğu tespit edilmiştir. Parti içi mekanizmalarda belediye başkanı adayı belirleme süreçlerinde yereldeki taleplerin göz ardı edilmediği ve bunun çoğunlukla erkeklerin siyasi hakimiyetiyle sonuçlandığı ortadadır. Bu durum, mevcut iktidar ve güç ilişkilerinin ve toplumsal yapının bu konuda nasıl engel teşkil ettiğini gözler önüne sermekte ve kadınların siyasetteki rollerinin yeniden düşünülmesi gereğini ortaya koymaktadır. Görüşmelerde, kadın odaklı politikaların erkek şiddetinin önlenmesi ve kent hakkı gibi konularda sınırlı bir şekilde benimsendiği görülmüştür. “Kadının halinden kadın anlar” düsturuyla çocuk ve yaşlı bakımına yönelik geliştirilen uygulamalar dikkat çekmiştir. Görüşülen kadın belediye başkanlarının bulundukları il, ilçe ya da beldelerdeki kadın hareketleriyle ilişkilerine yönelik sorular, daha çok diğer kadın belediye başkanlarıyla ilişkilimleri biçiminde algılanmış ve kendilerinden buna yönelik cevaplar alınmıştır. Görüşülen kadın belediye başkanları aslında görev süreleri boyunca toplumsal yaşamın birçok farklı alanında etkileri çok kapsamlı stratejik konularda yer almışlardır. Ne var ki bu konumlarını kendi kültürel ve coğrafi gerçeklikleri içerisinde adeta yalnızca bir **kıpırdama odası** (*wiggleing room*)³⁵¹ gibi kullandıklarını söylemek mümkündür. Bu kavramla; kadınların toplumsal cinsiyet kalıpları ile örülü kurumsal alanlarda varlık gösterirken dışlanma döngüleri ile baş edebilmek için sınırlı olarak geliştirdikleri ve kolektif bir dönüşüm ihtimaline işaret etmeyen stratejiler kastedilmektedir. Aslında; kadın belediye başkanlarının, kadın hareketleri ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine sunabilecekleri desteğin çok büyük bir potansiyeli bulunmaktadır. Ancak; bu kadınların yalnızca birer yönetici değil, aynı zamanda belirli görüşleri

³⁵¹ Lucie Drechselova, *Türkiye’de Yerel Siyasette Kadınlar: Dışlanma Döngüleri*, Çeviri: Ece Köse, 1. Baskı, İletişim Yayınları, 2022.

temsil eden siyasetçiler olmaları nedeniyle, mensubu oldukları siyasi partilerin bu konulardaki tutumundan azade bireysel söylemler geliştirmeleri zorlaşmaktadır. Kadın belediye başkanları, henüz adaylık süreçlerinde kadın olmalarından bağımsız bir biçimde birer siyasetçi olarak; yalnızca kendi ekiplerini ya da belirli bir kadın hareketini değil, tüm toplumu temsil etme vaadiyle yola çıkmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle; kadın belediye başkanları adaylık süreçlerinde, belediye işinin teknik bir iş olarak görülmesi nedeniyle feminist söylemin kendileri için bir avantajdan ziyade bir dezavantaj olabileceğini de göz önünde bulundurdıkları için, kadın sorunlarına belediye başkanlığı görev sürelerinin başlaması itibarıyla ve belediyenin araçları çerçevesinde eğilmektedirler. Bunun kısmen anlaşılabilir bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Belediye başkanlığı adaylık süreçlerinde, seçim bölgelerinde cinsiyet kimliklerinden bağımsız olarak yaşlı, engelli, genç, vb. tüm vatandaşların isteklerine cevap vermek üzere görev yapmaktadırlar. Seçim bölgelerindeki tüm vatandaşların ihtiyaçlarını gözetten bir yaklaşım benimsemeleri ve daha geniş bir seçmen yelpazesine ulaşabilmek adına feminist herhangi bir söylemden ve/veya seçim kampanyasından kaçınmaları olağan görünmektedir. Bununla birlikte; feminist bir perspektif benimsemekten kaçınmak, kadınların toplumsal ve siyasal alanlardaki varlıklarını güçlendirmek yerine, toplumsal olarak feminist bir tutumun gerekliliğinin sorgulanması riskini taşımaktadır. Dolayısıyla; kadın belediye başkanlarının yalnızca yöneticilik rolleri içerisinde kalmak yerine, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda söz sahibi olma sorumluluklarını da göz ardı etmemeleri gerekir. Türkiye’de belediye başkanlarının görev ve yetkileri 03/07/2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun Üçüncü Bölümü’nde 38 ila 46. maddeler arasında düzenlenmiştir. Bu çerçevede belediye başkanları yasal olarak vatandaşlar arasında ayırım gözetmeksizin görev yapmak durumundadırlar. Kadın bakış açısı ortaya koymaya yönelik bir zorunlulukları olmamakla birlikte hem parti içi uygulamalarda hem de kadın belediye başkanlarının kendi uygulamalarında kadın bakış açısının hayata geçirilmesi kadın sorunlarının çözülmesinde daha etkin ve verimli uygulamalara yol açacaktır. Özellikle seçildikten sonraki görev dönemlerinde, bireysel görüşlerini ve kadın bakış açılarını daha cesur bir biçimde ortaya koyarak, kendi siyasi partilerinin söylemlerini de etkileme ve dönüştürme yoluna gidebilmeleri mümkündür. Böylece hem yerel düzeyde hem de ulusal düzeyde daha geniş bir etki yaratabileceklerdir.

Türkiye'deki kadın belediye başkanlarının toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda verecekleri mücadele, yalnızca kadınların siyasal katılımının artırılması konusunda değil, aynı zamanda kadın hareketlerinin gücünün artırılması adına da önemli bir rol oynayacaktır. Bu çalışmanın bulguları, kadın belediye başkanlarının kadın hareketlerine daha etkin ve güçlü bir katkı sağlamak için toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik söylemlerinde köklü bir dönüşüm gerçekleştirmeleri gerektiğini ortaya koymuştur. Kadın belediye başkanlarının etkili bir yönetim sergileyebilmesi için toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kalıcı biçimde aşılması gerekmektedir. Bunun için, eğitimde, medyada ve siyasal alanda eşitlikçi politikaların benimsenerek yaygınlaşması büyük önem arz etmektedir. Eril dilin aşılması, erkek şiddeti ve çevre konularından daha kapsayıcı kadın politikaları uygulanması, toplumsal olarak daha geniş bir farkındalık yaratılması ve bu farkındalığın kendi uygulamalarına yansıtılması gibi önemli adımlara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Böylece günümüzde görev yapan ve/veya gelecekte görev yapacak olan kadın belediye başkanlarının daha etkili ve dönüştürücü bir rol üstlenebilmeleri mümkün olacaktır. Bunun içinse, erkek egemen sistemin ve ataerkil yapının eleştirel bir şekilde sorgulanmasına devam edilmeli ve kadınların siyasetteki yerlerinin güçlendirilmesi için daha yüksek kota ve daha güçlü kadın örgütlenmesi gibi araçlar kullanılarak yeni adımlar atılmalıdır.

Kadın belediye başkanlarının yerel düzeydeki karar alma süreçlerine öncülük etmeleri, kadınların seslerinin duyulmasını ve kadın sorunlarının görünür kılınmasını sağlamaktadır. Kadın belediye başkanları, görev süreleri boyunca diğer kadın hareketleriyle iş birliği yaparak, dayanışma ağlarını güçlendirme fırsatına sahiptirler. Bu tür iş birlikleri, kadınların siyasal katılımını arttırmakla kalmayıp, aynı zamanda yerel yönetimlerin kadın odaklı politikalar geliştirmesine de imkân sağlayacaktır. Bu iş birlikleri aynı zamanda, kadın hakları savunuculuğunda ortaklaşan uygulamaların yaygınlaşması ve kolektif bir bilinç oluşması açısından da önemlidir. Kadın belediye başkanlarının yönetim feminizmini benimsemeleri, sadece kadınların siyasetteki temsili açısından değil, yerel yönetimlerde daha katılımcı ve eşitlikçi uygulamalar geliştirilmesi açısından da etkili olacaktır. Böylece; karar alma süreçlerinde, kaynakların dağıtımında ve uygulamaların şekillendirilmesinde katılımcı ve eşitlikçi bir tutum ortaya koyulabilir. Dahası, gelecekteki kadın siyasetçiler ve yöneticiler için

de bir rol model oluşturarak, kadın hareketlerinin güçlenmesi sağlanacaktır. Kadın hareketlerinin siyasal alanda gerçek etkisini gösterebilmesi, yalnızca kadın siyasetçilerin değil, toplumdaki tüm bireylerin eşitlikçi ve özgürlükçü bir anlayışla hareket etmesiyle mümkün olacaktır. Diğer bir ifadeyle; kadınların siyasal katılımı ve yöneticilik rollerinin genişletilmesi, sadece kadınların değil, tüm toplumun faydasıdır. Dolayısıyla, kadınların öncelikle yerel düzeyde olmak üzere, siyasetteki görünürlüğünü arttıracak stratejilerin geliştirilmesi için, toplumun tüm kesimlerinin ortak bir sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir. Bunun içinse; dönem itibariyle yaşanan ve/veya yaşanacak siyasi gelişmeler, farklı il/ilçe ve/veya beldelerin farklı yerel dinamikleri ya da bağlı bulunulan siyasi partilerin özgül niteliklerinden bağımsız bir şekilde temelden bir söylem değişikliğine ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

ABADAN UNAT, Nermin. “Toplumsal Değişme ve Türk Kadını”, *Türk Toplumunda Kadın*, Derleyen: Nermin Abadan Unat, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1979.

ACAR-SAVRAN, Gülnur. *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*, 2. Baskı, Pusula Yayıncılık, İstanbul, 2009.

ACEMOĞLU, Daron Acemoğlu; ROBINSON, James A. *Ulusların Düşüşü: Güç Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*, Doğan Kitap, 1. Baskı, 2013, İstanbul.

ACKELSBURG, Martha A.; SHANLEY, Mary L. “Privacy, Publicity & Power: A Feminist Rethinking of the Public-Private Distinction”, *Revisioning the Political Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory*, Editörler: Nancy J. Hirschmann ve Christine di Stefano, Westview Press, İngiltere, 1996.

ADAMS, Katherine H.; KEENE, Michael. *Alice Paul and the American Suffrage Campaign*, University of Illinois Press, Illinois, 2008.

ADDAMS, Jane; BALCH, Emily G. ve Alice HAMILTON. *Women at the Hague: the International Congress of Women and Its Results*, The Macmillan Company, New York, 1915.

AKÇURA, Yusuf. *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976.

AKDAĞ, Çilem Tuğba. “Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kadınlarının Eğitimiyle İlgili Basında Yer Alan Tartışmalar”, *Humanities Sciences (NWSAHS)*, 11 (2), ss. 55-68.

AKIN, Ayşe. “Toplumsal Cinsiyet Bakışı ile Dünyada ve Türkiye’de Kadın Sağlığı”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar 1. Cilt: Değişim ve Güçlenme*, Ed: Füsun

Çoban Döşkaya, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 2010, ss. 105-119.

ALKAN, Ayten. “Yerel Siyaset Kadınlar için Neden Önemli?”, *Birikim Dergisi*, Sayı 179, 2004, ss. 71-77.

ALTINAY, Ayşe Gül; ARAT, Yeşim. *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet*, Research Report, Punto, İstanbul, 2007, Türkiye’de kadına yönelik şiddet - Sabanci University Research Database , E.T.: 24.04.2024.

ANBARLI BOZATAY, Şeniz; KUTLU, Salih Ziya. “Siyasette Kadın Temsili Açısından 30 Mart 2014 Yerel Seçimi Sonuçlarının Çanakkale İli Örneğinde Değerlendirilmesi”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Yıl: 12, Sayı: 16, 2014, ss. 131-156.

ATAMAN, Muhittin. “Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti”, *Alternatif Politika*, Cilt 1, No 1, Nisan 2009, ss. 1-41.

AVRUPA PARLAMENTOSU. *Women in Politics in the EU: State of Play in 2024*, 06.03.2024, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760348/EP_RS_BRI\(2024\)760348_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760348/EP_RS_BRI(2024)760348_EN.pdf), E.T.: 22.04.2024.

AYMAN GÜLER, Birgül. *Devlette Reform Yazıları: Dünyada ve Türkiye’de Ekonomik Liberalizasyondan Siyasi-İdari Liberalizasyona*, Paragraf Yayınları, Ankara, 2005.

AYDIN, Derya; ERCAN, Gülsüm Songül. “Gazete Köşe Yazısı Söyleminde Yükleme Stratejileri: Söylem Tarihsel Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çözümleme”, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2022/2, İstanbul, ss. 305-330.

BAETENS, Freya. “International Congress of Women (1915)”, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Ed. Rüdiger Wolfrum, Oxford University

Press, Oxford, 2010, (Online version), ss. 1-8.
<https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e2102>, E.T.: 22.10.2020.

BAYRAMOĞLU, Yener. “İkinci Cinsiz Dönüşüm Mümkün Değil”, *Bianet*, 15 Kasım 2008, <https://bianet.org/biamag/kadin/110867-ikinci-cins-siz-donusum-mumkun-degil>, E.T.: 01.05.2021.

BAKHTIN, Mikhail Mikhailovic. *The Dialogic Imagination: Four Essays*, University of Texas Press, Austin, 1981.

BAUER, Gretchen; BRITTON, Hanna E. “Women in African Parliaments: A Continental Shift?”, *Women in African Parliaments*, Lynne Rienner Publishers, 2006, ss. 1-30.

BAUMGARDNER, Jennifer. *F'em! Goo, Goo, Gaga and Some Thoughts on Balls*, Seal Press, Berkeley, Kaliforniya, 2001.

BENHABIB, Seyla (Ed.), *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*, Princeton University Press, 1996, Princeton.

BENHABIB, Seyla. “Democracy and Identity: In Search of the Civic Polity”, *Philosophy and Social Criticism*, Volume 24, Issue 2-3, 1998, ss. 85-100.

BENHABIB, Seyla. “Feminizm ve Post Modernizm: Huzursuz Bir İttifak”, *Çatışan Feminizmler: Felsefi Fikir Alışverişi*, Editörler: Seyla Benhabib, Judith Butler, Drucilla Cornell & Nancy Fraser, 3. Basım, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2017, ss. 25-43.

BENNET, Michael; ROBERTS, Sharon ve Howard DAVIS. “The Way Forward: Positive Discrimination or Positive Action?”, *International Journal of Discrimination and the Law*, 6 (3), 2005, ss. 223-249.

BERKTAY, Fatmagül. “Türkiye’de Kadın Hareketi: Tarihsel Bir Deneyim”, *Kadın Hareketinin Kurumlaşması: Fırsatlar ve Rizikolar (1-4 Kasım 1991’de Frauen-*

Anstiftung tarafından gerçekleştirilen uluslararası toplantının tutanakları), Çeviren: Meral Akkent, Metis Yayınları, 1994, ss. 18-27.

BERKTAY, Fatmagül. *Tarihin Cinsiyeti*, Altıncı Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2018.

BERKTAY, Fatmagül. “Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye”, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, No. 7, 2004, https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf, E.T.: 09.10.2020.

BEVIR, Mark. *Democratic Governance*, Princeton University Press, 2010, ss. 1-17.

BİN YAPRAK, “İlk Türk Kadın Belediye Başkanı: Sadiye Hanım”, <https://binyaprak.com/kesfet/ilk-tuerk-kadin-belediye-baskani-sadiye-hanim>, E.T.: 23.10.2023.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER. *Women in Politics 2023*, <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2023-07/women-in-politics-2023-tr.pdf>, E.T.: 21.07.2023.

BLOOR, Mariel; BLOOR, Thomas. *The Practice of Critical Disource Analysis: An Introduction*, 1st Edition, Routledge, Londra, 2007.

BLUNT, Alison; DOWLING, Robyn. *Home*, Second Edition, Routledge.

BOWLBY, Sophia; GREGORY, Susan; MCKIE, Linda. “Doing Home: Patriarchy, Caring and Space”, *Women’s Studies International Forum*, 20 (3), ss. 343-350.

BOZKURT, Birgül; BOZKURT, İbrahim. “Türkiye’nin İlk Kadın İl Belediye Başkanı ‘Müfide İlhan’ ve Mersin’deki Çalışmaları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 10, Sayı 19, 2014, ss. 51-75.

BUTLER, Judith. “Olumsal Temeller: Feminizm ve ‘Post Modernizm’ Sorusu”, *Çatışan Feminizmler: Felsefi Fikir Alışverişi*, Editörler: Seyla Benhabib, Judith Butler, Drucilla Cornell & Nancy Fraser, 3. Basım, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2017, ss. 44-67.

CAMERON, Deborah. "Language, Gender and Sexuality: Current Issues and New Directions", *Applied Linguistics*, Volume 26, Issue 4, 2005, ss. 482-502.

CANSUN, Şebnem. “Siyasette Cinsiyet Kotası: AKP ve CHP Örnekleri”, *İstanbul Sabahattin Zaim University Journal of Social Sciences*, 1 (1), Kasım 2012, ss. 78-96.

CEVİZCİ, Ahmet. *Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a*, Say Yayınları, İstanbul, 2019.

CHATTERJEE, Partha. *Ulus ve Parçaları*, Çeviren: İsmail Çekem, 1. Baskı, İletişim Yayınları, 2002.

CINI, Carol F. “From British Women’s WWI Suffrage Battle to the League of Nations Covenant: Conflicting Uses of Gender in the Politics of Millicent Garrett Fawcett”, *UCLA Historical Journal*, 14(0), 1994, ss. 78-100.

COHEN, Jean L. “Demokrasi, Farklılık ve Özel Yaşam Hakkı”, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, Editör: Seyla Benhabib, Çevirenler: Zeynep Gürata ve Cem Gürsel, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 1999, ss. 268-310.

CONNEL, Robert W. (Raewyn). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum Kişi ve Cinsel Politika*, Çev: Cem Soydemir, 1. Basım, Ayrıntı Yayınları, 1998.

CONNORS, Robert J. “Frances Wright: First Female Civic Rhetor in America”, *College English*, Vol. 62, No. 1, 1999, ss. 30-57.

CONWAY, Jill K. “Perspectives on the History of Women’s Education in the United States”, *History of Education Quarterly*, Volume 14, Issue 1, 1974, ss.1-12.

COATES, Jennifer. "Gender and Discourse Analysis", içerisinde *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*, 2nd Edition, Editörler: James Paul Gee & Michael Handford, Routledge, Londra, 2013, ss. 90-103.

COOK, Rebecca J. "Women's International Human Rights Law: The Way Forward", *Human Rights of Women: National and International Perspectives*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia. 1994, ss. 3-36.

CROOK, John. "Patria Potestas", *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 17, No. 1, 1967, pp. 113-122.

ÇAKIR, Serpil. "Bir'in Nostaljisinden Kurtulmak: Siyaset Teorisine ve Pratiğine Cinsiyet Açısından Bakış", *Yerli Bir Feminizme Doğru*, Yayına Hazırlayanlar: Aynur İlyasoğlu ve Necla Akgökçe, Sel Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

ÇAKIR, Serpil. "Kadınlığın İlk Tarihi Şikâyeti: Beyaz Konferanslar", *Tarih ve Toplum*, Sayı 231, 2003, ss. 40-47.

ÇAKIR, Serpil. "Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi", *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, Derleyen: H. Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 9. Baskı, 2016, ss. 413-476.

ÇAKIR, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2016.

ÇAKMAK, Fatma; BİLİŞLİ, Yasemin. "İdeoloji, Söylem ve İletişim Çalışmalarında Ruth Wodak", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (AÜSBD)*, Cilt 19, Sayı 2, ss. 99-124.

ÇALEN, Mehmet Kaan. "Kânûn-ı Esâsî Tadîlâtı", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, Temmuz 2012, ss. 129-140.

ÇAM, Esat. *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2005.

ÇETİN, Yetkin. *Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı S.C.F Olayı*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.

ÇİTÇİ, Oya. *Yerel Seçimler Coğrafyası: 1963-1999*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, No: 329, Aralık 2005.

DAHL, Robert A. *Modern Political Analysis*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall Inc., 1963.

DAHL, Robert A. *Demokrasi Üzerine*, 4. Basım, Phoenix Yayınevi, 2021.

DAVULCU, Ebru; TEMEL, Mustafa. “Osmanlı Devleti’nde Yayınlanan İlk Kadın İlavesi Terakki-i Muhaderat’taki Kadın Mektuplarının Tahlili”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 44, 2017, ss. 227-242.

DE GOUGES, Olympe. “Kadının ve Kadın Vatandaşın Haklar Bildirgesi (7 Eylül 1791)”, Çeviren: Ece Göztepe, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 1, 1996, ss. 185-193.

DELPHY, Christine. *Baş Düşman: Patriyarkanın Ekonomi Politikası*, Çev: Handan Öz ve Lale Aykent Tunçman, Saf Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1999.

DELPHY, Chritstine. “Patriyarka Teorileri”, *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, Ed: H. Hırata, F. Laborie, H. L. Doarê, D. Senotier, Çeviren: Gülnur A. Savran, Kanat Yayınları, 2007, ss. 278-285.

DEM PARTİ. *Belediye Eş Başkanlarımız*, <https://www.demparti.org.tr/tr/belediye-es-baskanlarimiz/20100/>, E.T.: 10.12.2024.

DEMİR, Zekiye. *Modern ve Post Modern Feminizm*, Sentez Yayıncılık, 2014.

DENİZ, Şadiye. *Türkiye’de Kadın ve Siyaset*, 1. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2019.

DOĞANAY, Ülkü. *Demokratik Usuller Üzerine Yeniden Düşünmek*, İmge Yayınları, Ankara, 2003.

DOĞANCI, Kamil; KOCAKUŞAK, Fulya. “Eski Roma Ailesinde ‘Pater Familias’ ve ‘Patria Potestas’ Kavramları”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 16, Sayı 27, 2014, ss. 233-250.

DONOVAN, Josephine. *Feminist Teori: Entelektüel Gelenekler*, İletişim Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2019.

DRECHSELOVA, Lucie. *Türkiye’de Yerel Siyasette Kadınlar: Dışlanma Döngüleri*, Çeviri: Ece Köse, 1. Baskı, İletişim Yayınları, 2022.

DURAKBAŞA, Ayşe. *Halide Edip, Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

DURAKBAŞA, Ayşe. “Tarih Yazımı”, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Editörler: Yıldız Ecevit ve Nadide Karkıner, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2307, Eskişehir, 2011, ss. 178-200.

DUVERGER, Maurice. *Siyasal Rejimler*, Çeviren: Teoman Tunçdoğan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1986.

DÜZKAN, Ayşe. “İkinci Dalga Feminizm”, *Amargi Feminizm Tartışmaları*, Amargi Yayınevi, 2011, ss. 175-193.

ECEVİT, Mehmet. “Feminizmin Farklılaşan Bazı Özellikleri: Feminist Kuram ve Feminist Hareket Açısından Sonuçları”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar 1. Cilt: Değişim ve Güçlenme*, Ed: Füsun Çoban Döşkaya, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 2010, ss. 225-228.

ECEVİT, Yıldız. “Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışabilir?”, 13 Şubat 2020, <https://kadinsavunmasi.org/toplumsal-cinsiyetle-yoksulluk-iliskisi-nasil-kurulabilir-bu-iliski-nasil-calisilabilir-yildiz-ecevit/>, E.T.: 12.12.2023.

ESER, Hamza Bahadır; DİNÇ, Mehmet. “Kadınların Siyasal Katılımını Arttırmaya Yönelik Bir Yöntem Olarak Kota Uygulamaları”, *Yerel Siyaset Dergisi*, 2, ss. 13-17.

FACIO, Alda. *What is Patriarchy?*, 2013, <https://www.learnwhr.org/wp-content/uploads/D-Facio-What-is-Patriarchy.pdf>, E.T.: 07.10.2020.

FAIRCLOUGH, Norman. *Discourse and Social Change*, Polity Press, 1993.

FAIRCLOUGH, Norman. "Critical Discourse Analysis", 2001, https://www.researchgate.net/publication/281506450_Critical_Discourse_Analysis, E.T.: 20.06.2023.

FAIRCLOUGH, Norman. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, 2nd Edition, Routledge, 2010.

FAIRCLOUGH, Norman. *Language and Power*, 3rd Edition, Routledge, 2015.

FEATHERSTONE, Mike. *Consumer Culture and Post Modernism*, 2nd Edition, SAGE Publications, 2017.

FORSTER, Margaret. *Significant Sisters: The Grassroots of Active Feminism, 1839-1939*, Vintage, Londra, 2004.

FOX, Richard L.; LAWLESS, Jennifer L. “Gendered Perceptions and Political Candidacies: A Central Barrier to Women’s Equality in Electoral Politics”, *American Journal of Political Science*, 55 (1), 2010, ss. 59-73.

GAZTAMBIDE-FERNÁNDEZ, Rubén A.; HOWARD, Adam. "Access, Status, and Representation: Some Reflections from Two Ethnographic Studies of Elite Schools", *Anthropology and Education*, Volume 43, Issue 3, 2012, ss. 289-305.

GIMENEZ, Martha E. “Çağdaş Feminist Kuramda Son Gelişmeler”, *Klasik ve Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş: Eleştirel Bir Perspektif*, Ed.: Berch Berberoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

GORDON, Ann D.; BUHLE, Mari Jo ve Nancy SHROM DYE. “The Problem of Women’s History”, *Liberating Women’s History*, Ed: Berenice Carrol, University of Illinois Press, Urbana, 1976, ss. 75-91.

GRAHN, Michal. “Gendered Institutions and Where to Find Them: A Critical Realist Approach”, *Politics & Gender*, 2023, ss. 1-25.

GREWAL, Inderpal; KAPLAN, Caren (Editörler). *Scattered Hegemonies: Postmodernity and Transnational Feminist Practices*, University of Minnesota Press, 1994.

GUEST, Greg; MACQUEEN, Kathleen M. ve Emily E. NAMEY. *Applied Thematic Analysis*, Sage Publications, 2011.

GÜNEŞ, Günver. “Türk Kadınının Muhtarlık ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme ve Seçilme Hakkını Kazanması ve Türkiye’nin İlk Kadın Muhtarı Gül Esin (Hanım)”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi (ÇTDD)*, Cilt IX, Sayı 20-21, 2010, ss.171-190.

GÜZEL, Şehmuz. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

GÜZELSARI, Selime. “Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları”, *A.Ü. SBF- GETA Tartışma Metinleri*, No. 66, 2004.

HANISCH, Carol. *Kişisel Olan Siyasaldır*, Kült Neşriyat, 2013.

HOLMES, Janeth; MARRA, Meredith. “Femininity, Feminism and Gendered Discourse”, *Femininity, Feminism and Gendered Discourse: A Selected and Edited Collection of Papers from the Fifth International Language and Gender Association Conference (IGALA5)*, Editörler: J. Holmes & M. Marra, Cambridge Scholars Publishing, 2010, ss. 1-18.

HOLMES, Rachel. “Which branch of feminism won women the vote? We all did”, *The Guardian-Opinion* (6/2/2018), <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/feb/06/feminism-women-vote-suffragette-democracy-protests-political-theatre>, E.T.: 12.10.2020.

INTER-PARLIAMENTARY UNION. “Women’s Suffrage”, *Women in Politics*, (Tarih belirtilmemiş), <http://archive.ipu.org/english/issues/wmndocs/suffrage.htm>, E.T.: 23.10.2020.

INTER-PARLIAMENTARY UNION, *Women in Parliament in 2023*, <https://www.ipu.org/fr/ressources/publications/rapports/2024-03/les-femmes-au-parlement-en-2023>, E.T.: 21.07.2023.

INTERNATIONAL IDEA. *Global Database of Gender Quotas*, <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas-database>, E.T.: 21.07.2023.

İNAN, Afet. *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968, ss.128-129.

İPEK, Nurcan. *Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi*, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF HAD), Cilt 23, Sayı 2, 2017, s. 295-359.

JOFFE, Hélène; YARDLEY, Lucy. “Content and Thematic Analysis”, içerisinde *Research Methods for Clinical Health and Psychology*, Editörler: David F. Marks & Lucy Yardley, Londra, SAGE Publications, 2004, ss. 56-68.

KADIN PARTİSİ, “Genel Başkanımız.Benal Yazgan’ın Konuk Olduğu Sivil Ses Podcast’in İkinci Bölümü Yayınlandı”, 21 Şubat 2020, <https://www.kadinpartisi.org.tr/benal-yazgan-sivil-ses-podcast-2-bolum>, E.T.: 04.01.2023.

KALAYCIOĞLU, Ersin. *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983.

KALAYCIOĞLU, Ersin. *Çağdaş Siyasal Bilim*, Beta Yayınları, İstanbul, 1984.

KANDİYOTİ, Deniz. “Bargaining with Patriarchy”, *Gender&Society*, 2(3), Eylül 1988, ss. 274-290.

KANDİYOTİ, Deniz. “Ataerkil Örüntüler, Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar”, içerisinde *Kadın Bakış Açısından 80’ler Türkiye’sinde Kadın*, Derleyen: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

KANDİYOTİ, Deniz. “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları: Gelecek için Geçmişe Bakış”, *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 41-61.

KANDİYOTİ, Deniz. “İslam ve Ataerkillik Karşılaştırmalı Bir Perspektif”, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Kadın Araştırmaları, 5. Basım, İstanbul, 2015, ss. 119-145.

KANDİYOTİ, Deniz. “Kurtulmuş Ama Özgürleşmemiş mi? Türkiye Örneği Üzerine Bazı Düşünceler”, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Kadın Araştırmaları, 5. Basım, İstanbul, 2015, ss. 67-70.

KAPANİ, Münici. *Politika Bilimine Giriş*, 16. Basım, Bilgi Yayınevi, 2004, İstanbul.

KARAKUŞ, Filiz. “13 Şubat 1881: Fransız Feminist Gazete La Citoyenne’in Birinci Sayısı Çıktı”, *Çatlak Zemin*, 13 Şubat 2020, <https://www.catlakzemin.com/13-subat-1881-fransiz-feminist-gazete-la-citoyennenin-birinci-sayisi-cikti/>, **E.T.:** 10.10.2020.

KARAKUŞ, Filiz; AKKAYA, Gülfer. “8 Mart”, *İstanbul-Amargi Feminizm Tartışmaları*, Amargi Yayınevi, 2011, ss. 55-84.

KARTAL, Cemile Burcu. “Türkiye’de Kadınların İlk Defa Oy Kullandığı 1930 Belediye Seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği’nin Faaliyetleri”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, 2016, ss. 165-197.

KILIÇ, Zeynep. *Eşitlik İçin Kota Politikaları*, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2000.

KILIÇBAY, Mehmet A. *Siyasetin Bu mu Türkiye?*, Ankara, Ebabil Yayınevi, 2006.

KIZILKAYA, Hüseyin. *Anasoyluluktan Günümüze Kadın*, İlya Yayınları, İzmir, 2005.

KLEJMAN, Laurence. “Les Congrès féministes internationaux”, *Mil neuf cent*, 7, 1989, ss. 71-86.

KODAMAN, Bayram. “Tanzimattan Sonra Türk Kadını”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, 1990, ss. 131-178.

KROOK, Mona L.; NORRIS, Pippa. “Beyond Quotas: Strategies to Promote Gender Equality in Elected Office”, *Political Studies*, Vol: 62, 2014, ss. 2-20.

LAWLESS, Jennifer L.; FOX, Richard. *It Takes a Candidate. Why Women Don’t Run for Office?*, Cambridge University Press, 2007.

LIJPHART, Arend. *Çağdaş Demokrasiler: Yirmi Bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, Çevirenler: Ergun Özbudun & Ersun Onulduran, Yetkin Yayınları, 1996, Ankara.

MACKENZIE, Catriona; STOLJAR, Natalie (Editörler). *Relational Autonomy: Feminist Perspectives on Autonomy, Agency and the Social Self*, Oxford University Press, 2000.

MACKINNON, Catherine A. *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, İkinci Basım, Çevirenler: Sabir Yücesoy ve Türkân Yöney, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.

MATTHEWS, Barbara. “Women, Education and History”, *Theory into Practice*, Vol. 15, No. 1, Democracy in Education, 1976, ss. 47-53.

MCAFEE, Noëlle; HOWARD, Katie B. “Feminist Political Philosophy”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Aralık 2023, <https://plato.stanford.edu/entries/feminism-political/#Aca>, E.T.: 21.02.2024.

MEYDAN, Sinan. “18 Kadın!”, *Sözcü Gazetesi*, 8 Şubat 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2021/yazarlar/sinan-meydan/18-kadin-6248597/>, E.T.: 21.05.2021.

MICHEL, Andrée. *Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

MIES, Maria. *Dünya Ölçeğinde Ataerki ve Birikim: Uluslararası İşbölümünde Kadınlar*, Dipnot Yayınları, 2011.

MILL, John Stuart. *Kadınların Köleleştirilmesi*, Çev: Ahmet Özcan, 2. Baskı, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2019.

MOLLER OKIN, Susan. “Gender, the Public and the Private”, *Feminism and Politics*, Ed.: Anne Phillips, Oxford University Press, London, 1998, ss. 116-142.

MONO, Surya; RICHARDSON, Diane. “Citizenship, Gender and Sexuality”, *Handbook of Political Citizenship and Social Movements*, Editör: Hein-Anton van der Heijden, Edward Elgar Publishing Ltd., 2014, ss. 60-85.

MOROĞLU, Nazan. “Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XIII, Sayı 1, ss. 285-317.

NEUMAN, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, Cilt 1, Editör: Ertan Akkaş, Çevirmen: Özlem Akkaya, Siyasal Kitabevi, 2022.

NORRIS, Pippa. “Breaking the Barriers: Positive Discrimination Policies for Women, içerisinde J. Klaussen et al. (Ed.s), *Has Liberalism Failed Women?*, 2001, ss. 89-110.

NOTZ, Gisela. *Feminizm*, Çev: Sinem Derya Çetinkaya, Düşünce Akımları Serisi 1, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2012.

OAKLEY, Ann. *Sex, Gender and Society*, Gower Publishing Company Limited, 7. Baskı, İngiltere, 1985.

OBER, Josiah. “The Original Meaning of ‘Democracy’: Capacity to Do Things, Not Majority Rule”, *Princeton/Stanford Working Papers in Classics*, Paper No 090704, 2007, <https://www.princeton.edu/~pswpc/pdfs/ober/090704.pdf>, E.T.: 10.05.2021, s. 3-4.

O’CONNOR, Sandra D. “The History of the Women’s Suffrage Movement”, *Vanderbilt Law Review*, Cilt 49, Sayı 3, 1996, ss. 657-675.

OLSEN, Kirstin. *Chronology of Women’s History*, Greenwood Press, Londra, 1994.

ORTAYLI, İlber. “Osmanlı Devleti’nde Laiklik ve Hukukun Romanizasyonu”, *Erdem*, 27. Sayı, ss. 1201-1208.

ÖZBUDUN, Ergun. *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 363, Ankara, 1975.

ÖZBUDUN, Sibel; ŞAFAK, Balkı ve N. Serpil ALTUNTEK. *Antropoloji: Kuramlar, Kuramcılar*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2005.

ÖZBUDUN, Sibel; SARI, Cahide Sarı ve Temel DEMİRER. *Küreselleşme, Kadın ve ‘Yeni’ Ataerki*, Ütopya Kadın Dizisi, Ankara, 2007, s. 8-9.

ÖZDEMİR, Esen; BAYRAKTAR, Sevi (Yayına Hazırlayanlar), *İstanbul-Amargi Feminizm Tartışmaları*, Birinci Basım, Amargi Yayınevi, Kasım 2011.

ÖZDEMİR, Eylem. “Liberal Demokrasi Eleştirileri ve Radikal Demokrasi Teorisi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 30, 2018, ss. 125-138.

ÖZDEMİR, Murat. “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (11)1, Mart 2010, ss. 323-343.

ÖZDENER, Asuman. “ABD’de Kadınların ve Azınlıkların Medeni Haklar Mücadelesi”, *America Kotku Women Association (AKWA)*, (Tarih belirtilmemiş), <https://www.akwa.us/abdde-kadinlarin-ve-azinliklarin-medeni-haklar-mucadelesi/>, E.T.: 21.10.2020.

ÖZEV, Gülizar. “Osmanlı’dan Cumhuriyete Kadın Dergileri”, 6 Haziran 2021, www.iktisadidayanisma.com/Osmanli-dan-Cumhuriyete-Kadin-Dergileri/Yazi/31effd9c-77e9-4f6e-beff-5957fd2868fd, E.T.: 20.07.2023.

ÖZTEKİN, Ali. *Siyaset Bilimine Giriş: Toplum Devlet Parlamento Hükümet Kamu Yönetimi*, 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, 2016.

ÖZTÜRK, Emine. *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.

PATEMAN, Carole. *The Sexual Contract*, Stanford University Press, Stanford, 1998.

PHILLIPS, Anne. *Demokrasinin Cinsiyeti*, Çeviri: Alev Türker, Metis Yayınları, İlk Basım, 1995.

REED, Evelyn. *Kadının Evrimi: Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye I-II*, Çev.: Şemsa Yeğin, Payel Yayınları, 3. Bası, İstanbul, 2014.

REESE, Lyn. “Women in Every Country: First International Congress of Women’s Rights (Paris, 1878)”, *Women in World History*, (Tarih belirtilmemiş), <http://www.womeninworldhistory.com/TWR-17.html>, E.T.: 22.10.2020.

REEVES SANDAY, Peggy. *Woman At The Center: Life In A Matriarchy*, Cornell University Press, 2002.

RIDDELL, Fern. “Suffragettes, violence and militancy”, *Votes for Women*, British Library, (6/2/2018), <https://www.bl.uk/votes-for-women/articles/suffragettes-violence-and-militancy#>, E.T.: 21.10.2020.

ROSS, Karen. “Political Elites and the Pragmatic Paradigm: Notes from a Feminist Researcher- in the Field and our to Lunch”, *International Journal of Social Research Methodology*, 4 (2), 2010, ss. 155-166.

ROSSI, Alice (Ed.). *The Feminist Papers: From Adams to de Beauvoirs*, Northeastern University Press, Boston, 1988.

SADOĞLU, Hüseyin. “Seçim Sistemleri”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 4. Cilt, TÜBİTAK Bilim Yayınları, Baş Editör: Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç, Ankara, 2021.

SALLAN GÜL, Songül; ALTINDAL, Yonca. “Türkiye Siyasetinin Eril Anatomisi: 2015 Seçimlerini Kota Uygulamaları Üzerinden Yeniden Düşünmek”, *Toplum ve Demokrasi*, 9 (19-20), 2015, ss. 51-71.

SALLAN GÜL, Songül. “22 Temmuz Seçiminin Galibi Kim? Bıyıklı Kadınlar mı yoksa Eril Siyaset mi?”, *Toplum ve Demokrasi*, 1 (1), Eylül- Aralık, 2016, ss. 1-26.

SANCAR, Serpil. *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

SANCAR, Serpil. *Siyasetin Cinsiyeti: Cinsiyetçiliğe Karşı Kadın Hakları Siyaseti*, Metis Yayınları, İlk Basım, 2024.

SARITAŞ, Ezgi. “Feminist Politika ve Temsil Sorunu”, *Ayrıntı Dergi*, 10 Mart 2014, <https://ayrintidergi.com.tr/feminist-politika-ve-temsil-sorunu>, E.T.: 10.05.2021.

SARTORİ, Giovanni. *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çevirenler: Tunçer Karamustafaoğlu & Mehmet Turhan, 2. Baskı, Sentez Yayınları, 2014.

SAYIN, Aysun (Yayına Hazırlayan). *Kota El Kitabı Geçici Önlem Politikası: Kota*, KA-DER, Ağustos 2007, Ankara.

SAWER, Marian; BANASZAK, Lee Ann; TRUE, Jacqui ve Johanna KANTOLA. *Handbook of Feminist Governance*, Edward Elgar Publishing, United Kingdom, 2023.

SCOTT, Joan W. "Gender: A Useful Cathegory of Historical Analysis", *The American Historical Review*, Vol. 91, No. 5, 1986, ss. 1053-1075.

SIRE, Adeline. "Some French Woman Say 'Puritanism in American feminism threatens sexual liberty'", 16 Ocak 2018, <https://www.usatoday.com/story/news/world/2018/01/16/some-french-women-say-puritanism-american-feminism-threatens-sexual-liberty/1035354001/>, E.T.: 23.12.2022.

SOMEL, Selçuk Akşin. "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, 2000, ss. 223-238.

SOYER, Senem. *İki Kadın Bir Feminizm*, Net Kitaplık Yayıncılık, Ankara, 2017.

STEDMAN JONES, Gareth; PATTERSON, Ian. "Introduction", *Fourier: The Theory of the Four Movements*, Cambridge University Press, 2. Baskı, İngiltere, 2006, ss. vii-xxvi.

STERBA, James P. "Profeminism", *International Encyclopedia of Men and Masculinities*, Editörler: Michael Flood, Judith K. Gardiner, Bob Pease ve Keith Pringle, Routledge, New York&London, 2007, ss. 505-508.

SUMBAS, Ahu. "Kadının Politik Temsil Meselesi Üzerine Bir Tartışma", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (53), ss. 103-121.

ŞAH, Umut. “Eleştirel Söylem Analizi: Temel Yaklaşımlar”, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, 2020, ss. 210-231.

TAN, E. Mine. *Kadının Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1979.

TAŞ, Gün. “Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri”, *The Academic Elegance*, 2016, ss. 163-175.

TEKELİ, Şirin. “Türkiye’de Feminist İdeolojinin Anlamı ve Sınırları Üzerine”, *Yapıt*, Sayı: 9, 1985.

TEKELİ, Şirin. “Feminizm Nedir, Ne Değildir?”, *Feminizmi Düşünmek*, Yayına Hazırlayanlar: Fahri Aral ve Beyza Becerikli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2017, ss. 131-140.

TEKELİ, Şirin. *Feminizmi Düşünmek*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2017.

TERZİ ESKİN, Berna. “Tarihinden Tanımazlıktan Geldiği Kadın: Nezihe Muhiddin”, *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2018, ss. 324-329.

THORPE, Jennifer. “Here’s How Women Fought for the Right to be Educated”, *Bustle*, <https://www.bustle.com/p/heres-how-women-fought-for-the-right-to-be-educated-throughout-history-53150>, E.T.: 11.10.2020.

TICKNER, J. Anne. *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*, Columbia University Press, 2001.

TONG, Rosemarie; FERNANDES BOTTS, Tina. *Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction*, Fifth Edition, Routledge, 2017.

TOPLUMSAL CİNSİYET ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ. “Feminist Takvim: 7 Şubat 1924”, <https://aramizda.org.tr/7-subat-1924-turk-kadinlar-birligi->

kuruldu-ve-11-nisan-1930-turk-kadinlar-birliginin-ilk-mitingi-gerceklesti/, E.T.: 20.12.2022.

TOPRAK, Zafer. *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Basım, Ekim 2016.

TRAVIS, Molly Abel. “Frances Wright: The Other Woman of Early American Feminism”, *Women’s Studies*, Volume 22, Issue 3, 1993, ss. 389-397.

TUNÇALP, Deniz. “Nitel Araştırmalarda Paradigmalar, Yöntembilimleri ve Araştırma Titizliği”, *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, (6) 2, Ocak 2021, ss. 1-47.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ. “Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”, *TBMM Uluslararası Mevzuat*, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/mevzuat.htm>, E.T.: 11.05.2021.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ. “Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı”, *TBMM Uluslararası Mevzuat*, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/mevzuat.htm>, E.T.: 11.05.2021.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASA MAHKEMESİ. “Teşkilatı Esasiye Kanunu”, *Önceki Anayasalar*, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>, E.T.: 21.12.2022.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İÇİŞLERİ BAKANLIĞI. *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/turkiye-cumhuriyeti-anayasasi>, E.T.: 23.06.2024.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İÇİŞLERİ BAKANLIĞI. “18/1/1984 tarih ve 2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun”, *Seçim Mevzuatı*, https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/illeridaresi/Secim_Mevzuat

i/43-2972-Sayili-Mahalli-Idareler-Ile-Mahalle-Muhtarliklari-ve-Ihtiyar-Hayetleri-Secimi-Hakkinda-Kanun.pdf, E.T.: 08.08.2024.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ YÜKSEK SEÇİM KURULU. “22/4/1983 tarih ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu”, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2019MahalliIdareler/2019SecimTakvimi/2019-2820.pdf>, E.T.: 08.08.2024.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU. *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf>, E.T.: 30.12.2023.

ULU, Sibel. “1980 Askeri Müdahalesinden Mahalli Seçimlere: 1984 Mahalli İdareler Seçimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi (ASBİDER)*, Cilt 11, Sayı 31, 2024, ss. 25-35.

ULUCAN, Devrim. “Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Özel Sayı, 2013, ss. 369-383.

ÜSTÜNER, Fahriye. “Türkiye’de Demokrasi Tartışmalarının Düşünsel Arka Planı: 1945-1950”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 27, (1-2), 2000, ss. 183-206.

VAN DJIK, Teun A. “Multidisciplinary CDA: A Plea for Diversity”, *Methods of Critical Discourse Analysis*, Editörler: Ruth Wodak & Michael Meyer, Sage Publications, London, 2001, ss. 95-120.

VAUGHN FINDLEY, Carter. *Modern Türkiye Tarihi (1789-2007)*, Timaş Yayınları, Ekim 2011.

WALLACH SCOTT, Joan. *Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Man*, 1st Edition, Harvard University Press, Cambridge, 1996.

WEDEL, Heidi. *Siyaset ve Cinsiyet*, Çeviren: Can Kurultay, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.

WILLIAMS, Raymond. *Anahtar Sözcükler*, 3. Baskı, Çeviren: Savaş Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

WOLF, Diane L. “Saha Çalışmasında Feminist İkilemler”, *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından*, Editörler: Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2009, ss. 372-442.

YACAN, Caner. “Bir Siyasal Mücadele Örneği: Kadınlar Halk Fırkası”, *Tarih Vakfı Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 296, Mart 2018, ss. 50-59.

YARAMAN, Ayşegül. *Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili*, 2. Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2015.

YENİTUNA, Burak. “Çağdaş Türk Kadını İmajı Yaratma Sürecinde Cumhuriyet Gazetesi’nin Rolü (1930-1935)”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 2014, ss. 62-89.

YILMAZ, Ahmet. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, IX/20-21, 2010, ss. 191-212.

YURDSEVER ATEŞ, Nevin. *Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu: 1925-1927*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009.

YUVAL-DAVIS, Nira. *Cinsiyet ve Millet*, Çeviren: Ayşin Bektaş, 6. Baskı, İletişim Yayınları, 2020.

YÜKSEK SEÇİM KURULU. *İl ve İlçe Seçim Kurulları Tarafından İlan Edilen Kesinleşmiş Aday Listeleri*,
<https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2014MahalliIdareler/2014KesinAdayListeleri/2014ilceBelediyeBsk-AdayListesi.pdf>, E.T.: 19.11.2022.

ZAHNISER, Jill Diane; FRY, Amelia R. *Alice Paul: Claiming Power*, Oxford University Press, 2014.

ZARİÇ, Sami. “Tarihsel Kökeninden Ülkelere Göre Türlerine Aydınlanma Felsefesi (Çağı) ve Türkiye Cumhuriyeti”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 28, 2017, ss. 33-54.

ZERZAN, John. *Gelecekteki İlkel*, Çeviren: Cemal Atila, Kaos Yayınları, 2013.

ZİHNİOĞLU, Yaprak. *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, 1. Basım, Kadın Araştırmaları Serisi 16, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

ZORBAY, Akgül; ATİK, Arzu. *Yeni Harflerle Siyanet (26 Mart-16 Temmuz 1914) Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Kadın Dergileri (Talepler, Engeller, Mücadele)*, Kültür İncelemeleri Dizisi 40, Cilt 4, Libra Yayınları, 2020.

EKLER

EK-1

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN BİLGİLENDİRME FORMU

Türkiye’de Yerel Siyasette Kadın: Kadın Belediye Başkanlarının Kadın Hareketleri İçerisindeki Yeri

Araştırmacı: Melek Busem Öztekin

(İl Adı) (İlçe Adı) Belediyesi (Eski-opsiyonel) Belediye Başkanı Sayın (İsim-Soyisim)

Türkiye’deki Kadın Belediye Başkanlarının Kadın Hareketleri İçerisindeki Yeri konulu bir araştırmaya davet edilmektesiniz. Araştırmada yer alıp almamaya karar vermeden önce araştırmanın içeriğini ve amacını anlattığım bu formu acele etmeden ve dikkatle okumanızı temenni ediyorum. Daha fazla bilgi edinmek isterseniz formun sonunda yer alan iletişim kanallarından benimle iletişime geçmenizi arz ediyorum.

Araştırmacı kimdir? Araştırmanın içeriği ve amacı nedir?

İsmim Melek Busem Öztekin. 39 yaşında bir kadın akademisyenim. Lisans öğrenimimi 2004-2009 yılları arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nde (ODTÜ İİBF SBKY) tamamladım. 2009-2011 yılları arasında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne bağlı Sosyal Politika programına yüksek lisans seviyesinde katılım gösterdim. 2011 yılında Trakya Üniversitesi İİBF SBKY bölümüne Araştırma Görevlisi olarak kabul edilince ODTÜ’deki Sosyal Politika programını tamamlamam mümkün olmadı. 2013’te bu kez Trakya Üniversitesi bünyesinde başladığım yüksek lisans öğrenimimi “Türkiye’de Kamu Görevlileri ve Sendikalarının 2001 Sonrasındaki Etkinliği” başlıklı bir yüksek lisans teziyle 2015 yılında tamamladım. Halen aynı üniversitede Araştırma Görevlisi olarak görev yapmakta ve doktora öğrenimimi sürdürmekteyim. Akademik kimliğim ve çalışmalarım hakkında daha fazla bilgi almak

için <https://personel.trakya.edu.tr/mbusemoztekin> adresini ziyaret edebilirsiniz. Bu araştırmayı da “Türkiye’de Yerel Siyasette Kadın: Kadın Belediye Başkanlarının Kadın Hareketleri İçerisindeki Yeri” başlıklı doktora tez çalışmam kapsamında gerçekleştirmekteyim. Türkiye’deki toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkisine kadın mücadelesinin tarihi bağlamında dikkat çekmek istediğim bu araştırmada, siz değerli kadın belediye başkanlarımızın birer kadın yönetici olarak tecrübelerinizi ortaya çıkarmak istiyorum. Böylece kadınların Türkiye’de seçme ve seçilme hakkına sahip oldukları 1930 yılından bu yana görev yapmış ve/veya yapmakta olan kadın belediye başkanlarının, ülkedeki kadın kadın mücadelesine yönelik söylem ve uygulamalarını araştırmayı amaçlıyorum.

Bu araştırmada yer almak ne ifade etmektedir?

Böylesi bir araştırmada nihai hedef kadının karar mekanizmalarındaki temsilinin ve gücünün artırılmasıdır. Bu noktada, araştırmacının sorumluluğu, bu yönde edinilen tecrübelerin ortaya çıkarılarak diğer kadınlara örnek olması için kamuoyuyla paylaşılmasında yatmaktadır. Siz değerli kadın belediye başkanlarımızın, ülkemizde benzerleri kısıtlı sayıda yapılmış olan böyle bir araştırmada yer alması, öncelikle bu nihai hedefe hizmet edecektir. Erkeklerin baskın olduğu siyaset alanında kadın siyasetçilerin hayat hikayeleri, deneyimleri ve hatıraları son derece büyük bir önem arz etmektedir. Bunların tarihe not düşülmesi elzemdir. Disiplinlerarası bir yöntemle bilimsel tarafsızlık ilkesi çerçevesinde yürütülen bu araştırmada yer alarak kadınların tarihine, toplumsal cinsiyet eşitliği ve adaleti mücadelesine ve kadınların hafızasına partiler üstü eşsiz bir katkıda bulunmuş olacaksınız.

Katılımınız halinde yapacağımız görüşmede verdiğiniz cevaplarınız nasıl kullanılacak?

Günümüzde kadın araştırmalarında sıklıkla kullanılmaya başlanan nitel yöntemin araçlarından faydalanılarak pandemi koşulları nedeniyle yazılı olarak (ya da talep etmeniz halinde yüz yüze) gerçekleştireceğimiz röportajlar; etik anlayışın farkında, bireysel güvenin bilincinde, sonradan araştırmacı tarafından herhangi bir değişikliğe maruz bırakılmaksızın tamamıyla sizlerin kendi sözlerinizle bilgi vermeniz

ve tarihinizi anlatmanıza dayalı olacaktır. Rıza göstermemeniz durumunda kimliğinizi saklı tutulmak kaydıyla, cevaplarınız, araştırmanın bütünlüğü açısından görev yaptığınız dönemlere ilişkin dinamikleri ortaya çıkarmak amacıyla kullanılacaktır.

Araştırmanın sonucunu görebilecek misiniz?

Doktora tez çalışması olarak gerçekleştirilen bu araştırma, bilimsel yeterliği bilimsel bir jüriye sunulup değerlendirilmeye hazır hale geldiğinde öncelikle sizlerle paylaşılacaktır. Böylece yasal bağlayıcılığın gereği olarak araştırma sonuçları yayınlanıp kamuoyuyla paylaşılmadan önce, mevcut olması halinde değişiklik talepleriniz yerine getirilebilecektir.

Teşekkür ediyor, saygılarımı sunuyorum.

Daha fazla bilgi almak veya (varsa) endişelerinizi gidermek için...

Melek Busem Öztekin

Araştırma Görevlisi

Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

EK-2**KATILIMCI ONAY FORMU****Türkiye’de Yerel Siyasette Kadın: Kadın Belediye Başkanlarının Kadın Hareketleri İçerisindeki Yeri****Araştırmacı:** Melek Busem Öztekin

1. Bu araştırmaya ilişkin bilgilendirme formunu okuyup anladım. İstersem araştırmacıya soru sorabileceğimi biliyorum.
2. Görüşmeye gönüllü olarak katıldım. İstersem hiçbir gerekçe göstermeden görüşmeyi sonlandırabileceğimi biliyorum.
3. Araştırmacının görüşmede elde ettiği veriyi Araştırma Bilgilendirme Formunda belirtilen amaçlar için kullanacağını biliyorum.
4. Görüşme sırasında tarafımdan elde edilen verinin 6698 Sayılı Kişisel Verileri Koruma Kanunu çerçevesinde korunacağını biliyorum.

5. Yukarıdaki maddeler ışığında bu araştırmada yer almayı

Kabul ediyorum. Kabul etmiyorum.

Tarih

İsim-Soyisim (İsteğe bağlı):

İmza:

EK-3**ARAŞTIRMA SORULARI****Türkiye’de Yerel Siyasette Kadın: Kadın Belediye Başkanlarının Kadın Hareketleri İçerisindeki Yeri****Araştırmacı:** Melek Busem Öztekin

1. İsminiz ve soy isminiz nedir?
2. Doğum tarihiniz ve medeni durumunuzu öğrenebilir miyim? (İsteğe bağlı)
3. Mesleğiniz nedir?
4. Siyasete kaç yaşında, hangi düzeyde ve hangi amaçla atıldınız?
5. Sizce siyasette kadınların varlığı fark yaratıyor mu?
6. Sizce kadınların karar mekanizmalarındaki temsili ve gücünü etkileyen faktörler nelerdir?
7. Sizce kadınların güçlenmesi için merkezi yönetim ve yerel yönetim düzeylerinde neler yapılabilir?
8. Genel olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine ve özel olarak Türkiye'deki kadın mücadelesine ilişkin değerlendirmeniz nedir?
9. Göreve geldiğiniz sırada İl/İlçe/Belde nüfusu kaçtı? Kadın nüfusu kaçtı?
10. Belediye başkanlığı göreviniz sırasında karşılaştığınız kadın sorunları nelerdi(r)? Bu sorunlara çözüm bulmak için yaptığınız çalışmalar nelerdi(r)?
11. Belediye başkanlığı göreviniz sırasında toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde herhangi bir çalışma yaptınız mı? Bu çalışmalar nelerdi(r)?
12. Belediye başkanlığı göreviniz sırasında kadınlara yönelik olarak planlayıp yaşama geçiremediğiniz projeler oldu mu?
13. Belediye başkanlığı göreviniz sırasında diğer (kadın ya da erkek) belediye başkanlarıyla kadınlara yönelik ortak çalışmalar yapmaya yönelik bir girişiminiz oldu mu?
14. Belediye başkanlığı göreviniz sırasında Türkiye'deki kadın mücadelesiyle bağınız oldu mu?

15. Belediye başkanlığı göreviniz sırasında özel yaşamınızla iş yaşamınız arasında nasıl denge kurdunuz? Bu konuda kendinizden ailenizden ya da toplumdan kaynaklanan herhangi bir güçlük çektiniz mi?
16. Belediye başkanlığınız boyunca yaşadığınız olumlu ya da olumsuz tecrübeleri genel olarak kısaca değerlendirir misiniz?
17. Mensubu olduğunuz siyasi partinin merkezi ya da yerel yönetim düzeylerindeki adaylık mekanizmalarının kadınlar için adil ve eşit işlediğini düşünüyor musunuz?
18. Mensubu olduğunuz siyasi partide kadınlar parti içi karar alma mekanizmalarında etkin midir?
19. Mensubu olduğunuz siyasi partinin toplumsal cinsiyet eşitliğine yaklaşımı nasıldır?
20. Siyasetteki kadınlara önerileriniz nelerdir?

EK-4

Tablo 5: 2024 Mahalli İdareler Seçimleri Sonuçlarına Göre İkinci Sırada Listelenen DEM Partili Kadın Eş Başkanlar

İl ve İlçe/Belde	Belediye Başkanı	Eş Başkan
Adıyaman/Pınarbaşı	Hüseyin Uzun	Kamile Ocak
Ağrı/Diyadin	Adnan Doğan	Hayat Zorbay
Ağrı/Doğubayazıt	Kenan Alkan	Aygül Aşan
Batman/Merkez	Gülüstan Sönük	Yeşil Işık
Bitlis/Ovakışla	Baran Turan	Dilan Uçar
Bitlis/Tatvan	Mümin Erol	Belkiza Beştaş Epözdemir
Tunceli/Merkez	Cevdet Konak	Birsen Orhan
Diyarbakır/Bağlar	Sıraç Çelik	Leyla Ayaz
Diyarbakır/Dicle	Hacı Akengin	Aysel Baran
Diyarbakır/Ergani	Şiyar Güldiken	Birsen Azak Bayar
Diyarbakır/Kocaköy	Mehmet Şık	Hanım Altındağ
Diyarbakır/Sur	Adnan Örhan	Fatma Önkol
Elazığ/Karakoçan	Cafer Oğur	Songül Düzgün
Erzurum/Karaçoban	Kazim Erhan	Zelal Yiğit
Erzurum/Tekman	Abdurrahman Sever	Gülen Şengül
Hakkâri/Merkez	Mehmet Sıdık Akış	Viyan Tekce
Iğdır/Merkez	Mehmet Nuri Güneş	Nejla Kum
Iğdır/Halfeli	Yaşar Sarıtaş	Yıldız Tendik Parin
Kars/Digor	Adem Oyman	Ülker Özadıkti
Kars/Dağpınar	Hüsnü Anci	Ayten Yardımcıel
Kars/Kağızman	Mehmet Alkan	Güner Hatay
Mardin/Büyükşehir	Ahmet Türk	Devrim Demir
Mardin/Artuklu	Mehmet Ali Amak	Münevver Ölker
Mardin/Kızıltepe	Zeyni İpek	Hamdiye Bilek Tugay
Mersin/Akdeniz	Hoşyar Sarıyıldız	Nuriye Arslan

Muş/Merkez	Sırrı Söylemez	Tuba Sayılğan
Muş/Malazgirt	Ahmet Kenan Türker	Gülistan Özel
Muş/Varto	Giyasettin Aydemir	Gülbahar Kaya
Siirt/Veytselkarani	Enes Cengiz	Berfin Evren
Siirt/Kurtalan	Ali Rıza Bingöl	Sadiye Aktin
Urfa/Ceylanpınar	Uğur Kahraman	Dilan Abla
Urfa/Halfeti	Mehmet Karayılan	Saniye Bayram
Urfa/Viranşehir	Serhat Dicle İnan	Bedriye Yorgun
Şırnak/Sırtköy	Fahrettin Akman	Halime İlçin
Şırnak/Balveren	Ferit Artuç	Gülsüm Atak
Van/Büyükşehir	Abdullah Zeydan	Neslihan Şedal
Van/Bahçesaray	Ayvaz Hazir	Nebahat Benek
Van/Çatak	Reşat Eraslan	Gülten Baran
Van/Erciş	Baran Bilici	Güler Temel
Van/Gevaş	Ruknettin Hakan	Kübra Aktı
Van/Gülpınar	Mehmet Tahir Ertuş	Mukaddes Karakoç
Van/İpekyolu	Cevdet Altındağ	Canan Uzunay
Van/Saray	Davut Acar	Filiz Öztürk

Kaynak: Dem Parti, *Belediye Eş Başkanlarımız*, <https://www.demparti.org.tr/tr/belediye-es-baskanlarimiz/20100/>, E.T.: 10.12.2024.